

MŰHELY

Gergely Ágnes: Szomjazva ébred • Harmati Minka: Áhítat • Verena Kast: Dionüszosz • Günter Grass: Laudáció
Christa Wolfra • Christa Wolf: Mi marad meg? • Bárdos László, Bodrogi Sára, Czilczer Olga, Dalmai Rozi, Kerék
Imre, Kirilla Leiko, Meliorisz Béla, Meyer Krisztina, Szentirmai Mária, Szlukovényi Katalin, Várady Szabolcs és
Vermes Nikolett versei • Kovács Katalin, Kulcsár Kata és Voloncs Attila prózái • Dobai Lili: Kazettás • Sopia
Poole: XV. levél • Jankovics József: A történelemalakító nő – Széchy Mária szerepe a Wesselényi-„összeesküvés”
felemelkedésében és bukásában • M. Nagy Hedvig fotói

2019
1

Tartalom

GERGELY ÁGNES:	Szomjazva ébred	5
----------------	-----------------------	---

HARMATI MINKA:	Áhítat.....	6
----------------	-------------	---

„Az az ősz a kegyelem ideje volt. Egy hatalmas tenyér simította végig szelíden a tájat, és keze nyomán minden beérett. A fénylő porszemek vibráló táncra nyugodt, szinte mozdulatlan áradássá lassult. A kipirult, lázas erdő fűrdőt vett az ég kékjében, a színek lelkes lobogását hűs esők csillították. Az addig félkészben bolyongó, gazdátlan hangok egyszerre egymásra találtak, és egyetlen tágas hangzatként zengtek tovább a gazdagító csöndben.”

VERENA KAST:	Dionüszosz (Ábrahám Zoltán fordítása).....	8
--------------	--	---

„Ezek a nők egyszerűen kitáncolnak a rendből, táncukkal szétfeszítve a rendet. Ezért hangsúlyozódik újra és újra, mennyire bűnösekké váltak azzal, hogy így kitörtek a rendből (illetve talán azért is, mert valójában senki sem tudta, mi történik ilyen alkalmakkor). Az, hogy számtalan, a szilénekkel kapcsolatos történetet őriz a hagyomány, azt sugallja, hogy alighanem nagyon orgiasztikus, szexuálisan nagyon izgató élményekben lehetett részük a résztvevőknek.”

GÜNTER GRASS:	Laudáció Christa Wolfra (Tatár Sándor fordítása).....	12
---------------	---	----

„Kelet-német csonkító cenzorok és pöffeszkedő nyugati bírák-hóhérok gondoskodtak róla, hogy évtizedekig össznémet kíséretben legyen részed. Hajtotta őket a megosztás igénye. Csak olvasóid (akikhez én is számítom magamat) nem hagyták magukat megosztani. Minthogy nekik a számukra túlélési segédletet jelentő könyveid voltak fontosak, nem érdekelték őket a nyilvánosság terében körülöttük gerjesztett viták. Nem kísérték figyelemmel az ideológiai csatározásokat, hiszen tudták, hogy bizvást hagyatkozhatnak árnyalatfestő félhangjaidra és hasonlataid szuggesztivitására.”

CHRISTA WOLF:	Mi marad meg? (Tatár Sándor fordítása).....	13
---------------	---	----

„Felírtam a számot. Végigmentem az összes szobán és lekapcsoltam az összes lámpát, míg végül csak az íróasztallámpa maradt égve. Most majdnem megfogtak. Erre utaztak-e vagy sem, mindenestre most éltalálták az érzékeny pontomat. Amelyet egy napon, az új nyelvémen, nevén nevezek majd. Egy napon, gondoltam, képes leszek majd beszélni, egészen könnyedén és szabadon. Még nem, még túl korán van hozzá, de nem lesz mindig túl korán. Nem kéne egyszerűen leülnöm ehhez az asztalhoz, ez alá a lámpa alá, elővenni egy papírt, tollat és elkezdeni? Mi marad meg? Min áll ez az én városom és min fog majd tönkremenni? És hogy egy szerencsétlenség létezik csupán: nem élni. És végtére csupán egyetlen ok van a kétségbeesésre is: az, ha nem élünk.”

VÁRADY SZABOLCS:	Errata.....	30
	Egy jó nap	30
CZILCZER OLGA:	Az én diófám.....	32
	Fa, ember, álom.....	32
BÁRDOS LÁSZLÓ:	Őszike.....	33
SZENTI RMAI MÁRIA:	Fehér hálóing.....	34
	Négylevelű lóhere préselve.....	34
MELIORISZ BÉLA:	Többet nem.....	35
	Szorozni	35
	Kit miért.....	35
	Legyen elég.....	36
KIRILLA LEIKO:	Együtt mozdulatlanul	37
	Elhamvadt idő	37
BODROGI SÁRA:	Térvesztő.....	38
	Gyömbér.....	38
MEYER KRISZTINA:	Tengerparti idill.....	39
	Anti-Seherezádé	39
VERMES NIKOLETT:	Gondolatok egy szatyor körül.....	40
	A mások hibáztatása.....	40
DALMAI ROZI:	Torkolat	41
	Horokaleidoszkóp	41
KERÉK IMRE:	Parafrázisok két Csokonai-versre.....	42
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	Nő	43
	A másik	43
	Álomfejtés.....	43

KOVÁCS KATALIN:	A bohóckirály.....	44
	Látomás, éjféltájban.....	45
KULCSÁR KATA:	A döntés.....	46
VOLONCS ATTILA:	Röntgenfelvétel egy októberi éjről.....	48
	Venusberg.....	49

DOBAI LILI:	Kazettás.....	51
	<i>„Kis dobozok. Ajándékoknak. Kinyitjuk őket, és találunk bennük valami szépet. Ami jólesik. Szívnek, szívnek, mindennek. Kazettába zárt öröm. Ünnepek.”</i>	

SOPHIA POOLE:	XV. levél (Rippl Kinga fordítása).....	53
	<i>„Már egy jó ideje Kairóban laktunk, mire sikerült összeszednem a bátorságomat, hogy az öszvérre felüljek, lévén megjelenése igen félelmetes számomra. Eddig az itt élő hölgyek szokását követtem: a számárra egy közönséges nyereg-re imaszőnyeget terítettem. Az uralkodói háremekben tett látogatásom során azonban szükségessé vált, hogy öszvéren utazzam; ez a megoldás kétségtelenül kellemesebb, mint a megszokott számár-felszerelések használata. Utam során minden kapualjban kénytelen voltam fejet lehajtva áthaladni, és jó pár ablak kiszögellésébe csaknem beleütköztem; ezek miatt mindvégig fokozott figyelmre volt szükség. Félretéve azonban a fent említett akadályokat, az öszvéren való utazás össze sem hasonlítható a megszokott samaragolással – az előbbi kétségtelenül sokkal kényelmesebb.”</i>	

JANKOVICS JÓZSEF:	A történelemalakító nő – Széchy Mária szerepe a Wesselényi-„összeesküvés” felemelkedésében és bukásában.....	56
	<i>„A szépliteratúra befogadói horizontja bécsi és más nyugati irodalmi mintákhoz igazodva a férfias tulajdonságokkal rendelkező, harcias kiállású, fegyverforgató hősnő képét örökölte az utókorra – a történészek Széchy Mária-képébe azonban a hatalomra és uralkodásra született, háromszor házasodott kalandornőé is belefér.”</i>	

PINTÉR VIKTÓRIA:	Az elszámoltatás esztétikája (Gergely Ágnes: A szomjúság ára).....	68
MÁRJÁNOVICS DIÁNA:	Kócolódó ördögcérna (Tolnai Ottó: Szeméremékszerek. A két steril pohár)	69
KOVÁCS KRISZTINA:	Női arckép (Róhrig Eszter: Vízhomok)	71
UJLAKI CSILLA:	Az artikulálatlan határvidékén (Marno János: Szereposzlás)	72
CZINI ZOLTÁN:	Vajdasági antilakoma (Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva II.)	75
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	„Séta a belső nemlét fölött” (Vörös István: Elégia lakói).....	77

Képek: M. NAGY HEDVIG fotói

Köszönjük Imreh András segítségét!

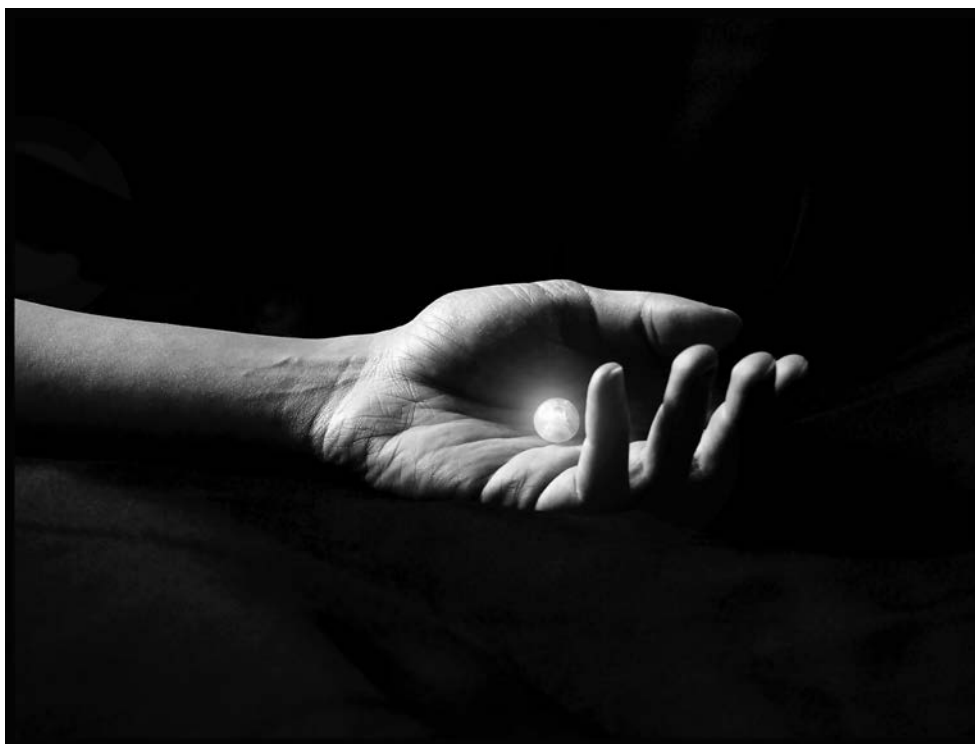
GERGELY ÁGNES
Szomjazva ébred

Mint az énekes, akit kiheréltek,
és hangja belesír az éjszakába,
úgy érzi, férfihangon szól az ének,
a mély szólamot keresi, hiába,

más hang jön ki a torkán, mint akarta,
mögötte zúgnak a baritonok,
a basszus felbúg, ahogy a hajókürt,
s kotta helyett az égből kő zuhog,

mint az énekes, ha felsír a hangja,
és bátorságát elnyeli a kor,
szomjazva ébred, nedves öklét rázza,
és sorsa ellen átkokat sorol,

Mozartot, Beethovent lármának hallja,
és egyszerre felordít, hogy elég –
ki ítéletet mond sorsért cserébe,
elemészti a lelkét a penész.

HARMATI MINKA

ÁHÍTAT

A szépség az evilági örökkévalóság.
(Simone Weil)

Az az ősz a kegyelem ideje volt. Egy hatalmas tenyér simította végig szelíden a tájat, és keze nyomán minden beérett. A fénylő porszemek vibráló tánca nyugodt, szinte mozdulatlan áradással lassult. A kipirult, lázas erdő fürdőt vett az ég kékjében, a színek lelkes lobogását hűs esők csitították. Az addig félkészben bolyongó, gazdátlan hangok egyszerre egymásra találtak, és egyetlen tágas hangzatként zengtek tovább a gazdagító csöndben.

Az az ősz a távlatok ideje volt. A látóhatár végtelenné tágult, és az idő szétfoszlott a horizont mögött. A mélyreható bronzsugarak átvilágították a világot, a láthatón túli valóság röntgenképét vetítve szemem elé. Minden megméretett, s ami könnyűnek találtatott, azt száraz avaroként sodorta el a szél.

Az az ősz az érés ideje volt. A lombok zöldje arannyá nemesedett, és a fanyar gyümölcsöt megédesítette az idő. Változás készülődött bennem is és a szürettel végre megérkezett. Már nemcsak néztem, hanem láttam is; nemcsak vártam, hanem cselekedtem is; nemcsak hallgattam, hanem szóltam is. Régi utak értek össze és új utak nyíltak meg lábam előtt: régóta halogatott lépéseket tettem meg, magam mögött hagyva a félelmek árnyát. Útközben felcsendült egy elfeledett, mégis ismerős dallam: a hajnaltiszta, hófehér hallgatás szelíd összhangja. A bizonytalan tervek szándék-ká erősödtek, és az addigi töredékélet egységgé gömbölyödve dorombolt bennem.

Az az ősz az áhítat ideje volt. Állandó ámulatban léteztem és nagy sétákat tettem a megszentelt tájon. A fanyar illatú erdőben figyeltem a fák bölcs derűjét, a bokrok izzó táncát, a rovarok réveteg röptét. A holtágnál csodáltam a víz tükörsima nyugalmát, a párák könnyed lebegését, a madarak szabad szárnyalását. Mindenütt az elmúlás méltósága sugárzott, és a természet egyetlen hatalmas imává lényegült át.

Hálaadó sétáim egyike egy gesztenyesorhoz vitt. A fák az út mentén szabályos sorban sorakoztak, és a kupolává záródott lombok alatt árnyas folyosó vezetett a fénybe. Megrendülve ballagtam a lenyűgöző kerengőn át, mintha csak egy elhagyatott kolostor boltívei alatt járnék. Templom volt, valódi remekmű, lélegző és eleven szakralitás.

A táj elhagyatott volt, mégsem éreztem egyedül magam. A fák néma közvetítőként álltak föld és ég között: karjuk áldón nyúlt a magasba, sóhajuktól pedig tisztább lett a világ. Mélyen gyökerező, de még vak hitük áttörte a föld súlyos tehetetlenségét, hogy a sötétségből a napvilágra jussanak, és egyenes derékkel, törhetetlen akarattal emelkedjenek egyre feljebb. Az évek a fákon is nyomot hagynak, de az idő kérge alatt keringő tápláló földi nedvek és az éltető égi fény elixírje kortalanná teszi arcukat.

A föld és az ég nemcsak a fákból, hanem a természet minden alkotásában összefonódik, és elválaszthatatlan szövetségre lép. Amikor a halhatatlan szellem az anyagba zuhan, a természet is formát öltött, de sosem feledte eredetét. A természet Isten ujjlenyomata a világban: a természetfölötti emlékhelye, mely őrzi és sugározza a teremtés harmóniáját.

A természet szépségével – talán éppen ezért – sosem tudtam betelni. A láthatatlan művész ősszel mindent palettája tüzes árnyalataiba márt. Télen hűvös hangzatok telítik a csöndet, puhán duruzsolva a kikelet ígéretét. A tavasz örömeiben táncra perdül: a napfény felkéri a havat és mozgásra bírja, a szél pedig illatokkal keringőzik. A nyár a költészeté: nyiladozó szerelmét virág-szönetben, dühét zápor-epigrammában, bánatát napnyugta-elégiában mondja el.

A természet az építészetben is jártas, és alkotásaihoz sokféle anyagot használ. Sziklából barlangerődöket váj ki, a hegyek csúcsait kőből mintázza; a dombok lankáit földből, a sivatagok lágy íveit homokból készíti, míg az ég hatalmas csarnokát fagerendákkal támasztja alá.

A gesztenyék boltívet nemcsak a természet, hanem emberi kéz is alakította. Teret engedett a fák adottságainak, de vadhajtásait megnyírta, hogy hajlamaikból szigorú, fenséges rendet formáljon. Úgy álltak ott fegyelmezetten, akár a regulát betartó szerzetesek a délutáni zsolozsmán: egyéniségük feloldódott az arctalan közösségben, és fohászuk áthatotta az októberi tájat.

A fák kerengőjében természet és művészet összefonódott, létrehozva a tökéletes harmónia ritka, törekeny pillanatát. A szépség diadalíve alatt jártam: kísértálmam az idő fogságából, és minden régről ismerősnek tűnt. A lombok közt egy másik világ fénye szűrődött át, s a gesztenyék oszlopcsarnokába a végső Rend költözött. Öröm fogott el, a ráismerés boldogsága: ez a világ csak tükröződés, az elhalványult égi otthon földi mása.

Az az ősz az elmúlás ideje volt, de mégsem halált, hanem visszatérést ígért. A faszor minden lélegzettel nyújtózott egyet, hogy jobban hallja az ég szavát. A láthatatlan kéz utamat már elegyengette: az út menti gesztenyék kijelölték az irányt, és felidéztek, hová is tartok.

Az az ősz a hála ideje volt. Óvatosan őriztem az október csodáját, és figyeltem minden rezdülését. Együtt imádkoztam a gesztenyékkel, köszönetet mondva lételemért, az életemet alakító gondoskodásért.

Az az ősz a hazatérés ideje volt. Az ég néhány hétre a földre szállt, s mint szorgos kertész, elültette magvait, hogy a földben fogant, de a fénybe nyíló szépség kaput nyisson az örökkévalóságra. A faszor végén a kapu nyitva állt, és a sajgó honvágy végre csillapult, ahogy az örök haza a szépségen át üzent – mert a szépség formába öntött, pillanatnyi halhatatlanság.

VERENA KAST

Dionüszosz

A lelkesültség, az inspiráció, az elragadtatottság, az ekstázis érzelmi mezőjében, amelyben a remény, az emelkedett élet-hangulat legszélső pólusa felé mutató átmenet is tetten érhető, olyan istenek mutatkoztak meg korábban, mint Dionüszosz vagy Wotan. Az alábbiakban Dionüszoszt, az őrző, a harag, az örület és a lelkesültség, azaz a *mania* istenét veszem szemügyre.

Ha szükséges volna, úgy tudnánk bizonyítani, hogy csakugyan Dionüszosz áll ezek mögött az érzelmek mögött, hogy megvizsgáljuk, milyen hatást fejt ki az isten még ma is a vele foglalkozókra: azaz Euripidész követően Kerényi Károlyra, Walter F. Ottóra és Friedrich Nietzsche-re, akikre támaszkodom is ebben a fejezetben.

Kerényi Károly számos könyvet írt a görög vallás-ról. Utolsó könyvének címe: *Dionysos: Urbild des unzerstörbaren Lebens*.¹ A könyv – a szerző időközben bekövetkezett halála miatt – Kerényi Magda gondozásában jelent meg. E művön kívül Walter F. Otto nagyon is dionüszoszi szellemű könyve említhető meg. A *Dionysos*² lelkesült, szárnyaló ritmusával magával ragadja az olvasót. Nietzsche számára kiindulópontként szolgál ugyan Dionüszosz *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus* című könyvében³, de annyira magával ragadja őt a dionüszoszi princípium, hogy nemigen dönthető el, mi tartozik hozzá valóban Dionüszoszhoz, az istenhez, s mi Nietzschei projekció. S különböző szerzők épp azt szokták felróni egymásnak, hogy nem a mitológiai Dionüszossal foglalkoznak, hanem a saját dionüszoszi projekcióik kiindulópontjaként használják fel a mitológiai alakot. A velük való foglalatalkodás nyomán az istenalakok természetesen mindig életre keltik a lelkünkben rejlő archetipusokat: ezért is váltanak ki sok fantáziaképet az áthagyományozódott tudás ellenére, s akár féltudást felhasználva is könnyű aztán mindent egy egészéssé összegyúrnunk.

Kerényi például mindig tovább gyűjtötte az információkat, Dionüszosz-képe egyre összetettebb lett, majd pedig hirtelen érzelmi sodrás ragadta magával, s így költői tehetsége is felszínre bukkan a csodálatos megfogalmazásokban és képekben. Épp ez látszik a voltaképpeni dionüszoszi mozzanatok: ha ez az erő, ez az isten ragadja el őket, akkor az amúgy rendkívüli önkontrollra képes embereket is magukkal sodorják az érzelmeik. Dionüszosz, az ihletettség, az ekstázis istene mind a mai napig inspirál. A *Bakkhánsnőkben* alighanem Euripidész foglalta össze a legpontosabban mindazt, amit Dionüszosztól tudunk.

Dionüszosz, az elpusztíthatatlan élet szimbóluma: Kerényi e megfogalmazását állítom itt a középpontba. Többnyire elég világos elképzelésünk van arról, hogy mi a dionüszoszi: legtöbbször a mámor, az ekstázis szexualitással és termékenységgel is összefonódó állapottal kapcsoljuk össze. E mai redukált felfogás azonban Dionüszosz, e nagyon összetett isten sok aspektusát figyelmen kívül hagyja. Legfontosabb tevékenysége és képessége az örömszerzés és az elvarázsolás. A gyászt és a gondot elűző bor (illetve korábban a szintén erjedő és mámort okozó méz) is az ő ajándéka: vagyis megszabadít és gyógyít. Táncos és ekstázikus szerető is. Ez a legnagyobb kéjt nyújtó isten, a vad Erősz istene ugyanakkor a legfélelmetesebb isten is: állatokat, sőt adott esetben embereket is szétép és felfal. Nyers húst eszik, s ezért bizonyos szituációkban, illetve időlegesen ragadozó lesz belőle. Félelmetes kettősség rejlik benne: egyfelől örömet hozó, másfelől viszont megsemmisítő isten. Ennek megfelelően vagy igen zajosan, vagy pedig halálos csöndben ünneplik. Nemcsak a vegetáció istene – noha kétségkívül

az –, hanem az alvilágé, a halottaké is: gyakran Hádészsal azonosítják. Kultuszához egy phallosz-szimbólumnak, a termékenység jelképének a körbehordozása is hozzátartozik. Dionüszosz képes halált és feltámadást is hozni – a feltámadás ebben az összefüggésben ekstázist jelent –, s így mindkettő szimbolikus megjelenítője lehet. Dionüszosz, mint látni fogjuk, kifejezetten a nők istene. Ő, aki képes változatos alakot ölteni, változást is elő tud idézni. Összetett, sokarcú isten: az egyetemes termékenység jelképe, benne fejeződik ki a legintenzívebben az élet és a halál. Rítusaiban zene, mozgás és ittasultság révén a látomás és a költészet idéztetik meg: a *mania*, az *enthusiaszmosz*, a testi *ekstázis*, amelyben egyesül a legintenzívebb élet és annak a vége. Ennek az istennek a képén láthatók legvilágosabban az emelkedett hangulat, a mámor és az ekstázis aspektusai.

A mámor és az ekstázis emelkedett hangulata nem gondolható el a testiségünk nélkül: akkor érezzük természetesen, megittasultnak, kreatívnak magunkat, ha a testi élmény, a szexualitás és Erősz együtt fejt ki a hatását. Ezek az érzelmek az élet kaotikus teljességén alapulnak; ennek adományozója pedig a *Megalé Métér* (a nagy istenanya). Dionüszosz, az isten elmosta a rendi különbségeket: „... éppúgy elkápráztatja és vonzza a parasztokat, mint az értelmiség színe-javát, politikusokat és gondolkodókat, orgiasztikusokat és aszkétákat egyaránt.”⁴ Ahol Dionüszosz megjelenik, ott szükségképpen jelen van az élet is. Ezért válhat Dionüszosz Kerényinél az elpusztíthatatlan élet jelképévé. Dionüszoszhoz folyamodunk. Várakozunk az istenre, de reménykedünk is benne.

Dionüszosz aspektusai

Dionüszosz, mint 'isteni gyermek'

Dionüszosz, az 'isteni gyermek' születését különböző legendák övezik. Az egyik legenda elbeszélése szerint Dionüszosz Zeusz combjából született meg. Zeusz ugyanis szerelembe vegyült Szemelével, a halandó asszonnyal; a féltékeny Héra arra biztatta a nőt, kérje meg Zeuszt, hogy mutakozzék meg előtte teljes dicsőségében. Zeusz engedett Szemelé kérésének: megjelent villámló tűz alakjában, s csapásával agyonsújtotta szeretőjét. Gyorsan kimentték azonban az anyából a még benne növekedő magzatot, s bevarrták Zeusz combjába, ahol születéséig tudott fejlődni. S ezután másodszor is megszületett Dionüszosz, Zeusz combjából. Itt az 'isteni gyermek' két születéséről van szó, s ez az elbeszélés újra és újra felbukkan ezzel az archetípussal kapcsolatban: az 'isteni gyermeket' először ember szüli meg, majd pedig egy isten. A feminista kritika ehhez azt a gondolatot fűzi hozzá, hogy az atyaisten még a szülést is magához ragadta.

Léteznek más elbeszélések is Dionüszosz születéséről: az egyik szerint például az isten Perszeponé és Hádész gyermeke.

Az 'isteni gyermek' képéhez mindig hozzátartoznak az anyák is: az ábrázolásokon megszületésekor nők veszik körül Dionüszoszt. Nemcsak az anyjához – Szemeléhez vagy Perszeponéhez – fűzi szoros kapcsolat, hanem Déméterhez, de még talán minden istenek anyjához, Kübeléhez is. A *Bakkhánsnőkben* többször találkozunk utalással arra⁵, hogy a Dionüszoszt körülvevő nők Kübelének, a nagy istennőnek fogadtak húséget, aki uralkodik az alvilág fölött, de aki a Földanya is. Dionüszosz a nők istene.

Dionüszosz további aspektusai

Dionüszoszt még mindig mint 'isteni gyermeket' egy kecskebakon ülve ábrázolják. A kecskebak a minden hártárt túllépően vitális élet szimbólumaként tartozik Dionüszoszhoz. A bak Pánra, s vele a szexualitásra, de a pánikra is utal. A dionüszoszi rítusokban sosem áldoztatnak fel kecskebakok: ők a játékhoz kellene.

Párducok húzta szekéren is megjelenik Dionüszosz. A szakirodalomban gyakran találkozni azzal a megállapítással, hogy ez az ábrázolás a szétmarcangoló istent, Dionüszoszt mint ragadozót jeleníti meg. Kérdésesnek látom e megállapítás igazságát. Gyakran maga Kübelé is ilyen szekéren jelenik meg: ez azt is kifejezhetné, hogy Dionüszosz összekapcsolódott Kübelével, s így női vonásai is vannak, és bizonyos vadmacska módjára is tud viselkedni. A párducok húzta szekéren Dionüszosz Ariadnéhoz, a feleségéhez igyekszik, akihez őt, az ekstázis istenét tartós szerelmi kötelék fűzi, míg más istenek gyakran változtatják partnereiket.

Már a gyermek Dionüszoszt szokás szőlővesszővel ábrázolni. Szokás őt a szőlővesszőhöz hasonlítani, amely télen még úgy néz ki, mintha száraz fa lenne, ám később oly csodálatosan kiszöldül, és a bort ajándékozó gyümölcsöt terem. A szőlővessző mint jelkép a halál és az újbóli termékenység egy lehetséges megjelenítője. Dionüszosz is váratlanul bukkan fel, s tűnik el ismét. Nem kordában tartható. Igen gyakori, hogy távollevő istenként részesül tiszteletben. A borostyán és a mandulafenyő is gyakran megjelenik a Dionüszosz-ábrázolásokon (az előbbi az élet elpusztíthatatlanságának, az utóbbi pedig a termékenységnek a szimbólumaként). A szőlővessző gyakran hajóval vagy hajószekérrel összefüggésben látható: Dionüszosz az alvilágból, a tengerből jön. Olykor egyedül jelenik meg a hajójában, szőlővesszővel ékesen, máskor pedig nők és egy *szilénosz* kíséretében. A szilén kétféle, lószzerű figura, tekintélyes méretű phallosszal: a combja a lóéra, a felsőteste pedig a férfiera emlékeztet. A kivénhedt sziléneket *szatürosz*oknak is szokták nevezni. A szatürok abban különböznek a szilénektől, hogy többnyire tekintélyes pocakjuk nőtt a bor mértéktelen élvezetétől. Dionüszosz kéjsóvár kísérőinek számítanak. Ezeken a hajót vagy hajót ábrázoló díszes szekeret megjelenítő képeken már nem a gyermek, hanem az érett Dionüszosz látható, miután kérélelve

szólította őt az ember. Hatalmas vitalitással jelenik meg. Több hajónyi ajándékot hoz magával – például öszvéreket. Kísérői, a *mainaszok* – a nevük a megszállottságot, őrzőngést jelentő „mania” szóból származik – öszvéren nyargalnak. Az öszvér helyett olykor bika szerepel, amelyet később feláldoznak azért, hogy az isten és vele együtt az emberek részesüljenek az állat erejéből – mindenekelőtt a szexuálisból.

Dionüszosz ünnepei

A görögök az év során több Dionüszosz-ünnepet is ülttek. A decemberben tartott „falusi *dionüszia*” során a termékenységet fohászokdtak a phalloszt körülhordozva; a *lénaiát* a tél közepén tartották; az *anteszthériát*, a hordónyítás ünnepét február–márciusban; a „Nagy Dionüszíát” pedig március és április folyamán.

Ezek az ünnepek megszabott szerkezetet követtek: az első napon Dionüszoszhoz fohászokdtak dithüramboszt énekelve és táncolva. Az egy kört alkotó nők kultikus nászéneket énekeltek Dionüszoszhoz, tapsolva és szolóngatva őt. Mindeközben kinyitják a hordókat, ivőversenyek kezdődnek, a megrészegültség eufóriája uralkodik, amely a költőivel közeli rokonságot mutató – a bor élvezete és a kultikus tánc által kiváltott – látnoki képességet idézhet elő: ennek az ünnepnek a során szavakba foglaljuk, amit látunk, s e megittasult költői művészet felbukkanása számít a tragédia születésének. Az istenhez folyamodunk, s ezzel, valamint borának fogyasztását az ekstázis bekövetkezéséig fokozva látnokok leszünk, és képesek vagyunk megfogalmazni a történeteket. Azért fogyasztjuk a bort, azért alkotunk egyetlen kört, hogy ebbe az állapotba jussunk: megérintjük egymást, létrejön az összekapcsolódás tovaáradó energiája; a kör új edény lesz, a kört alkotók pedig képesek lesznek az új befogadására. Dionüszoszt magunkhoz csábítjuk, rituális dalokkal és táncokkal hívogatva őt. Az isten hajón közeleg. Feláldozzuk neki a bikát. Ezzel az ember mint ember is élvezheti a bika erejét. Szimbolikusan is megelőlegezzük azt, ami történni fog: fel kell áldozni a Dionüszosz közeledésével megélhetővé váló rettenő vitalitást.

A második napon egybekel Dionüszosz a várossal, megköti vele a *hierosz gamoszt*. Dionüszosz olyan isten, aki abszolút uralmat akar. Rákényszeríti magát a másakra. Pszi-

chológiai nézőpontból ez tökéletesen nyilvánvaló. Ezek az oly mélyen a testben gyökerező és a legmélyebb vágyunkat annyira kifejező érzelmek kizárólagosak és radikálisak.

Az ünnep harmadik napja a halottak napjának számít. Ekkor térnek vissza a holtak lelkei, ekkor imádkozunk a halottakért. Ez az ünnep, amely ebben a Dionüszoszhoz való fohászkodásban, az ő szólításában, az ünnepi énekekben, a költészetben, illetve végül az őrjöngésben csúcspontot ér el, végül újra életre hív mindent, ami halott, s újra megjeleníti azt, amit szívesen hagytunk volna meghalni. Újra itt van, ami el volt fojtva, távol volt, halott volt.

Ezeket az ünnepeket valószínűleg vegetációünnepeként kell elgondolnunk: az ismételt újjászülető és újra meghaló természet adja az analógiát: az embernek, bármi történjék is vele, tanulnia kell: valamely istennel azonosulva ismételt új életben lehet része, azonban ismételt halálhoz hasonló állapotba kerül. Az egyes ember által átélt pszichikai élményeként egyfelől az ekstázis élményei, másfelől – a folyamat lejátszódása során – az elfojtott felbukkanása ragadhatók meg. Csakis úgy tudjuk engedni beáramlani, csakis úgy tudjuk megélni azt, ami számunkra nem tudatos, hogy közben a saját problémáinkat is átéljük. Ez az egyik oka annak, hogy miért nem vagyunk mindig képesek kívánni az ekstázist: hiszen tudjuk, hogy eközben létezésünk üledéke is kikristályosodik.

A misztérium

Alapjában véve keveset tudunk arról, mi is történt valójában az ünnepek csúcspontjain: újra és újra őrjöngésről és ekstázisról esik szó. Euripidész darabjából, a *Bakkhánsnők*ből ismerhetünk közelebbről egyes mozzanatokot. A misztériumot – itt a nők misztériumát – természetesen titok övezte.

A dráma eseteli, hogyan jelenik meg Dionüszosz: vagy zajos ünneplés, vagy halálos csönd fogadja. Majd pedig a nők, gyereket és férjet otthon hagyva éjjel a hegyekbe vonulnak, ahol a *tümpanon* és a fuvola hangjára táncolnak, kilépnek önmagukból az ekstázisú tánc során – előfordul, hogy annyira önkívületi állapotba kerülnek, hogy csak napokkal később, valahol a Parnassoszon túl találják meg a halálosan kimerült nőket, ott, ahol összeseroskadva éppen mély álomba merültek. Almukat ilyenkor az ott élő nők őrzik, kört formálva körülöttük, hogy nyugodtan alhassanak. Láthatólag ennek a vad táncmozgásban bekövetkező önkívületi állapotnak van nagy jelentősége. A bakkhánsnők testét özbőr fedi, fejüket borostyánfüzér és kígyó koszorúzza, kezükben fákylát és *thürszoszt*, azaz fenyőtobozba tűzött, szőlőindákkal körülfont botot tartanak.

Láthatólag az a misztérium lényegi mozzanata, hogy a tánc előidézte önkívületi állapotban kövön és havon is tudnak táncolni a nők. Kerényi nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy a nők még a 2400 méteres magasságba nyúló Parnassoszon is táncoltak, és pedig februárban és márciusban, azaz akkor is, amikor a hegyet hó borítja.

Az a rettenetes ebben, hogy a nők ilyenkor egyszerűen otthagyják a családjukat. Ezért mutatkozott gyakran ellenállás is Dionüszossal szemben: egyszer csak jön egy isten, a nők elhagyják a férfiakat és a gyerekeket (a csecsemőket is beleértve), beveszik magukat az erdőbe, az istentől eltelve egymással táncolnak, az ennek az ekstázisú történéseknek a környezetébe tévedő férfiakat pedig megölik. De nemcsak táncolnak a menádok, hanem őzgidát és farkaskölyköt is szoptatnak, pusztá kézzel állatokat tépnek szét, és a nyers húsat eszik. Dionüszosz állapotban vannak: Dionüszosztól elragadtatva, vele azonosulva. Mindannyian, közösen próbálnak meg részesedni istenből, ez csökkenti a félelmüket. Így tökéletesen helytállónak bizonyul az a gondolat, hogy az ekstázisban isten hatalmába keríti az embert. Ebből fakad a fokozott fizikai erő, a sebezhetetlenség; sem tűz, sem fegyverek nem árthatnak

a nőknek: csodák történnek. Ilyenkor képesek vagyunk vizet fakasztani kövekből, ilyenkor „tejjel csorran a föld meg borral”, s tej fakad a folyóvízből. S történik mindez a Krisztus *előtti* 7–8. században. (Krisztusról is azt a tudósítást olvashatjuk, hogy borra változtatta vizet – Jn 2,1–12). A döntő mozzanat az, hogy mozgásba jön, ami szilárd: az, hogy a víz borra változik, szimbolikus értelemben azt jelenthetné, hogy a dionüszoszi állapot olyan állapotba juttat bennünket, amelyben bornak érzékelhetjük a vizet, amelyben az egészen hétköznapi dolgokban az ihlet forrását érzékeljük. Az inspirációra fogékonyak lenni nemcsak annyit tesz, mint képesnek lenni megélni ezeket az ekstázisokat, hanem azt is jelenti, hogy képesek vagyunk a hétköznapi mögött meglátni az inspirálót.

De miért csak a nőkhez szól a Dionüszosz misztériuma? Ennek okát Otto abban látja, hogy csak a nők tudnak szülni és szoptatni, márpedig ez nyilvánvalóan feltétele e misztérium megélhetőségének. Kerényi vélekedése szerint a nők mindig is fogékonyabbak voltak a látomás birodalmára, mint a férfiak. A Dionüszosz-kultusz legfontosabb elemét az intenzív mozgásban látja, hiszen az víziókat szülhet. S véleménye szerint ilyesmi könnyebben előfordulhat nők, mint férfiak esetében. Euripidésznél világosan kifejeződik, hogy e cselekvések során természetadta lelki energiák szabadulnak fel, és pedig a lélek mélységeit is megragadó kultikus történések hatására. Új rend tételeződik, legalábbis egy bizonyos időre. Ezek a nők egyszerűen kitáncolnak a rendből, táncukkal szétfeszítve a rendet. Ezért hangsúlyozódik újra és újra, mennyire bűnösökké váltak azzal, hogy így kitértek a rendből (illetve talán azért is, mert valójában senki sem tudta, mi történik ilyen alkalmakkor). Az, hogy számtalan, a szilénekkel kapcsolatos történetet őriz a hagyomány, azt sugallja, hogy alighanem nagyon orgiasztikus, szexuálisan nagyon izgató élményekben lehetett részük a résztvevőknek. S a titok a kivetítés legjobb táptalaja. Euripidész tragédiájában mindenesetre tudósít arról egy pásztor, hogy „aludt ott hosszan elnyúlt testtel mindahány, / ... józanul, s nem ... / vadászva Küpris kéjét berki rejteken”.⁶ Amikor a dionüszoszi erő magával ragadja az embereket, az nemcsak az ő erejüket, vitalitásukat, mozgékonyágukat, hanem magát a régi rendet fenyegeti. A dionüszoszi elragadtatóság magában rejtja azt a lehetőséget, hogy új, radikális változás következik be, újfajta víziót megtestesítő rend születik, s nem csupán félénk, látszólagos változások mennek végbe a reformok során megszokott módon. Ez jelenti – vérmérséklettől függően – az igazi veszélyt vagy az új ígértét.

Pentheusz, a Dionüszosz szülővárosának számító Théba törvényes királya Dionüszosz ellen van. Még női ruhát is ölt, hogy csatlakozzék a menádokhoz – végül a saját anyja tépi szét. Ezt így fordíthatnánk le: aki nem adja át magát e mámoros állapotnak, vagy „álruhát öltve” akar a részese lenni, nem pedig valóban elragadtatva és szíve teljes igélsével, az megbolondul. Dionüszosz, vagyis ilyen erős érzelm jelenlétében engednünk kell neki, át kell adnunk neki magunkat. Ha színre lép az inspiráció, az ekstázis, azt valamilyen módon be kell fogadni, meg kell jeleníteni, adott esetben formába kell önteni.

Euripidész mindenesetre különbséget tesz valódi és nem valódi bakkhánsnők között. Az előbbieket a valóban elragadtatottak, az utóbbiak a pusztá rajongók. S ezzel napjainkban is ugyanaz a helyzet: magával ragadhat bennünket valamilyen érzelm, de az is előfordulhat, hogy csak úgy teszünk, mintha el volnánk ragadtatva: csak rajongunk, esetleg reméljük, hogy majd hatalmába kerít bennünket az elragadtatottság.

A Dionüszosz-bálvány körül táncoló nők képesen újra és újra fölvetődik az a kérdés, hogy ezek a nők elevenséget és mozgást, vagy pedig dermedt mozdulatlanságot sugallnak-e. A Dionüszosz-mítoszban kapcsolatban újra és újra felbukkan a „mozgalmasság” és a „dermedtség”, illetve e két szó jelentésmezője. Van egyfelől a hófödte Parnasszus,

másfelől a rajta táncoló menádok. Dionüszosz a halál istene, de a vegetáció és a legsűrűbb élet is – azaz annak is szimbóluma, hogy az eleven eksztázisban túlléptünk önnön határainkon, s nem a hétköznapi én-személyiségünkben leledzünk – ám az eksztázist követően ismét megélhetővé válik – megváltozott módon – az immár megváltozott énszemélyiség.

Dionüszosz a maszkok istene is. Ennyiben összefüggésbe hozható a mi farsangéjszakánkkal, e még ma is viszonylag nagymértékben dionüszoszi ünneppel. A fügefából készített maszkban vén csábítóként, a szőlőtőkéből készítettben pedig ifjú vőlegényként lép elénk Dionüszosz. Maszkjának köszönhetően távollétében is jelen van az isten. Akik felveszik a maszkot, azok az istent akarják így megidézni. E maszkos ünnepeket az átváltozásban való hit és a vad mámor élteti. Ez a Dionüszosz-vallás alapátványa: nemcsak átszellemülés, hanem a legnagyobb fokú, a legintenzívebb, a fiziológiai értelemben vad mámor, az élmény végetes testi átélése, a test eksztázisa révén is lehetségesek átváltozások.

A Dionüszoszsal, az istennel való azonosulás révén a nők vitális és kozmikus erővel kerülnek kapcsolatba, a lelket és a testet halhatatlanként élük meg, ráéreznek arra, hogy az életet nem pusztíthatja el a halál. Mi történik e misztériumokban? A nők minden emberi feltételhez kötöttségén túllépnek: „a dionüszoszi eksztázis mindenekelőtt az emberi lét túllépését, a teljes felszabadultság fölfedezését, a az emberek számára elérhetetlen szabadság és ösztönösség elnyerését jelenti.” Szimbiozisa lépnek a természettel és a kozmosszal. Tehát rendkívül kitágul az énjük, s ezért nem is engedelmessé válnak többé a régi törvényeknek. A régi rend már nem érvényes, hatályát veszítette. Természetesen épp ez lehet nagyon fontos a nők számára.

Pszichológiai szempontokból azt mondhatnánk, hogy a menádok „felfűjt” énnel bírnak. Mivel azonban ez a felfűjtés egy misztériumon belül következik be, ennek a struktúrájába van beépítve, ezért a felfűjt én nem tud kilépni az eleve megszabott szerkezetből; azonban – egyes híradásokból megítélhetően – a Dionüszosz által elragadott nők némelyike valószínűleg mégiscsak megőrült. Mindenesetre az a benyomásunk alakul ki, hogy ez végső soron inkább fordulhatott elő azokkal, akik védekeztek ellene, mint azokkal, akik átadták neki magukat. Ebben az összefüggésben megszállottságról vagy – előkelőbb kifejezéssel – a transzperszonális hatalmakkal való azonosulásról beszélhetnénk. Az énkomplexum helyét itt a Dionüszosz-archetípus foglalja el. A Dionüszosz-misztériumok robbanékony, a nők számára fontos misztériumok voltak. Bizonyosan mámorító volt számukra ezt az elevenséget megtapasztalni, azt az érzést átélni, hogy annak az átváltozásnak a részesei, amely során megelevenedik az élettelen, hogy képesek életre kelteni a holtak istenét, s így önmagukat. Idővel ez túl sok lett a férfiaknak. Az athéni Onomakritosz megkísérelte elvágni a mítoszt a nőkkel összefűző köteléket, és megengedte, hogy női öltözékben ugyan, de férfiak is a misztérium részesei lehessenek. Ettől kezdve azonban érzékelhetően vesztit elevenségből a Dionüszosz-kultusz – de talán már korábban visszaszorult, hiszen az a kor, amelyben valamely kultúrán vagy vallási mozgalmon belül struktúrák átvételére és részletes kidolgozására kerül sor, már nem az a kor, amelyben az ihletettség és az eksztázis virágját éli.

Dionüszosz sokak fantáziáját megmozgatta, és sokakat mozgatja a mai napig – gondoljunk csak Kerényire, Ottóra, Nietzsche-re stb. *A tragédia születésében* Nietzsche az alábbi szavakkal ecsetelte, milyen érzés is Dionüszosztól megragadottnak lenni:

„Narkotizáló italok hatására, amiről minden természeti ember és nép himnuszokban szól, vagy a tavasz ellenállhatatlan, az egész természetet érzéki gerjedelmekkel átható közeledtére ébrednek fel azok a dionüszoszi izgalmak-indulatok, melyeknek fokozódása közepette a szubjektív elenyészik és teljes önfeledtségbe merül. A német középkorban is ugyanez a dionüszoszi erő tobzódott a fetengő, táncolva, énekelve helységről helységré járó, folyton gyarapodó tömegekben: ezekben a Szent János- és Szent Vítus-táncosokban a görögök bakkhoszi karait ismerjük fel ismét, kisázsiai előtörténetükkel, mely egészen Babilonig és az orgiasztikus szakáig vezethető vissza. Akadnak, akik eléggé tapasztalatlanok vagy tompa eszűek ahhoz, hogy az ilyen megnyilvánulásoktól, akárha úgy mond „népkórságtól”, gúnyolódva elforduljanak, vagy azokat lesajnálják, hisz ők maguk oly egészségesek: szegények persze nem sejtik, hogy milyen halálsápadt és kísértetfakó lesz ez a nagy „egészségük” az előttük elviharzó dionüszoszi megszállottak életizálásához mérten.

A dionüszoszi bűvöletben nem csupán az embernek emberhez fűződő köteléke újul meg ismét: az elidegenült, ellenséges vagy leigázott természet is engesztelőünnepét üli tékozló fiával, az emberrel. ... Változtassuk eleven festménnyé a beethoveni *Örömmódát*, és ne röstelljük elképzelni, hogy milliók roskadnak borzongó érzéssel a porba: így közelíthetünk a dionüszoszhoz. Szabad ember most a rab-szolga, leomlik most valamennyi merev, ellenséges határ, amit ember és ember közt a szükség, az önkény vagy a „pimasz divat” emelt. A világharmónia evangéliuma mellett most nemcsak megbékéltnak, összeforrtanak, egyesültnak érzi magát minden ember a társával, hanem egynek, mintha Mája fátyla szétszakadt volna, és már csak foszlányokban libegne még a titokzatos Ós-egy körül. Énekszóval, táncal nyilvánítja magát magasabb közösség tagjának az ember: feledte a járást és a beszédet, s táncos léptekkel már-már a levegőbe emelkedni készül. Mozdulataiból az elvarázsolt-ság szól.”⁸

Nietzsche szerint a dionüszoszi elragadottság következményeként erősödik az embert emberhez fűző kötelék, időlegesen megszűnnek határok és rendi különbségek, csakúgy, mint a rivalizálás. Az ember kiragadatik elmagányosodott állapotából.

Plótinosz is beszél az eksztázisról: az ő szóhasználatában ez az individualitásból való kilépést és az egyéolvasd mámorát jelenti. De nemcsak ember és ember, hanem ember és természet is összhangba kerül egymással. Általánosan fogalmazva: az egész teremtett természet egyé válik, eredendő egységben, Jung kifejezésével élve: „Unus mundus”-ban találja magát. Az egyediesülés ígérete is szertefoszlik – újfent Nietzsche szavaival:

„Dionüszosz misztikus örömmujongása .... az individuáció ígézetét söpri le rólunk, és feltárja a létezés anyaméhébe, a minden dolgok lényegéhez vezető utat.”⁹

Ábrahám Zoltán fordítása

- 1 Kerényi, Karl. 1976. *Dionysos: Urbild des unzerstörbaren Lebens*. München: Langen-Müller (Werke in Einzelausgaben, Bd. 8.).
- 2 Otto, Walter Friedrich. 1933. *Dionysos: Mythos und Kultus*. Frankfurt a. M.: V. Klostermann. (Frankfurter Studien zur Religion und Kultur der Antike, 4.)
- 3 Nietzsche, Friedrich. 1986. *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus*. Budapest: Európa, Ford. Kertész Imre.
- 4 Eliade, Mircea 1994. *Vallási eszmék és hiedelmek története*. Budapest: Osiris, I/321. o. Ford. Saly Noémi.
- 5 Lásd 59., 79. és 128. sor.
- 6 683–688. sor (Devecseri Gábor fordítása).
- 7 Eliade 1994., I/316.
- 8 Nietzsche, Friedrich. 1986. *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus*, Budapest: Európa. 1986, 28 skk., ford. Kertész Imre.
- 9 Nietzsche 1986., 130.

GÜNTER GRASS

Laudáció Christa Wolfra¹

Mi lehet szebb annál, kedves Christa, mint átadni Neked ezt a kétségkívül jelentős díjat még le nem zárult életművedért? A Német Könyvkereskedők Tözsdeegyesületének ünnepségszervezői csupán három röpket percet hagytak jóvá számomra a méltatásra. S mivel – ha ennek a látszat ellene szól is – nem Hollywoodban vagyunk, hanem Lipcse hagyományát és jelentőségét csorbíthatatlanul őrző könyvvására nyújtja a helyszínt az Előtte való tisztelgéshez, késlekedés nélkül a tárgyra térek.

A világirodalmi rangú íróhoz hazájában újra meg újra viták célkeresztjébe került; itt és odaát egyaránt. Velem, a kettészakított, majd az újraegyesült országban egyképpen ugyanez volt a helyzet. Ez mindkettőnknek becsületére válik, s egyben – jóllehet ezúttal fönt az ünnepi emelvényen – a székek közt, a pad alatt jelöli ki a helyünket. Első, számomra annak idején elérhető könyved, a *Kettészelt ég* megjelenésétől fogva, majd a *Ki volt Christa T.?*, a *Visszaperelt emlékezet*, illetve utóbb egy karcsú kötet, a *Mi marad meg?* (Was bleibt?) megjelenése nyomán műved és személyed egymással vitázó megítélések kiindulópontja. Kelet-német csonkító cenzorok és pöffeszkedő nyugati bírák-hóhérok gondoskodtak róla, hogy évtizedekig össznémet kíséretben legyen részed. Hajtotta őket a megosztás igyekezete. Csak olvasóid (akikhez én is számítom magamat) nem hagyták magukat megosztani. Minthogy nekik a számukra túlélési segédletet jelentő könyveid voltak fontosak, nem érdekelték őket a nyilvánosság terében körülöttük gerjesztett viták. Nem kísérték figyelemmel az ideológiai csatározásokat, hiszen tudták, hogy bizvást hagyatkozhatnak árnyalatfestő félhangjaidra és hasonlataid szuggesztivitására.

A generációnak, amelyhez mindketten tartozunk, nem-szűnően nehéz örökségterheléssel kellett útjának nekivágnia. Hogy soha nem fáradtál bele e súlyos teher cipelésébe, hogy soha nem próbáltad lehengeríteni magadról, mi több, sikerült átmentened a határon, a nyelvi határon is a német törmelékköveket, és az emlékezést segítő teherként ránk, olvasóidra tesztelnod őket, mindezért köszönet illet.

Miben áll a szolgálatod? Abban, hogy nyitva hagyod a sebet. Hogy újra meg újra fölteszed a kérdéseidet. Még a röpket pillanatot sem hagyod reflektálatlanul tovatűnni. Hogy a folyamatosan ellenőrzötten tárgyilagos nyelvészet szigorával vizsgálod és ítéled meg önmagad. Hogy a személtelű fölhalmozott anyag ellenállását keresed. Észleled és elemzed az üzemműveket. Hagyományozott mítoszokat keltesz új életre, hogy érezzük elevenségüket². Mindez a becsületedre válik.

És a fájdalom, ahogyan éleslátóvá tesz, és ahogyan az emlékezésben fölveri tetszhalálukból a korábban elszenvedett fájdalom emlékeit. Legújabb könyvedre, a *Leibhaftig*³ című elbeszélésre gondolva mondom ezt. Ebben, saját szavaddal, „belső régészeti kutatást” folytatasz, rétegről rétegre egyre mélyebbre hatolva. Olyan írásfolyamat ez, amely a megismételt műtét után serkentőként használja a fájdalmat, hogy megtapasztalja a másikat, a nem testi kint. Olvasás közben az történt velem, ami alighanem számos más olvasóddal is: úgy követtelek a falakon ütött résekben át egy alagúttrendszerbe, mintha az a sajátom lett volna. Magával csábító és saját magunkhoz elvezető könyv, amely elől nem lehet kitérni. Am ez egész életművedre áll, amely itt ma méltó elismerésben részesül.

Tatár Sándor fordítása

- 1 A *Deutscher Bücherpreis* (Német Könyvdíj; az évről évre a Frankfurti Könyvvásáron átadott, szintén a Német Könyvkereskedők Tözsdeegyesülete által alapított rangos irodalmi díj, a *Deutscher Buchpreis* elődje) 2002-ben, a Lipcsei Könyvvásáron történt átadásakor elhangzott méltatás. (A díjat – egy Günter Grass tervezte bronzplasztikát – 2002 és 2004 között ítéltek oda.) [A ford.]
- 2 Az előző mondatban utalás Christa Wolf 1986-ban írt és megjelent *Üzemzavar* (*Störfall*) című naplórégényére, amely egyebek közt a csernobili atomreaktor-katasztrófáról szól. Itt az utalás az íróhoz 1983-ban (a két Németországban egyidejűleg megjelent *Kassandra* című regényére vonatkozik.) [A ford.]
- 3 Nem egykönnyen fordítható szó; körülbelül *megtestesült/megtestesülve, testet öltött/öltve*-ként lehet visszaadni a jelentését. [A ford.]

Mi marad meg?

Nem kell félni. A másik nyelvemen, amelyet már hallok magamban, de még nem beszélek, egy napon majd erről is képes leszek beszélni. Ma ez még korai volna, tudom. De megérezem-e majd vajon, mikor jött el az idő? Megtalálom-e valaha azt a nyelvemet? Eljön az idő, hogy öreg leszek. Vajon hogyan fogok akkor ezekre a napokra emlékezni? A rémület csomóba rántott bennem valamit, ami öröm hatására kiterjed. Mikor éreztem magam utójára boldognak és felszabadultnak? Ezt most nem akartam tudni. Inkább arra voltam kíváncsi – márciusi reggel volt, szürke és hűvös, már nem volt nagyon korán –, hogyan fogok visszagondolni tíz, húsz év múlva erre a most még friss, végig nem élt napra. Mint akit egy belső csendő riadóztat, fölpattantam s máris ott találtam magam mezítláb a berlini szoba szép mintájú szőnyegén, láttam magam, amint szétrántom a függönyt és kinyitom a hátsó udvarra néző ablakot; az udvaron dugig telt szemetesekukák, építési törmelék, de sehol egy lélek, mintha örök időkre elhagyták volna a gyerekek, kerékpárjaikkal és táskarádióikkal, a bádgosok meg az építőmunkások, sőt még G. asszony is, aki otthonkájában és zöld kötött sapkájában lejön majd, hogy kiszedje a nagy drótkonténerekből a magkereskedés, az illatszerbolt és Intershop-üzlet kartondobozait, hogy azután lapjukra hajtogassa, kezes csomagokká kötözze össze és eltolja őket kézikocsiján a sarki átvevőhelyre. Megint hangosan szidja majd a lakókat, amiért lustaságból és nemtörődömségből a kukába dobálják az üres üvegeket, ahelyett, hogy rendesen berakosgatnák őket az odakészített rekeszekbe, szidni fogja a későn hazajövőket, akik majdnem minden éjjel feltörik az elülső bejárati ajtót, mert folyton otthon hagyják a kulcsukat, a házkezelőséget, amiért nem képesek megcsináltatni a csengő vezetéket, legvehemensebben pedig a szomszédos szálloda étterméből jövő részegeket, akik gátlástalanul odavizelnek a feltört bejárati ajtó mögé.

Az apró trükkök, amelyeket minden reggel megengedek magamnak: felcuppenteni pár újságot az asztról és az újságtartóba tenni őket, az asztal mellett elmelve kismítani a hullámos terítőt, összeszedni a poharakat, dúdolni egy dalt („Lehetetlen, így az okosok, kétszer kettő sosem öt”), jól tudva közben, hogy mindaz, amit teszek, csak alibi, álcselekvés; igazában, mint akit zsinóron húznak, az első szoba felé tartok, a nagy, üveges erkélyajtó felé, amely a Friedrichstraße-ra néz, s amelyen ha a reggeli nap nem sütött is be (szegény volt napsütésben ez a koratavas), de a reggel világossága csak behatolt, e szelíd fény, amelyet szeretek és amelyből megfelelő készletet akartam fölhalmozni, hogy abból éljek a sötét napokban.

Pedig hát tudom, hogy saját elhatározásból, saját akaratunk révén soha semmilyen égi kincsnek, amely azután titkon, magától gyarapszik, a birtokába nem jutunk; tudom: minden táplálék, mely nem a test szükségét enyhíti, úgy jut osztályrészünkre, hogy nem magunknak kell, sőt nem is lehet magunknak összehordanunk, mert magától gyűlik, s félek, ezek a sivár napok semmit nem adnak hozzá a tartós útravalóhoz, amiért is nyomtalanul fogja elnyelni őket a feledés folyama. Fojtogató, páni élelemben próbáltam minden bekapaszkodni e jeltelen elmúlásra ítélő napok bármelyikébe, és feltartóztatni; mindegy, hogy banális vagy súlyos valami lesz-e, amit sikerül megragadnom, mindegy, hogy könnyen adja-e meg magát vagy a végsőökig ellenáll. Ott álltam tehát, mint minden reggel a függöny mögött, amely azért került föl oda, hogy a takarásába rejtőzhessenek, és a nagy parkolót figyeltem a Friedrichstraße túloldalán.

Egyébként nem voltak ott. Ha jól láttam – természetesen föltettem a szemüvegemet –, az első és a második sorban is üres volt minden autó. Kezdetben, két évvel ezelőtt (ezen mértem az időt) megtévesztett némelyik jármű magas fejtámasza; fejeknek hittem és elfogódottan csodáltam őket mozdulatlanságukért – nem mintha ma már sosem hibáznék, de ezen a stádiumon túl vagyok. A fejek szabálytalan formájúak és mozognak, a fejtámlák egyformák, lekerekítettek és merevek – óriási különbség, amelyet egyszer majd képes leszek pontosan leírni az új nyelvemen, amely keményebb lesz annál, amelyen gondolkodni egyelőre kénytelen vagyok. Milyen makacsul tartja a hang azt a magasságot, amelyre egyszer beállt, és milyen erőfeszítésbe kerül megváltoztatni akár csupán néhány nüanszot is. A szavakról már nem is beszélve, gondoltam, miközben zuhanyozni kezdtem – a szavakról, amelyek egymást túllicítáló buzgalommal bugyognak elő, valahányszor kinyitom a szűk ajtót, és csak úgy feszíti őket mindenféle meggyőződés, előítélet, hiúság, düh, csalódás és önsajnálát.

Csak azt tudnám, tegnap miért posztoltak ott éjfél után és hogy-hogy ma egyszerűen eltűntek?

Fogat mostam, megfésülködtem, gépiesen, ám lelkiismeretesen használtam különféle spray-eket, felöltöztem; a tegnapi holmikba, nadrág, pulóver; ma nem vártam senkit, egyedül lehetek, ez a mai nap legszebb ígérete. Újra az ablakhoz kellett sietnem, megint hiába. Természetesen ez is bizonyos megkönnyebbülés, mondtam magamban, vagy tán azt akarom mondani, hogy várom őket? Lehet, hogy tegnap este neveltségessé tettem magam; valamikor majd alighanem kínos lesz visszagondolnom rá, hogy félóránként odatapogatóztam a sötét szobában az ablakhoz és kikémleltem a függöny résén; kínos, szó se róla. De miért ül három ifjú úr hosszú órákon át kitarotán egy fehér Wartburgban pontosan az ablakunkkal szemben.

Kérdőjel. Kéretik a központoszást a jövőben komolyabban venni, mondtam magamnak. Egyáltalán: jobban tartani magad az ártalmatlan közmegegyezésekhez. Hiszen ment ez; korábban. Mikor? Amikor a mondatok végén több volt a felkiáltójel, mint a kérdőjel? Nem, ezúttal nem fogom megúszni egyszerű önváddal. Vízet tettem a tűzhelyre. A mea culpa meghagyjuk a katolikusoknak. Hogyan a *Mi-atyánkot* is. Feloldozásra nincs kilátás. Fehér, miért pont fehér az utóbbi napokban? Miért nem paradicsompiros vagy acélkék, mint az előző hetekben? Mintha jelentene valamit az autók színe vagy a márkája. Mintha az átláthatatlan terv mögött, amely szerint váltották egymást és hol a parkoló első, hol a második sorában foglaltak el egy-egy szabad helyet, valamely titkos értelem húzódná meg, amelyet kellő kitarással és buzgalommal fölismerhetek; vagy mintha érdemes volna azzal foglalkoznom gondolatban, mit keresnek ezek az autókban üldögélők – két, három erőteljes, munkaképes fiatal férfi civilben, akiknek semmi más foglalatosságuk nincs, mint hogy egy autóban ülve az ablakunkat figyeljék – nálunk.

A kávé legyen erős és forró, a tojás nem túl lágy, lehetőleg saját eltevés a lekvár, hozzá fekete kenyér. Luxus, luxus! gondoltam, ahogyan minden reggel, amikor mindez együtt látom – soha nem múló büntudat, amely számunkra, a nélkülözést ismerők számára, átjár és felfokoz minden élvezetet. Alig figyeltem a nyugati adó híreire (energiaválság, kivégzések Iránban, megállapodás a stratégiai fegyverzet korlátozásáról: csupa unalomig ismert téma!); pillantásom a vasrúdra esett, amely betörésbiztosan elzárta és védte lakásunk második kijáratát – a konyhából a hátsó lépcsőn át az udvari kijárathoz vezető ajtót. Eszembe jutott,

hogy éjjel álmomban ez a használaton kívüli, szűk, koszos, kiselejtezett bútorokkal zsúfolt lépcső tiszta volt, és mindenféle pimasz népség tolongott rajta, akiket álmomban „csöcseléknék” neveztem – a szót e drótfigurákra emlékeztető, fúrge, leműrszerű, minden szégyenérzetet teljességgel nélkülöző férfiák füle hallatára sosem mondanám ki –, és akik, amiktől mindig annyira féltém!, utat találtak a bombabiztos hátsó ajtón át a konyhánkba, s most megtorlódtak a küszöbön, hozzápréselődve a vas keresztrúdhhoz, amely szilárdan állta a nyomást és amelyet ezek a nyomorultak érdekes módon tiszteletben tartottak, noha könnyedén átbújhattak volna alatta, elhelyett azonban keményen hozzányomódtak a testükkel, miközben hátulról, egyre újabb, valamely számomra láthatatlan pokolgarat okáda figurák – igen, akárcsak a papírfigurák, laposak voltak – nyomultak utánuk, hihetetlenül erőszakosan és ontva a szót. Mit is mondtak tulajdonképpen? Hogy csak ne zavartassuk magunkat. Hogy csináljunk mindent csak úgy, mintha ott sem lennének. Hogy az volna a legjobb, ha egészen megfeledkezni róluk. Nem gúnyolódtak, a legkomolyabban mondták, ez bősztített fel álmomban a leginkább. S mivel álmokat nem tilthatunk meg magunknak és aligha hibáztathatjuk magunkat miattuk, fölnevettem, hogy bebizonyítsam, voltaképpen felülmelkedtem én már ezeken a dolgokon. Hamis, kényszeredett nevetés volt.

Nem kell félni. A másik nyelvem – gondoltam (továbbra is abban mesterkedve, hogy becsapjam magam), miközben a mosogatóba tettem az edényt, bevettem az ágyam és az elülső szobába visszamenve végre leültem az íróasztalhoz – a másik nyelvem, amely már növekedni kezdett bennem, de még nem fejlődött ki egészen, könnyedén félresöpri majd a láthatót a láthatatlan kedvéért, a tárgyakat immár nem külsejük alapján írja le – paradicsompíros meg fehér autók, Istenem! –, ehelyett mindinkább a láthatatlan lényeket teszi majd láthatóvá. Célratóró lesz ez az új nyelv, legalább ennyit sejteni véltem róla, kíméletes és szeretetteljes. Fájdalmat egyedül nekem fog okozni. Sejtettem, miért ragadok le ezeknél a céduláknál, illetve egyes mondatoknál. Azt szinleltem, hogy ezeken töprengek, kitartóan. Valójában semmire nem gondoltam.

Megint ott álltak.

Öt perccel múlt kilenc. Három perce ott álltak megint, ezt azonnal észleltem. Rándulást éreztem; kilendült bennem egy mutató, majd utána finoman remegett. Egy (jószerevével fölőseges) pillantás az ablakból megerősítette a tényt. Ma pasztellzöld volt az autó; három fiatalember ült benne. Vajon ezeket az urakat ugyanúgy váltogatják, ahogyan az autót? És mit szeretnék inkább – ha ugyanazok volnának vagy ha mindig mások? Nem ismertem őket, illetve mégis: egyiküket ismertem, azt, aki a minap kiszállt és az utca túloldaláról felém jött, igaz, csupán azért, hogy beálljon a sorba a bockwurstos bódénál az ablakunk alatt, majd egy nagy papírtálcán három kolbással, szürkészöld köpenyének zsebében három buciival visszatérjen az autohoz. Egy *kék* autohoz egyébként; a rendszáma... a cédula után kotorásztam, amelyre, ha ki tudtam betűzni, fölírtam a rendszámokat. Ennek az ifjú úrnak vagy elvtársnak sötét haja volt, amely a forgójánál ritkulni kezdett; ezt jól láttam föltről. Egy pillanatig hízélgőnek találtam a gondolatot, hogy én vettem észre elsőnek az ifjú úr kezdődő kopaszodását, előbb, mint a saját felesége, aki alkalmasint sosem vette még föltről ilyen figyelmesen szemügyre. Azután el kellett képzelnem, amint otthonosan bevacolódva üldögelnek ott hárman a kocsiiban (nagyon otthonos tud lenni egy autóban, főként, ha odakint fúj a szél és még esősepeket is hord), megeszik a kolbászt és még csak fázniuk sem kell, mert halkan járatják a motort, amely fűt nekik. De vajon mit isznak hozzá? Ok is hoztak magukkal, mint a többi dolgozó, termoszban kávé?

Érzéseink az ilyen ügyeket illetően bonyolultak. És továbbra sem voltak meg a megfelelő szavaim, ezek itt

változatlanul a felszín, a külső kör szavai voltak, találóak voltak, csak a lényeket nem találták el, belekapaszkodtak bizonyos tényekbe, hogy elfedjék a ténylegeset; hamarosan vége lesz annak, hogy ilyen gondtalanul fecseghessek. No de milyen az, aki nem gondtalan? Gondterhelt? Aggodalmas? „Gond” („Kummer”), olvastam mind jobban belesodródva és -gabalyodva a rögeszméembe Hermann Paul német szótárában, a középfelnémetben „törmelék”-et, „zár alá vétel”-t, „szükség”-et, „hiány”-t, sőt, a régi jogi nyelvben „elzárás”-t, „fogház”-at is jelenthetett. Elzárás, igen, ez talált, zár alá véve gondban tengődni. „Mégbána azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön, és bánkódék az ő szívében.” Luther Márton doktor, aki el akarta hitetni velem, hogy csak csatlakozni vagy elutasítani lehet, hogy csak barát vagy ellenség lehetünk. Igen és nem: ez legyen a te beszéded.

Ami ezen felül van, az a rossz melegégya. Luther doktor szitkozódása a pápa, a falánk disznó, majd a parasztkok, a veszett kutyák ellen. Boldog ember, aki saját magából képes elővarázsolni ősellenségét. Az én nyelvemben állatnevekkel csak állatokat lehet majd illetni, soha nem tudnám, ahogyan mások, a disznó, a kutya vagy akár a görény vagy holmi csúszómászók nevével megnevezni azokat az ifjú urakat ott lent. Valószínűleg az egészséges nivelláló gyűlölet az, ami hiányzik belőlem.

Hiszen nem ismertem őket. Ugyan mit tudtam róluk? Rég idejétmúlt klisé volt már az olyan ismertetőjegy is, mint a „börkabát”, rég átváltottak már dederon-anorákról, ám hogy ezzel az egyen-ruhadarabbal a szabadban végzett szolgálat céljára a szolgálati helyük látta-e el őket vagy ruhapénzt kaptak-e év végén, s ha igen, vajon körülbelül mennyit, mindezt nem tudtam megmondani. S manapság nem ismerjük már félig azt, akinek ismerjük a munkakörülményeit? Érdekelte volna például, hogyan osztják el maguk közt a feladatokat, hogyan zajlik a parancskihirdetés (mert bizonyára így nevezik) és hogy népszerűbék-e bizonyos posztok másoknál, például az autóból való megfigyelés az ajtó előtt ácsorgásnál. S ha már elárultam az érdeklődésemet: vajon akik válltáskával járöröznek az utcán, valóban hordanak maguknál ezekben a kis táskákban – amint azt a szóbeszéd makacsul állítja – URH adó-vevőt? Nekem időnként olyan gyanúm támadt, hogy nincs azokban a táskákban semmi a vajaskenyérükön kívül, amelyet emberileg érthető fontoskodásból rejtettek el ilyen konspiratív. A hivatallal járó öntudatnak egy sajátos kifejeződési formája. Mindenesetre elképzelhetetlen volt csak úgy odalépni valamelyikükhöz és udvariasan megkérdezni: ne haragudjon, tulajdonképpen mi van a táskájában? Ugyanennyire lehetetlen volt az autós megfigyelőktől az iránt érdeklődni, hogy föl vannak-e szerelve lehallgatókészülékkel, és mennyi annak adott esetben a hatótávolsága. Egyéb bizalmasságok ugyanakkor nem volnának tilalmasok; a velük való érintkezésnek is megvolt a maga illemkódexe, amelyet azonban csak igen bajosan lehetett megtanulni, az embernek vagy eleve a vérében volt, vagy nem. Példának okáért váltig sajnáltam, hogy amikor ez a dolog elkezdődött, az első hideg novemberi éjszakákon, nem követtem rögtön a készletet és nem vittem le nekik forró teát. Ez azután szokássá válhatott volna, elvégre személy szerint semmi bajunk nem volt egymással, mindegyikünk a dolgát tette; beszédbbe lehetett volna elegyedni – nem szolgálati kérdésekről, Isten őrizz! –, hanem az időjárásról, betegségekről, családi dolgokról.

No, ebből elég. Ez a szegélynivaló igényem, hogy mindenféle emberrel jól kijöjjenek! Mi magunk ittuk meg akkor a teát, késő éjjel, a sötét szoba ablakánál állva, másnap azután fölítettük ezt a függőnyt az ablak elé. Hirtelen úgy éreztem, muszáj felkapcsolnom a villanyt, közvetlenül az ablakhoz lépni és odaintegtetnem nekik. Mire ők háromszor fölillantották a fényszórójukat. Volt humoruk. Valamivel nyugodtabban feküdtünk le, mint máskor, kicsit

megkönnyebbülten. Megkönnyebbülten? Ezt soha nem akartam magamnak bevallani. Most megtettem; talán ez volt az első szükségszerű lépés az elfogadás és alkalmazkodás dicstelen útján. Nem a gyerekek éreznek így, amikor haragos apjuk egy kurta „Jó éjszakát!”-tal jelzi, hogy nincs örök harag? S lehet-e másnak, mint gyermekinek, gyermetegnek nevezni azokat a végtelen belső monológokat, amelyekben újra meg újra rajtakaptam magam, és amelyek nagyon is gyakran az abszurd kérdésbe torkolltak: Mit akartok tulajdonképpen? Mennyit kellett még tanulnom! Úgy szólítani meg egy intézményt, mintha ember volna?! Ej! Na de ezen a korai szakaszon túl vagyok már, nyugtattam magam, leszoktam arról, hogy bármit is bizonygassak, mióta is? Egy napon megértettem, hogy egyszerűen nincs kinek címezni a magyarázkodást és a bizonygatást, el kellett fogadnom, ami ellen oly sokáig berzenkedtem: az ifjú urak ott kint az autóban megközelíthetetlenek és megszólíthatatlanok számomra. Más emberfajta-hoz tartoznak. A *másik* küldöttjei. Már rég nem jutott eszembe, hogy szorosan elhaladva azok mellett az autók mellett dühösen bebámuljak az ablakon, csak azért, hogy pillantásom találkozzék a bent ülők üveges tekintetével, akiknek nyilván épp az volt a feladatuk, hogy föl lehessen ismerni őket akként, amik, és hogy ilyen módon dühöt vagy sokkal inkább félelmet keltsenek, mely utóbbi némelyekre közismerten visszatartó erővel hat, míg másokat meggondolatlan cselekedetekre sarkall, amelyekkel azután éppen a megfigyelésük szükséges voltát lehetett bizonyítani. Valakinek, ezt erősen éreztem, meg kell próbálnia kitörni ebből az ördögi körből.

Egyszer, az új, szabad nyelvemen, erről is tudok majd beszélni, ámbar ez nyilván nehéz lesz, merthogy olyan banális: a nyugtalanság. Az álmatlanság. A nemkívánt fogás. A tabletták. Az álmok. Mindezt nyilván le lehetne írni, csakhoggy minnek? Egészen másmilyen félelmek is van-

nak a világon. A csomókban hulló haj... Na és?! Azóta újra kinőtt, sűrűbben, mint azelőtt, a tabletták pedig érintetlenül hevernek a fiókban. Lassan minden újra rendeződött. Az álmok. Nos, hát igen: az álmok. Tagadhatatlan, de ugyan hol nincsenek manapság az embernek lidérces álmai? Nem. Mindennap elmondtam magamnak, hogy egy olyan kiváltságos életet, amilyen az enyém, egyedül az a kísérlet igazolhat, hogy időnként átlépjük a kimondhatóság határait, annak folytonos tudatában, hogy a határsértésnek minden fajtáját megtorolják. Csakhogy, mondtam magamnak, miközben tudatosodott bennem, hogy percek óta a látómezőmben félig jobbra a szem- és a nőgyógyászati klinika tömbje fölé magasodó tévétoronyra meredek, csakhoggy a nyelv határához akkor kezdek csupán közelíteni, ha legalább megpróbálnám megmagyarázni, miért nem tágit tőlem azokon a napokon sem a félelem, amikor az autók csupán a recehártyám őrizte fantomképként s nem valóságosan vannak jelen, miért, hogy még csak nem is hagy alább ilyenkor a félelem a nyilvánvaló megfigyelés napjaihoz képest? Erre, mindegy milyen nyelven, de valamilyen magyarázattal kéne szolgálnom.

Tulajdonképpen mennyi időt akartam még adni magamnak?

Az idő egyike volt a kulcsfogalmaimnak. Egy szép nap rádöbbsentem, hogy ami minden másnál inkább megkülönböztet a kint posztoló ifjú uraktól – még mindig ott voltak, hát persze! –, az az időhöz való alapvetően más viszonyulás. Az ő számukra értéktelen volt a saját idejük, amelyet értelmetlen s épp ezért fényűző henyeléssel tékoztattak el, és e semmittevés hosszabb távon elkerülhetetlenül demoralizálta őket, mely tényről azonban nem zavartatták magukat, sőt ellenkezőleg – ötlött fel bennem hirtelen –: teljességgel megfelelt nekik. Egyenesen élvezettel szórták ki két kézzel az idejüket az ablakon; vagy netán munkának nevezik, amit csinálnak? Még az is elképzelhető. Elkép-

zelhető – nem; nagyon is valószínű volt, hogy esténként olyan ábrázattal tértek haza a feleségükhöz, amelyről az asszony láthatta, aznap is milyen nélkülözhetetlenné tudták tenni magukat. A szöbeszéd mindenestre azt is tudni vélte, hogy némelyikük olykor a vacsoraasztalnál, kamaszgyerekei jelenlétében dicsekedett az aznap szerzett ismereteivel: beavatta őket a megfigyelt személyek emberi gyarlóságába, például holmi zavaros szerelmi ügyekbe, amelyek, ha a megfigyelők kifecsegehették volna, jócskán kínos helyzetbe hozták volna az érintetteket. De az ilyen titkok birtokába jutottak hallgattak, mint a sír. Tényleg hallgattak, erről meg voltam győződve. Kivéve a hengegő családapákat. Valójában mindannyiuknak tudniuk kellett, hogy egyik pillanatról a másikra fölöslegessé válhatnak.

Ahányszor csak eszembe jutott ez, végigfutott rajtam a hideg, akárcsak az első alkalommal.

Telefon. Egy barátom. Szervusz, mondtam. Nem, semmilyen fontos munkában nem zavar. És miért nem, kérdezte megrovón. Ah, ezt nemigen lehet egy mondatban elmondani. Akkor mondj több mondatot, így a barátom. Hogy föl tudják írni, mondtam én. Ej-ej, alábecsülöm a technikai felszereltségünket, hangzott a vonal túlsó végéről. Csak akad egy magnószalag kettőnk számára! Mibe kerül ez, jegyeztem meg.

Ezt az a fajta nevetés nyugtázta, amelyet épp az ilyen alkalmakra tanultunk meg és tartottunk készenlétben: egy kicsit kihívó, egy kicsit hiú. És ha nem is hallgattak le minket? Ha ezzel a túlzott fontosság tudatunkkal és bátorságtogtatásunkkal légüres térben mozogtunk? Ez az égvilágon semmin sem változtatna. Ezen el akartam töprengeni.

Milyen a hangom ma reggel.

Na milyen?

Hát, így a barátom, nem kimondottan happy. Vagy a fülem csal meg.

Oh, mondtam, mi más lehetnék, mint happy, ha egyszer te hívsz – és így tovább.

Így beszélgettünk mindig, tartózkodva attól, hogy a valódi szöveget mondjuk. Önkéntelenül eszembe jutott az a két-három alkalom, amikor mintegy kiszaladt a számon a valódi szöveg, mert nem volt erőm visszatartani, és hogy hogyan változott el ilyenkor a barátom tekintete és hangja. Hogy van H., kérdezte most. Jól, mondtam, délután meglátogathatom. És mi, Madame? kérdezte a barátom. Mi mikor látjuk egymást? Lehetőleg hamarosan, mondtam a valódi szöveget. A következő néhány napban itt lesz a városban, mondta, fölhív, mikor tegyem föl a kávévizet. Törjék csak a fejüket bizonyos, mindkettőnk által nagyra becsült személyek, minek a kódszava lehet a „kávévíz”.

Nem igazán szeretem az ilyenfajta tréfálkozást. Kávé? kérdeztem. Azt hittem, teapárti vagy. A legkevésbé sem, mondta, és az istenért, ne zavarjam most össze az egész kódot. Bon, feleltem. Erre kis szünet után (változatlan hangon) ő: Látogatóid vannak, mi?

Az ilyen kérdéseket sem szeretem, de képtelen voltam hazudni. Igen, mondtam.

Úgy? nagyszerű, mondta a barátom. Akkor vizlát hamarosan.

S akkor hirtelen hallottam a hangom, amint azt kiabálom a kagylóba: Te! Idefigyelj! Egyszer megöregszünk, tisztában vagy te ezzel?!

Letette. Én meg visszaültem az íróasztalomhoz, és a telyerembe temettem az arcom. Igen. Ezzel töltjük a hátralévő rövid napjainkat. Nem sírtam. Ha jól meggondolom, jó régen nem sírtam már.

Ambár ma még nem csináltam semmit, most, a munkaidőm kellős közepén el fogok menni bevásárolni. Ez az ő győzelmük volt, nem is áltattam magam mással, mert, ha volt morál, amelyhez ragaszkodtam, az a munkaerkölcs volt, nem utolsósorban azért, mert úgy tűnt, hogy ez képes ellensúlyozni az egyéb erkölcsi normák áthágásait. Nem akartam föladni, ahogyan az ifjú urak föladták, akik rendes

kenyérkereső munka helyett – alkalmasint a beilleszkedésre és az ön-alárendelésre való leküzdhetetlen késztetésük okán – hagyták ilyen nyomorúságosan leplezett semmittevésre szerződteni magukat.

Hát aztán. Megint mások helyett spekuláljak és tépelődjem? Cipőt húzni, kabátot fel, kétszer, sőt ha lehetséges volna, legszívesebben háromszor ráfordítani a kulcsot; noha tudván tudom, mennyire nem számítana ez adott esetben, hiszen azok a bizonyos ifjú urak avagy az idegen ajtók kinyitására felkészítő speciális képzésben részesült kollégáik a múlt nyáron legalább egyszer, ám valószínűbb, hogy kétszer is tiszteletüket tették a lakásunkban a távollétünkben; nem számoltak azonban C. asszony tisztaságmaniájával, aki amikor munkája végeztével elhagyja a lakást, egy puha ronggyal feltörli maga után a lábnyomait, s akinek gyanakvását ilyen módon természetesen fölkellette, hogy másnap egy 41/42-es méretű férficipő-talp nyomát látta világosan kirajzolódni némelyik küszöbön és a középső szoba parkettjén. Mire C. asszony, aki nem kimondottan ijedős alkat, miután gondosan eltüntette ezeket a nyomokat, mielőtt kiment, „rég, bevált recept szerint” (ahogyan mondta) némi lisztet szórt a bejárati ajtó mögötti lábtörlőre, amitől azután másnap, mint várható volt, még sokkal világosabban rajzolódni ki a lábnyomok. Továbbá a fürdőszobai falitükör összetört; cserepeit a mosdókagylóban találtuk, anélkül, hogy erre bármilyen magyarázat adódott volna. Arra kellett tehát következtetnünk, hogy az ifjú uraknak eszük ágában sem volt a lakásunkban tett látogatásukat eltitkolni.

Ezt megfélemlítésnek nevezzük, tudtuk meg egy ismerősünktől, aki azt állította magáról, hogy pontosan kiismeri magát ezekben a dolgokban; de vajon úgy éreztük-e, hogy megfélemlítettek? Na persze: a lakásban természetesen nagyon halkán beszélgettünk a látogatóinkkal, ha bizonyos témákra terelődött a szó (márpedig újra meg újra rájuk terelődött), bizonyos beszélgetések közben fölhangosítottam a rádiót, és időnként, ha vendégeink voltak, kihúztam a telefondugót, ám mindeközben tudtuk, hogy a *másik* tevékenységei és módszerei meg a saját, ezekre válaszoló reakcióink úgy kapcsolódnak egymásba, mint egy kifogástalanul működő cipzár fogai. Ebből nem lehetett semmilyen reményt meríteni. Remény talán abban a tényben lappangott, hogy az elmúlt nyár óta nem éreztem többé otthon magam a saját lakásomban.

Kiléptem az utcára. Ott vannak még? Ott voltak. Követni fognak vajon? Nem követtek. Tájékozott ismerősünk úgy vélte, a legalacsonyabb megfigyelési fokozatba, a *figyelmeztető*-be vagyunk sorolva, amely fokozatban a megfigyelést végző szerveknek adott ukáz így hangzik: feltűnő jelenlét. Egészen más fokozat volt az egy, kettő, szélsőséges esetben hat autóval való folytonos követés (mibe kerülhetett ez?) és megint más a titkos megfigyelés, ami akkor alkalmaztatott, ha a megfigyelt objektumot ténylegesen valamely törvényellenes tevékenységgel gyanúsították. Akkor ez ránk nem vonatkozik? A bennfentes vállat vont: nem elképzelhető, hogy egyazon objektumra a megfigyelés két módját s egyben fokozatát is alkalmazzák.

Egyébként követhettek éppen gyalog is. Mindenesetre semmilyen gyanús figurát nem láttam az illatszerbolt kirakatüvegén tükröződni. Enyhe rémülettel konstatáltam, hogy kezdek föllélegezni. Anna Ahmatovának, ahogyan arról az orosz irodalom egy szakértője biztosított, hűsz éven át volt személyi kísérője. Ezt képzeltem most el, miközben követetlenül és kíséretlenül lépdeltem a Friedrichstraßen, s azt kellett kérdeznem magamtól, vajon mivel szolgáltam rá erre a kiváltságra. Földerengett bennem annak sejtése, milyen szigorú, kompromisszumot nem ismerő, abszolút lehet a szabadság a teljes bekerítettég legközepén. Nekem még az eszközeiket sem mutatták meg, gondoltam. De hogy jutott mindez eszembe? Oh

igen: a Berliner Ensemble este a *Galilei*-t játszotta; nagy fekete betűk hirdették a fehér vásznon, és senki nem akadályozta meg az előadást, minthogy ez a darab olyan időből származott, amikor még érvényes volt a tiszta dialektika, akárcsak a „pozitív” és „negatív” szavak, és amikor volt értelme kimondani az „igazságot” és bűn volt elhallgatni; nem beszélni az általános hazugságról, amely a gonosztól jön, és amely a hazugot rossz lelkiismerettel terhelte, amelynek holmi maradványaival még napjainkban is találkozhatunk. A rossz lelkiismeret történetére, gondoltam, mindenképp ki kéne terjeszkednie a mondhatóság határaitól való gondolkodásnak: vajon milyen szavakkal írható le a lelkiismeret nélküli ember nyelvnélkülisége, nyelv-vesztettsége; mit kezd vajon a nyelv, kérdeztem magamban, a nemlétezővel, amely nem tűr magán sem mellék-, sem főneveket, nem lévén tulajdonságai és mert teljességgel nélküli az alanyt, amiként a „lelkiismeret nélküli alany” is teljességgel nélküli önmagát – gondoltam tovább a gondolatot, de vajon helyesen gondoltam-e? Nem ürügyet kerestem-e csupán, hogy ama talán mégsem tulajdonság nélküli ifjú urakat kizárjam az együttérzésből, ahogyan ők kizártak engem a magukéból? Ahogy te nékem, úgy én néked. Szemet szemért, fogat fogért. Az új nyelvemnek, gondoltam saját magam ellenében, tudnia kell róluk is szólni, amiként pártfogásába kell majd vennie a nyelvi öntudatlanság minden esetét.

A Weidendammer-hídon mindig szívesen mentem át. Szegény BB a hitetlenségbe vetett hitével, amelyet „tudomány”-nak nevez, az elszánt kettéosztási kísérleteivel, amelyekkel, akárha fejszével vág nyiladékokat magának a városok és országok sűrűjében, abban a meggyőződésben, hogy a világ e mentén a seb mentén fog a két felére szét-esni. Csakhogy a háta mögött újra összecsap az őserdő, előttünk pedig mélységes szakadék tárul föl. Galilei ravasz és egyben gyáva módon kijátssza az inkvizíciót, s ezáltal megmenti művét. Maga az őt megsemmisítéssel fenyegető egyház adta a kezébe a fegyvert, amelynek birtokában dacolhatott vele: e fegyver az igazság értelmében való hit volt. Galileinek csak a félelmét kellett legyőznie. Mindössze jellembeli kérdés tehát, hogy a hazugság ellen lépett-e fel. Mi, szintén gyávák s hozzá még hitetlenek is, mindig saját magunk ellen léptünk föl, hiszen csak úgy dőlt belőlünk a hazugság, a hajbókolás, az emésztő düh és a rágalmazás, s egész bensőnket átjárta az alárendelődés és az élvezet utáni vágy. A különbség mindössze: voltak, akik tudták ezt és voltak, akik nem.

A híd korlátján áthajolva láttam a kacsákat és a sirályokat meg egy uszályt fekete-vörös-arany zászlóval. Mint általában, most is fújt a szél. Gúnyosan nézett rám a híd legmagasabb pontján elhelyezett öntöttvas porosz-sas, amelyet, ahogy elhaladtam mellette, könnyedén megérinttem. Mint mindannyiszor, amikor átmentem ezen a hídon, eszembe jutottak a vég nélküli tévelygések, amelyek során akkoriban, több mint két éve, keresztül-kasul járkáltam ezeket az utcákat, és emlékeztem, milyen szégyentelenséggel és leplezetlenül vágytam a nyugalomra, úgyszólván bármi áron, s hogy az örömmek, a boldogságnak a pusztá emlékéit sem tudtam elviselni, és ha a tévében olyan film ment, amelyben valami olyan remény örökített meg, amelyen én is csüggttem azelőtt; ilyenkor minden további nélkül eleredtek a könnyeim, és soha nem felejttem el a pillanatot – szórakozottan meredtem egy közönséges drogéria kirakatára –, amikor villámként hasított belém a felismerés, hogy ami szakadatlanul üzött, nem volt más, mint a fájdalom. Csak nem ismertem föl. A pusztá, őrzőngő fájdalom kerített hatalmába, az fészkelte belém magát és változtatott át egy másik lényé.

Ez időben az ifjú urak kapunk előtti fölbukkanásával esett egybe; ők mindenestre nem sejtették, hogy soha nem fogunk találkozni: míg ők előbukkantak a föld alól, én éppen hogy lemerültem egy másik alvilágba; ismeret-

len terepen találtam magamat. Egy kéz megmarkolta a szívemet, egy másik a szememet érintette meg. Idegenség vett körül. Hosszú heteken át róttam egy névtelen város névtelen utcáit. Eljött a tél, latyak, havas eső; csontig ható nedves hideg járta át a húsomat, mintha nem is volna húsom és testem. Noha lakozott még benne valami halvány emléke az egykori örömlőknek, a kenyéren, bornak, a szerelemnek, a gyerekek illatának az emléke, tájak, városok és arcok szellemképe. Most olyan vigasztalanság áradt belőle, hogy úgy hittem, egy mindenki számára érzékelhető hívős fuvalat kell, hogy körülengjen.

Semmire nem gondolva tettem meg a pár lépést a kőmellvéd mentén, amelyet a (népnyelv által „könnybunker”-nek nevezett) üvegpavilonhoz vezető út torkolata oszt két részre; ebben a pavilonban megy végbe a különböző államok, köztük az én államom polgárainak átutazókká, turistákká, ki- és beutazókká való átváltozása, ahol a nagyon magasán lévő ablakok által bebocsátott és a zöldes csempé borította falaktól visszatükrözött fényben a városon uralkodó Mester rendőrnek és vámtisztnek öltözött segédei gyakorolták az oldás és kötés jogát. Ennek az építménynek, külsejében igazodva rendeltetéséhez, monsturmént kéne ott terpeszkednie, nem kő, üveg és vasszerkezet alkotta közönséges épületek, gondozott gyepűtől övezve, amelyre természetesen tilos rálépni. Meg kellett tanulnom az ilyen gondozott objektumokkal szembeni gyanakvást is, és fölfogtam, hogy mindegyikükkel városom teljhatalmú ura rendelkezik: a gátlást nem ismerő pillanatnyi érdek.

Csak ekkor tudatosodott bennem, hogy korábban valami titkos tűz izzott e város mélyén; még nem tudtam ennek a tűznek a nevét, de attól a naptól fogva, hogy kialudt, hogy minden melléktüztét elfojtották, minden apró rejtett szikráját eltaposták, menthetetlenül a bűvöletébe estem. Mindenki mással együtt még egy elveszett városban, egy megválatlan, könyörtelen városban kellett élnem, a nemtelenség és méltatlanság iszapjába süppedve. Éjszakánként hallottam a vaskezeivel a mellkasomat marokra fogó robot dübögését. A város helyből nemhellyé lett, történelem, vízió és varázslat nélkül, olyan valamivé, amelyet megrontott a bírvány, a hatalom és az erőszak. Lidérces álmok és értelmetlen tevékenységek közepette töltötte napjait – akárcsak azok az ablak alatti autókban üldögélő fiúk, akik mindinkább városom jelképeivé váltak.

Most muszáj volt egy hús-vér emberrel beszélnem. Beléptem a gyorsvasút pályájának Friedrichstraße-i kanyarulatára alatti szeszesital-üzletbe; az eladónő (idősebb nő, vékonyszálú, kétféle színű hajjal) mintha éppen rám várt volna. Találomra választva tárgyat a vörös pezsgőről kezdett beszélgetni velem, amely valóban kapható volt nála és amelynek minőségét a legkevésbé sem tudta minden vevő értékelni. Elégedetten emelt le számomra még egy üveggel a polcra.

Régóta dolgozik itt? Ah, egész életében itt dolgozott. Itt vagy a közelben. Ós-berlini, mondta magáról.

Akkor bizonyára tudna mesélni egy s mást.

Ah, ami azt illeti... Ha egyszer belekezdene... A legkuriózusabb dolgok estek meg a szeme láttára. Az asszony láthatólag kedvelte a „kuriózus” szót, szívesen ismételtette. Vajon, kérdeztem magamtól, képes vagyok-e végighallgatni újabb kuriózus történeteket, de úgy tettem, mint akit érdekelnek az asszony emlékei, amelyek csakis hátorzongatók lehettek, és valóban azok is voltak, ám ami meglepett: az asszony tudta is ezt. Ezzel kivétel volt. Először a hangján hallottam, aztán föl is fogtam: még mindig szereti zsidó barátját, akivel együtt voltak fiatalok, minden reggel együtt mentek a gyorsvasúttal az Alextól a Ku'damm-ig – ő az áruházba, ahol tanonc volt, barátja (Elfriedének hívták, Elfinek; gondolja meg: egy zsidó lány és Elfi!) a bankba, ahol számokat adott össze. És közben szenvedett az unalomtól. Hogy ez mikor volt? Harmincötben, harminchat-

ban... Ne csodálkozzon: Elfi barátja, valami nagyobb kutya az SS-nél, följánlotta, hogy kiviszi innét, de ő: nem, nem, csak ha a családom is jöhet, különben nem. A fickó egyszerűen bolondult érte. Világos, hogy a dolog nem végződhetett jól, csak hát utólag mindig okosabb az ember, mint akkor. A barát ki is tervezte Elfi szökését; Hollandiáról volt szó, akkor azonban lefűlelték a tiszt urat. Legalábbis egy szép napon, amikor a Joachimsthaler utca sarkára értünk, ahol mindig ott állt a fickó az autójával, hogy legalább egy pillantását elcsíphesse Elfinek, ami azután az aranytartáléka lett arra a napra, szóval látjuk a sarkon, hogy megint ott áll az autó, s ahogy elmegyünk mellette, látjuk azt is, hogy azt a jellegzetes trencsko-kabátot és sportsapkát viselő urak ülnek benne, Elfi SS-es barátja a kormánynál mereven bámul maga elé, én meg a fogam közt odasziszegem Elfinek: Hátra ne fordulj, hallodd?! Csak nyílegyenesen előre, és el ne kezdj rohanni, az Istenért! És megcsináltuk, nyugodtan, pókerarcra. Na, a fickóról aztán persze soha többet nem hallottunk. Talán fölfogta, hogy egyszerre nem akarhat mindent. – Harminc márka lesz a pezsgő.

Úgy tűnt, magától az asszony nem akar többet mondani; kérdezni kellett. Elfi? Később természetesen őt is elvitték. Negyvenkettőben, amikor az utolsó zsidókat gyűjtötték össze és vitték el Berlinből. Az egész családjával együtt. Nekem személy szerint soha többet nem lett olyan barátnőm, mint ő – válogatós lesz az ember, nem igaz? És mi minden meg nem fordul az ember fejében évtizedek alatt!... Egy személyt, ha szorul a hurok, még csak el lehetett volna bújtatni. De egy egész családot?

Örület az egész, hallottam még a hátam mögött a hangját, ahogy így visszagondolok rá, tiszta örület.

Erre nem akartam rögtön reagálni, szórakozottan bámultam a pályaudvari könyvesbolt elé kirakott kínálatot, körbejártam (hiába) az újságosbódét, és úgy döntöttem, hogy mégis bemegyek vásárolni a Japán-házban levő új bevásárlóközpontba; a bevásárlás, a bevált bódítószer ezúttal nem használt, de kaptam legalább homoktövislevet H.-nak; azt mondta, örökké szomjas. A pénztárnál sorban álló nők szinte kivétel nélkül elhízottak és rossz tartásúak voltak. Szokásomhoz híven próbáltam megkeresni azt az egy arcot, amely, ha szólítanám, felém fordulna, és nem találtam, míg azután egy semmitmondó külsejű fiatalabb nő maga elé nem engedett egy idősebbet, aki nem bírt már állni. Szóval mégis lehetséges, gondoltam. Lehetségesnek kell lennie. Ennek ellenére nem hagyott el az idegenség mindenki mástól elszigetelő érzése, csak éppen tudtam, nem hagyhatok, hogy egészen birtokba vegyen. Még ha a sorban előttem állók mit sem tudtak, ha aligha sejtettek bármit is, vagy, ami még rosszabb: nem akartak semmit tudni – akkor sem volt szabad nagyon közelre céloznom, ha el akartam érni őket; inkább valamivel magasabbra, távolabbra, a jövő irányába.

Igen, igen – terhes lettem saját magamnak. Még elmentem pénzért a postára. Ha látott volna valaki, aki ismer, láthatta volna rajtam, milyen feszült vagyok. Túl sok volt most már minden, túl sokáig tartott, noha másfelől azt kellett kérdezni magamtól, hova akarok olyan gyorsan eljutni, mire ez a nagy sietség. Mindig ez a mélyen elhallgatott kettős élet... A bizonytalanságnak az az izgalma, amelytől olyan függővé lehet válni, mint valami drogtól. Hogy mindig kényszeresen ki akarok fejezni mindent. Közben már rég fölfedeztem a régi ismerősömet a sorban, ahogyan ő is engem, ebben biztos voltam. Egy pillanat törtrészéig találkozott a tekintetünk, de Jürgen M. nem akart megismerni; tekintete a tizedmásodperc törtrészével hamarabb húzódott vissza, mint az enyém. Ezt már ismertem. De mennyire, hogy ismertem: a másik szeme elé ereszkedő függöny, a halhártya-tompaság, amely egy pillanat alatt bevonja a barát szeme fehérjét, a szemlencséjét megzavarosító felhő. Nem láttuk és soha nem ismertük egymást. Így is jó. Sőt, még jobb. Akkor

másik ablakhoz állunk be a sorba. A másik feltűnően foglalatostkodik a postáskisasszonynak bemutatandó papírjaival, fölösleges úrlapokkal matat, csak hogy véletlenül se kelljen velem a kijáratnál találkoznia. Pedig a másik, ezúttal tehát Jürgen M., nyugodt lehet: tartom magam a játékszabályokhoz. Már kint is vagyok. Eszembe sem jut hátra fordulni.

Tulajdonképpen mióta nem léptem már oda senki régi ismerőshöz, csak ha biztos voltam benne, hogy valóban vállalja a találkozást? Mióta nem nyújtottam már senkinek elsőként kezét? Nem kezdeményeztem beszélgetést? Mióta húzódtam vissza? Kvíz-kérdés: hány embernek kell téged megpillantva átmennie az utca túloldalára vagy elmélyülten tanulmányoznia a legközelebbi kirakatot, más-hová ülnie a vendéglőben, a gyűlésen hátat fordítania neked, míg felfogod, miről van szó és ennek megfelelően viselkedsz? Hányszor kell „véletlen”-re gondolnod, míg azután hajlandó vagy azt gondolni: „szándékosan”? Derülöm kellett magamban, mert mindig öröm és elégtétel számomra, ha megállapíthatom: a valódi kérdéseket a statisztika sohasem képes megválaszolni.

Nem vesztettem semmit, gondoltam. Jürgen M. nem vesztés, de akkor miért zavar, ha nem akar megismerni? Miért zavar újra meg újra? Hogy-hogy nem vagyok képes vállrándítással elintézni? Mi az, ami nem működik bennem? Miféle mechanizmus sérülhetett?

Akkor csak szépen sorjában; semmi kapkodás. Jürgen M. Mikor találkoztam utoljára ezzel a Jürgen M.-mel? Jó régen, annyi bizonyos. Az alkalom aligha lehetett kellemetlen. Nem a nagymintás nyakkendőjével ugrattam? Ő azonban gúnyos meghajlással nyújtotta át nekem a pohár pezsgőt, amelyet éppen leemelt egy tálcáról, magának elvett egy másikat és koccintott velem. Rég nem láttuk, mégis megismertük egymást. Hogy tetszenek a képek, tudakolta, némelyik tetszik, némelyik nem, válaszoltam. A kiállításmegnyitó a Marstallban volt, a légkör akkoriban nem volt éppen rossz, az emberek, akik rég nem látták egymást, újra összejöttek és kikérdezték egymást az életkörülményeiről, akárha különböző országokban töltötték volna az elmúlt éveket. *Különböző országokban töltöttük az elmúlt éveket.* Mint mindig, amikor ez valamelyest megtehető, tartottam magam a játékszabályokhoz és megkérdeztem Jürgen M.-et, mivel tölti a napjait. Én? kérdezte. Tudod, az ember csak ellavíroz valahogy.

Ha jól belegondolok, nem is mondott többet. Jürgen M., egy egyetemi barátnő barátja, akinek fényes jövőt jósoltak a barátai. Jürgen M., a filozófus. Nem hívta föl talán a figyelmet magára némely kényes témákat feszegető publikációjával? Akkoriban, jutott eszembe, vékonyabb volt, választék volt a hajában; már rég nem a barátnő barátja; először őt vesztettem szem elől, aztán a barátnőmet. Tulajdonképpen közölt még cikkeket a profiljába vágó folyóiratokban? Megjelent egyáltalán az a könyve, amelyről akkoriban szüntelenül beszélt? Talán kudarcot vallott, csalódott önmagában és a világban; né tán ezért került az ismerősökkel való találkozást? Lehet, hogy nekem kellett volna odamennem hozzá és megszólítanom? De nem volt még valami más is annak idején ezzel a Jürgen M.-mel?

Jött mögöttem valaki és olyan hangosan és élesen füttyült, hogy visszhangzott tőle a gyorsvasút alatti aluljáró, s túlharsogta még a közlekedés zaját is. Mit is füttyült... – ezt a dalt ismertem: „Karl Liebknechtre fölesküdtünk, Rosa Luxemburnak nyújtjuk a kezünk”, ezt füttyülte. Eleredt a könnyem. Elég, elég ebből. Alighanem vége is lesz sajnos, mégpedig feltehetőleg hamarosan. A férfi, aki füttyült, testes, súlyos, negyven körüli férfi, fekete kordbársony öltönyt viselt, amelyet az ácsok szoktak, csak épp fémgombok nélkül, öles léptekkel ment, nem érdekelt, hogy utánafordulnak-e az emberek, s ahogy a kis cukrászda ajtajához ért, bement.

El tudtam képzelni egy asszonyt emellé a férfi mellé? Nem tudtam. Amúgy rendre a nőkhöz nem tudok férfit elképzelni, most épp fordítva: ez a férfi kivétel volt. Jürgen M. mellé minden további nélkül oda tudtam képzelni egy nőt; e magasabb státusú tucatnők egyikét, hiszen a barát-nőmtől, aki ugyan nehéz természetű, de kétségkívül valami különleges volt, Jürgen M. csak valami tucatnőhöz mehetett. Vagy annak idején a barátnőm hagyta el őt? Nem találtuk mindnyájan többé-kevésbé rejtélyesnek, miért szakítottak, annyi év után?

Az ördögbe is, mit érdekel engem tulajdonképpen ez a Jürgen M.?! Érdemes rá egyáltalán, hogy foglalkozzam vele? Nem írta meg talán annak idején, egy, a mostanéhoz hasonlóan feszült időben, azt a visszataszító cikkét a professzora ellen?! Jellemző rám, hogy elfelejtettem ezt, hogy nem tartottam magam az elhatározásomhoz: hogy soha többé nem beszélek vele. Megszólítani e miatt a hülye nyakkendő miatt, aztán még csodálkozni is, milyen szolgálatkészen nyújtja oda a saját pohár pezsgőjét! Egyszerűen meg volt könnyebbülve, hogy egyáltalán szóba állok vele. Most pedig újra fordult a kocka, nem állnak jól a dolgok, nem, a legkevésbé sem, és Jürgen M. minden további nélkül megengedheti magának, hogy ne ismerjen meg. Sőt: nem is volt szabad megszólítania. Talán azt is tudja, hogy...

Akkor most szépen sorjában. Semmi kapkodás. *Mit* kéne Jürgen M.-nek tudnia? Mit tudhat egy olyan ember, mint Jürgen M., a szűkszavú hivatalos közleményeken és a bőven tenyésző pletykákon kívül, amelyekkel talán teljességgel be is éri? Nos, a barátaimon kívül még legalább egyvalakinek tudnia kell az ajtó elött posztoló ifjú urakról. Például annak, aki odaállította őket.

Megint itt volt a jó öreg rögeszmém, azonnal fölismerem, de élvezettel bele is kellett fűrnöm magam: hogy van

valaki, aki a valóban fontos dolgokon kívül mindent tud rólam. Végére is valamilyen íróasztalon, valamelyik fejben össze kellett futnia minden rólam szóló információnak: az ifjú urak, a telefon-lehallgatók és a postámat ellenőrzők jelentéseinek. S ha ez épp Jürgen M. koponyája?

A gondolat nem nélkülözött minden valószínűséget, legalábbis a második önkéntelen gondolatom ez volt: akkor megkapná, amit akar. Ez utóbbi gondolat meglepett. Mióta van nekem bajom Jürgen M.-mel? Mióta hiszem azt, hogy tudom, mit akar, mire van szüksége? Mit raktároztam el emlékezetem trezorjában erről a Jürgen M.-ről úgy, hogy magam sem vettem észre? Jürgen M., mint referens – igen, valóban, ilyen is volt. Vajon a professzorával való affér előtt vagy utána? Ezt már nem tudtam. Jürgen M.-et megelőzte nyíltságának a híre, és nyílt is volt, kétségtelenül, csakhogy számomra mindaz, amit mondott, úgy hatott, mint valami (elkövetett vagy eztán elkövetendő cselekedetek miatti) öngazolás. Emlékszem, mennyire el volt ragadtatva egy csomó kollégánk Jürgen M.-től: végre valaki, aki kimondja azt, ami van. Jócskán megtapsolták, emlékszem, én, nyomott hangulatban, siettem volna haza, de az ajtónál lekapcsolt és magával cipelt a sörözőbe. Nagy társaság gyűlt össze, az este hosszúra nyúlt. Nem tudtam, hogy Jürgen M. iszik. Amikor elkezdett össze-vissza fecsegni, elkövettem azt a hibát, hogy megkérdeztem: miért iszol? Úgy kapta felém a fejét, mint-ha megütöttem volna. Mindig legfelül, Madam! mondta. Ez az ember gyűlölt engem. Ártottam Noked valamivel, kérdeztem tanácstalanul, és ez az egy mondat átszakította azt a sáncot, amelyet Jürgen M. maga köré emelt, és bugyogva áradni kezdett belőle a vallomás, amelyet kénytelen voltam végighallgatni, noha nem akartam végighallgatni, mert tudtam: mostantól nem csupán gyűlölni fog; mostantól veszélyes is lesz számomra. De fogva tartott a

gyűlölete és a saját kíváncsiságom, s így megtudtam, hogy Jürgen M. évek óta figyelemmel kísért és követte az életemet. Hogy ismert minden szót, amit csak kimondtam és leírtam, főként pedig minden szót, amelyet elhallgattam; hogy olyan pontosan ismerte a körülményeim, a szokásaimat és az ismeretségi körömet, amilyen pontosan egy kívülálló egyáltalán ismerheti valaki másnak a viszonyait; hogy egészen belém hatolt és belém helyezkedett a gondolataival, az érzéseivel, mégpedig olyan intenzitással, amely mélységesen megdöbbenett, és megtudtam, hogy – s ez a végtelenségig ingerelte – sikeresnek és boldognak tartott. És önhittnek, legfőképp. Önhittnek, kérdeztem értetlenül, hogy-hogy? Ugy, hogy minden jel szerint azt képelem, az ember mindazt elérheti, amit én, anélkül, hogy eladná érte a lelkét. De kérlek, mondtam, csak hogy saját zavaromat és szorongásomat elhessegessem, nem élünk már a középkorban! – Pechem volt azon az estén; csupa olyan végszót szállítottam neki, amelyekre, úgy látszik, várt; mindenesetre most kapta csak el igazán a hév. Hogy nem élünk a középkorban?! Na tessék! Pontosan ez az, ennek az elhívésére formálok jogot, és valószínűleg tényleg el is hiszem, nem csupán – amint azt sokáig gondolta – ravaszul hordozom magam előtt jelszó gyanánt, hogy ennek örvén mindent megengedjek magamnak, mert ki tudna manapság egy ilyen jelszónak ellentmondani?! Ez a te alvajárási biztonságod, mondta Jürgen M., ez a holdkóros kötéltánc, anélkül, hogy lezuhannál. De most, négy szemközt, fölnyitja a szememet. Hogy nem a középkorban? De bizony, Madam. A középkorban élünk. Semmi nem változott, holmi külsőségektől eltekintve. És nem is fog semmi változni, s ha valaki látó és értő fő gyanánt a vakok és tudatlanok tömege fölé akar emelkedni, annak el kell adnia a lelkét, ahogyan el kellett mindig is. És ha tudni akarom, vér is folyik közben, ha nem is az ember saját vére. Nem mindig az.

Már tudtam, emlékeztem, mi volt az, amit akkor hirtelen megértettem: a markukban tartják. S emlékeztem, hogy önhittségem – ebben igaza lehetett a remek pszichológiai érzékével – arra indított, hogy halkán megkérdezzem tőle: miért nem szállsz ki? S ahogyan Jürgen M. falféher lett, tágra nyitotta a szemét, olyan közel hajolt az arcomhoz, hogy éreztem a sörszagú leheletét, s hogy színjózvanul és teljesen érthetően három szót fogott mondott: Mert-fé-lek. Utána rögtön ismét a részeget játszotta; én fölálltam, kopogtam az asztalon és elmentem. Ezután évekig nem láttam Jürgen M.-et, elfelejtettem ezt a jelenetet, amelyet ő sohasem fog elfelejteni, most pedig nem felesleges megismerni, ott ül egy reneteg telefonnal fölszerelt házában, s kedvére gyűjtheti rólam az összes lehetséges információt, amelyekhez senki más nem juthatna hozzá, és minden reggel hálaimát mond a sorsának, amiért erre a posztra állította, ahol hódolhat csillapíthatatlan szenvedélyének és egyben a társadalom hasznára is tevékenykedhet.

Akárcsak én, a magam helyén.

Vakon mentem át a Weidendammer-hídon, most visszafele és a másik oldalon, és az iratgyűjtőkre kellett gondolnom, amelyekben nyilván ott gyűltek és őriztek mind a rólam szóló híradások. Ehhez persze előbb ki kellett válogatni, meg kellett fogalmazni, netalán egy titkárnőnek is le kellett diktálni őket. Vagy hogyan is kell ezt elképzelni? El kell képzelnem, amint Jürgen M. reggelenként pontban nyolc órakor az irodájába lép és – ezt a kis hiúságot megengedtem magamnak képzeletben – először az én nevemet viselő vékony dossziéért nyúl? Benne az előző napi jelentés; Jürgen M. élvezettel koncentrált. Aha. Tegnap – ez volt ma – kilenc óra negyvenötök telefonbeszélgetést folytattott. Hívó: itt a barátom neve következik. Majd a beszélgetés írásos rögzítése, amely megmosolyogtatja Jürgen M.-et, aki most nyilván megengedheti magának, hogy humora legyen. „Kód”, „kávé”, „tea” – ah, ti szegény amatőrök! Jürgen M., legalábbis ahogyan én képelem el őt, szakem-

ber és intelligens – ez tagadhatatlan –, így tehát egy napon, informátorainak kétszázharminchetedik jelentését olvasva elkerülhetetlen, hogy bele ne borzongjon tevékenységének hiábavalóságába, hiszen ha, miután buzgón átlapozta mindahány dossziét, itt egy sort, ott egy gyorsírásos följegyzést, amott egy beszélgetés jegyzőkönyvét olvasva el, föltette magának a kérdést, hogy mi olyat tud most erről az objektumról, amit nem tudott korábban is, becsülettel csak ezt válaszolhatta: semmit. S ha a dolgot tovább firtatva azt is megkérdi, mi az, amit elért, újra csak azt kell mondania magának: semmit.

Ezt azonban én tudtam jobban. Sokat elért a derék ember, egészen sokat, ámbár ő maga nem tudhatta, mit, mert ezt nem hallották a spiclijei, nem rögzítették a magnószalagjai; túl finom anyagból van ahhoz, kicsúszik a kezük közül, nem akad fönn még a legsűrűbb szövésű hálóban sem, és ha magamat kérdeztem, hogy mi is voltaképpen ez a titokzatos „valami”, úgy én sem találtam rá nevet. Saját magammal elégedetlenül és helytelenítve, amit épp tenni készülök, átvágtam a parkolón, egyenesen a palackzöld autó felé tartva (ott voltak még, mi mást vártam?), egészen szorosan az autó mellett mentem el, és pont reggelizés közben leptem meg a három ifjú urat. A kormányon ülő a térdén tartotta az uzsonnásdobozát, a mellette ülő épp egy almába harapott, a harmadik, a hátsó ülésen pedig odaadással kortyolt egy bitterlemon-os üvegből. Nem nyelt félre, amikor a közvetlen közelében fölbukkant az arcom, rezzenéstelen arccal ivott tovább, de – akárha parancsszóra – mindhármuknak ismerősen üveges lett a tekintete. Lehetséges, mondtam magamnak, miközben illendőségből a parkolón átvágva a postaládához mentem, mintha valami bedobnivalóm volna, sőt még a levélbedobás mozdulatát is színleltem – lehetséges, hogy a kiképzőiskolájukban tanulják ezt az üveges tekintetet. Elvégre a társadalomtudományok mellett nyilván valamiféle praktikus készségeket is el kell sajátítaniuk! Elképzelhető, hogy a második tanévben ez áll az órarendben: hetente egyszer az üveges tekintet gyakorlása.

És ha egyáltalán nem Jürgen M. az, hanem valaki más?

Ezt a hangot ismertem. Szép jó napot, kedves öncenzor, rég nem hallottam Magaról. Akkor hát szerinted kicsoda, ha nem Jürgen M.? – Egy elfogulatlan hivatalnok, aki egyáltalán nem ismer. – Ezt még jobban is szeretném. – „Szeretném”, ez jó! – Mégiscsak: legalább olyasvalaki, akinek nincsenek személyes motívumai. Aki semmit nem akar nekem bebizonyítani. Aki nem a legsajátabb szférámban akar kémkedni utánam.

Mert Jürgen M. ezt akarja?! Ugyan! Térj magadhoz!

Tapasztalatból tudtam: jobb a belső dialógus a vég nélküli belső monológnál. Megfontolásra ajánlottam hát belső cenzoromnak, mi ösztönözheti jószerével biztosan Jürgen M.-et.: ég a vágytól, hogy bebizonyítsa, nemcsak írómber tudhat, illetve deríthet ki mindent egy személyről – ő, a maga módján, szintén képes erre. Ahogyan bármely szerző, úgy ő is képes objektumai urává és mesterévé lenni. Mivel pedig az ő objektumai, nem úgy, mint az enyéim, a papíron születettek, húsból és vérből valók, ő a voltaképeni Mester, az igazi úr.

Te pedig, így a kéréten hang, amely fölöttébb tapintatlan tud lenni, te pedig versenyre akarsz kelni vele? Föl akarsz venni a kesztyűt? Megmutatni neki, ki az igazi mester? De hát akkor már győzött is ez a te derék Jürgened!

De mi egyebet tehetnék, kérdeztem, miközben kinyitottam a levlészekrényt a lépcsőház előterében és kivettem a postát meg az újságokat, mi mást tehetnék? Föl a lépcsőn, az előszobai tükörhöz, amelyet még nem törtek össze. Hogy sápadt voltam, az nem jelentett semmit; levegőhiány; a hang jó mulatást kívánt a középkorban, mire én pimasznak neveztem. Amúgy: nem volt valami megható abban az autóban limonádét ivó fiatalemberben? – Én csak ne bagatellizáljak egy nemtelen tevékenységet. – Ezek

szerint még mindig van értelme méltóságról beszélni? – Még mindig? Most kezd csak igazán értelmé lenni.

De ki mondja meg nekünk, mi az a méltóság?

A szokásos előkészületek után nekiláttam a postám olvasásának; előbb meggyőződtem róla, hogy nincs a feladók között számomra nemkívánatos, akitől vagy amelytől tartanék. Először a beeső fény felé tartottam a borítékokat, míg elő nem tűnt az a vékony tükröző ragasztócsík, amely csak az újra-leragasztástól származhatott. Sokkal ritkábban fordult elő, hogy egyik-másik boríték ragasztási felülete hullámosabb volt a szokásosnál, és csak elvéve találtam belülről a borítékhoz ragadt leveleket. Az ilyen elemi hibák nyilván elkerülhetők. Valahol – bizonyára nem is eldugottan – lennie kellett egy hatalmas háznak (vagy valamivel kisebb házak működtek külön-külön minden körzetben?), ahová nap mint nap vagonszámra szállították be a postai küldeményeket, amelyeket azután a futószalag mellett dolgozó szorgos asszonykezek szétválogattak és átláthatatlan szempontok szerint különböző emeletekre továbbítottak, ahol újabb asszonyok a gőz fölött – vagy közben már áttértek hatékonyabb módszerekre? – óvatosan, nagyon óvatosan kinyitották, majd a legszentebb részlegnek adták át a leveleket; e szentélyben kezelhették megbízható és hozzáértő kollégák a fénymásoló berendezéseket, amelyek oly fájdalmasan hiányoztak a könyvtárainkból és a kiadóinkból. Egy egész sereg munkatárs, akiket soha nem méltatott a sajtó, akiknek nincs külön napjuk, mint ahogyan van a bányászoknak, a pedagógusoknak és az egészségügyi dolgozóknak, egy nyilván egyre növekvő létszámú csapat, amelynek be kellett érnie azzal, hogy tevékenységét az ismeretlenség homályában fejti ki. „Statisztikai fekete lyuk” – belém fészkelte magát a kifejezés, fölírta egy darab papírra. A lakosság számottevő részének tevékenysége egy statisztikai fekete lyukban tűnik el. Embertömegeket láttam mély árnyékba merülni. Nem találtam irigylésre méltónak a sorsukat.

Az újságokat, miután átfutottam a főcímeiket, félretettem. Három levelet nem bontottam még föl. Tudtam, kitől jöttek, noha az egyikén sem feladó nem volt, sem bélyeg: a feladó, egy nagyon fiatal költő, saját maga szokta a küldeményeit a levélszekrényembe dobni. Őt magát még soha nem láttam. Versei alapján – ezek az újabbak egy katonai előkészítő táborban íródtak – szelíd, kék szemű, törekeny és csendes fiúnak képzeltem el, aki szenved, anélkül, hogy védekezni tudna, s aki úgy éli túl az elkerülhetlent, hogy verseket ír. Húzódozva, belső ellenállással olvastam ennek a fiúnak a verseit, mert nem tudtam neki segíteni, kitérően válaszoltam neki, és olykor dühös voltam rá és még inkább magamra. A fiam lehetne. Előre látni véltem, mi vár rá. Az ilyenek a vesztükbe rohannak. Az ifjú urak, akiket az ajtó elé állítottak – az ő ajtaját minden további nélkül betaszítanák és bentomulnának. Ez volt a különbség kettőnk között – döntő különbség. Mondhatni szakadék. Át kéne ugranom?

Most végre eljutunk a valódi kérdésekhez, közölte a reflexió hangja. Ezeket arról ismerni meg, hogy a fájdalom kívül egyfajta kielégítettség-érzéssel is járhat. – Nagyokos Mester megint mindent jobban tudott.

Nincsenek talán olyan napok, amikor valósággal sóvárgok az ilyen kérdésekre?

Es ha vannak!? A mai nap mindenestre nem ilyen.

Partnerem azt állította, ez sem újság számára. Ez nyilván a rosszabb, a gyengébb napjaim egyike. Megtiltottam, hogy beleártsa magát. – Oké, oké. Végül is nem rendelték bírólul fölém. – Hanem? – Kísérőül, hangzott a lakonikus válasz, amelyet csak szarkasztikusan tudtam kommentálni: személyi kísérel. Az utalásban rejlő gúny hidegen hagyta. Dühösen érdeklődtem, hogy ki iktatta be a hivatalába; ő közömbösen azt válaszolta: Te magad, nővérem. Ha vagy szívés emlékezni.

Én magam. Sokáig nem hagyott nyugodni ez a két szó. Én magam. Kicsoda az? Melyik abból a lény-együttesből, amely az összetett „én magam”-at alkotja? Amelyik ismeri akarja önmagát? Vagy az, amelyik kímélné magát? Netán az a harmadik, amelyik még mindig arra a fűttszóra próbál táncolni, amelyre az ajtó előtt az ifjú urak? Hé, barátocskám, kivel tartasz hármunk közül?! Kísérőm erre hallgatott; rosszkedvűen, de szolidárisan. Pont erre volt ugyanis szükségem: hogy azt gondolhassam, egy napon, nemsokára egészen le tudom majd választani magamról és ki tudom vetni magamból ezt a harmadikat; hogy valóban akarom ezt; és hogy inkább kibírom huzamosabb ideig ott kint ezeket az ifjú urakat, mint saját magamban ezt a bizonyos harmadikat.

Mi lehet az oka, hogy egy ideje bármilyen választás elé kerültem, az csak a rossz és a még rosszabb közötti választás lehetett? Lehet, hogy az ajtó előtt posztoló ifjú urak egyszerűen megtanították élesebben látni az embert?

Figyelemelterelő manőver. Most már ki kellett végre nyitnom a második levelet, amelyik az egyik legjobb barátomtól jött. Aki, amint arra egy másik barátom figyelmeztetett, régóta az ő állandó munkatársuk és éppenséggel rám van állítva. Ha ez igaz, egészen nyugodtan megspórolhatnák a levélcenzoraikat, a telefon-lehallgatóikat, a beépített mikrofonjaikat és a házuk elé állított ifjú urakat: ez a barátom mindőjüknél hatékonyabb volna. Jürgen M. kidobhatna minden jegyzőkönyvet és hangszalagot; elég volna a barátom jelentéseit lefűznie. Nem mintha a hatóság észjárása szerint veszélyesek lehetnének számomra. Mélyebben értelemben mindazonáltal aligha lehetne bármi veszélyesebb számomra ezeknél. Bizonyos: Jürgen M. ebben az esetben kedvére vájkálhatna-kéjeleggetne legbelőbb gondolataimban, ám mindenekelőtt: senki emberben nem lehetne többé megbízni, és a vonzás az élet sötét oldalra felé, amelyet most ismét erőteljesen érzek, még tovább erősödne, talán nagyon is csábítóvá, netán egyenesen ellenállhatatlanná, és ahová mind erősebben vonna, azt már nem hívnák „élet”-nek. De hogyan hívjuk azt, ami nem élet többé?

Nem. Még nem akartam elolvasni a levelet.

No, csak lassan a testtel. Szépen sorjában. Semmi hektika.

Ott vannak még?

Ott vannak, és ma már ott is maradnak; magad is tudod.

De miért van szükségük erre? Ha egyszer úgyis mindent megtudnak tőle.

Na, ide figyelj. Szép tud lenni a dac, de többet érne a hűvös józanság. Jó: vegyűk a barátunkat! Tegyűk fel, hogy engedelmeskednie kell nekik.

Kell?

Kell! Már megint az átkozott önhittség! Mít kellenne akkor szerinted csinálnia? Kiönteni előttünk a szívét? Hogy soha többet ne tudjunk vele egyetlen elfogulatlan szót váltani?

Mi mást?

Szent együgyűség! Például: csak színleg végezni el a feladatát. Semmit nem jelenteni, amit ne tudnának amúgy is. Nem nyújtani nekik semmi fogódzót; ellened éppúgy nem, ahogy önmaga ellen sem. Borotvaellen táncolni.

Artisták, mondtam magamban szomorúan, mindnyájan artisták vagyunk. De akkor barátnak nem kell.

Javíthatatlan finnyás luxuslány vagy. Egyébként mit gondolsz, hogyan és kinek a segítségével szabadulhatna ki a karmaik közül?

Csak nem...

De bizony. Csakis a te segítségével.

Már, ha akarja egyáltalán.

Miért ne akarná? Ismered az életrajzát.

Azt írta a barátom, H-ból, ahol egy kongresszuson vett részt, hogy vágyik rá, hogy teázzon és kedvére kibeszélhesse magát velem. Ha ez rejtejes utalás, amellyel azt

akarja mondani, hogy a konyhánkban nincsenek poloskák... Jól van; rendben van: szégyellem magam.

Leültem az íróasztalhoz és megírtam a barátomnak, hogy most épp rossz idők járnak rám. Olyan gondolataim támadnak, amelyekről magam is megijedek. Hamarosan, ha teázunk a konyhában, minderről beszélhetünk majd.

Ki tudja, gondoltam közben, és belső kísérőm mérges lett rám ezek miatt a fenntartások miatt, úgyhogy megkérdeztem: minden fenntartás nélkül engedjem be a konyhámba? Minden fenntartás nélkül, válaszolta. – Különben nem venne észre semmit; fesztelen és természetes volnék, erre ugyanis képesek vagyok. Sőt, bizonyos fokig még nyílt is.

A híres belső hang hallgatott, hallgatott és hallgatott.

Még egy levél volt az asztalon, az összes közül a legfeltűnőbb; hosszúkás fehér négyyszög. Ezen nem kerestem gyanús jeleket, ha voltak is, nem akartam tudni róluk. Szórakozottan vágtam föl a borítékot a papírvágó késsel. Ama néhány másodpercben, míg kinyitottam a borítékot és kivettem, majd széthajtogattam a levelet, egész sereg váratlan és távoli gondolat villant az eszembe. Puskin. Az éppen megjelent levelezés-kötet. Tajtékozó dühe, amikor észrevette, hogy a cári postai cenzúra feltörte a feleségének szóló egyik levelét. Pátosza: szóval ezeknek már a házastársak közötti bizalmas gondolatcsere sem szent! Túlreagálása: hogy az eset után sokáig egyáltalán nem volt képes a feleségének írni. Ahogyan önkéntelenül felvettem ezt olvasván, a fölényem érzete: ezek a túlérzékeny tizenkilencedik századi költők!

Mióta nem írtam már bizalmas és intim levelet? Hogy kényszerítenem kellett magam, hogy egyáltalán írjak. Már magam sem tudtam. Mikor kezdődött a mintha-levelek korszaka – amikor elhatároztam, hogy úgy fogok írni, mintha nem olvasná senki idegen; mintha elfogulatlanul, mintha bizalmasan írnék. Már nem is tudtam. Csak annyit tudtam: spontán levél már nem telik tőlem, azoknak vége, és a messze lakó levelezőpartnerekkel való kapcsolat lassan elsorvadt. Képes voltam még sajnálni, hogy így történt? Elborzadni tőle? Nem lett számomra magától értetődő? Ezt is el tudják érni, gondoltam. De mennyire, hogy el tudják!

A levélnek imponáló fejléce volt; maga a levél rövid volt. A férfi, aki írta, a fejlécben szereplő hivatal munkatársa volt és tisztességes embernek akarta velem láttatni magát. Ő nehéz időkben is tisztességes ember maradt, ezt kellett kiolvasnom a levélből, nehéz időkben sem fordít háta nekem. Ez minden? Gondoltam félig megkönnyebbulve, félig csalódottan és kétségkívül igazságtalanul. Mégiscsak azt írta – hivatali levélpapíron! –, hogy nevetséges lenne, ha nem sikerülne „beépítenie” intézményének rendezvénytervébe. A „beépíteni”-t idézőjelbe tette, annak jeléül, hogy tisztában van az ajánlatában rejlő ironiával. Azt gondolta vajon, hogy pénzre van szükségem? Nem, azt nem gondolta. A tanácsaim, az időnkénti közreműködésem, vélte finom nyomatékkal, csak jót tehetnek a boltjának – „itt ennek a boltomnak”, írta. Nevetséges lenne, ha a közeljövőben nem tudna rábeszélni. Alkalmadtán majd azt is elmeséli, mi történt vele azóta – „azóta”, ez volt az egyetlen szó, amely ellenőrzés nélkül kiszaladt a tollából. De hisz tudom: csalánba nem üt a ménkű.

Csend. Hallgatás. Adásszünet. Ha azt hiszed, hogy ez az ember még fájni tud... Különben jól gondold: tud fájni. Megint tud.

A levél az önfeladás finom aromáját árasztotta. Ez kétségtelenül az írójára vallott. És most ír nekem egy ilyen levelet, hogy bebizonyítsa az ellenkezőjét. S gondosan megőrzi ezt a levelet, mint szolidaritásának és civil kurázsijának bizonyítékát. De: meghívni nem fog. A tanácsomat sem fogja kérni. A listát, amely ezt megtiltja neki, és amelyen rajta van az én nevem is, alkalmasint a saját levele után fogja lefűzni, ugyanabban az aktában.

Hát aztán? Söpörjük csak mi is hozzá a többi morzsához!

Ezen a napon másodszer szólalt meg a telefon. Női hang. Miért ilyen határtalanul izgatott, kérdeztem magamban, még mielőtt világos lett volna, kivel beszélek. Azért volt izgatott, mert az estével kapcsolatban bonyodalmaktól tartott. K. kolléganő volt a művelődési házból, aki – meglepetésemre – meghívott fölolvasni aznap estére, s most azíránt érdeklődött, ott tudnék-e lenni egy fél órával korábban.

Természetesen, mondtam, de miért?

Hogy biztosan elejét vegyük bármiféle nemkívánatos incidensnek.

Igy mondtam, „elejét vegyük bármiféle incidensnek”. Ez a nyelv és ez a hanglejtés volt az, amitől kivert a veríték. Mégis miféle nemkívánatos incidensnek, kérdeztem gúnyorosan.

K. asszony már megbánhatta, hogy ezt a kifejezést használta, igyekezett tompítani. Ah, semmi különös. Csak úgy általában.

Erre már nem lehetett egyebet mondani, mint: rendben. Korábban megyek. Le kellett tennem a kagylót. Rosszat sejtettem.

Közben elmúlt dél. Ott vannak még?

Ott voltak.

Jó, akkor együnk valamit. Ilyen napokon az embernek nem szabadna egyedül lennie.

Egyedül? Jószerevével már semmi olyat nem tudtam gondolni vagy mondani, amivel ki ne hoztam volna a sodrából és magamra ne haragítottam volna derék cenzoromat. Ha nem hagyod abba ezt az önsajnáló nyafogást...

Ojjé, ojjé. Különben elismerem, igazad van. Azt az illetőt, tudod, kit, fenntartás nélkül be fogom engedni a konyhámba. Nem fogom elfelejteni, mit gondoltam ma róla. De el fogom hinni neki, hogy szüksége van rám. És ugyan ki segíthetné ki a csapdából, ha nem olyan valaki, akire szüksége van, akit nem tud nélkülözni? – Ha tényleg ki akar mászni. – Ha valóban benne van. – Valakinek csak segítenie kell neki. Elfelejtetted, mennyi támadási felületet kínál nekik? – Eh, eredj a pokolba ezzel a bigott erkölcsöddel!

Talán mégsem a leginkább lebénító napok egyikét fogtuk ki ma...

Megmelegítettem magamnak az előző napi marhahúslevest, és szórakozottan kanalaztam; közben ugyanazokat a híreket hallgattam, mint reggel. Az udvar felől most gyerekkiabálás hallatszott, a szomszédos épületnek a konyhával szemközti ötödik emeletéről slágerzene felelt; hamarosan meg fog jelenni G. asszony a zöld sapkájában és felháborodottan ki fogja kérni magának ezt a lármát. Így történt.

Újra az íróasztalnál álltam, de tartózkodtam attól, hogy kinézzek az ablakon. (Még ott voltak.) Leültem és hozzáálltam, hogy pótoljam vastag zöld zsebnaptáramban a bejegyzéseket, amelyeket az elmúlt napokban elblicceltem. Egyszer egy szobában fogok majd ülni – sivárnak, barátságatlannak képzeltem el, mint egy átlagos irodahelyiséget –, és kérdéseket fognak föltenni nekem. Különböző fokozatú kérdéseket, köztük ártatlanokat; én azonban eltökéltem, hogy egyetlen kérdésre sem válaszolok és ehhez is fogom tartani magam (mi mindent el nem képzelsete, húgocskám!). Azután, egy, két vagy húsz óra elteltével – nem hallani talán kihallgatásokról, amelyek állítólag (rövid szünetekkel) napokig tartanak? – kihallgatóm előhúzza majd ezt a vastag zöld jegyzetfüzetet, amelybe épp most jegyeztem be, mit csináltam, mit olvastam, kit láttam ma, tegnap és tegnapelőtt, sőt még azt is, amit az időjárásban figyelemre méltónak véltem. Nos, mondja majd a kihallgatóm – a harmadik, sőt negyedik fokozatú kérdésekig is rendkívül udvarias marad majd, csak az ötödik fokozatú kérdéseknél lesz hirtelen nagyon goromba, csak hogy én föl leszek majd erre készülve és ellenállok majd a durvaságnak is; meglehet, hogy könnyebben, mint az

udvariasságnak (Húgom! Húgom!...). Nos, mondja majd a kihallgatóm: beszéljünk világosan! S ekkor a saját jegyzetfüzetemből a saját szavaimmal szép sorjában fölolvassa majd a kérdéseire mindazokat a válaszokat, amelyeket épp az imént olyan büszkén-dacosan megtagadtam. Akkor, Nagyokos Úr, meg tudod magyarázni, miért vezetem mégis ezeket a feljegyzéseket, ha nem büszkeségből, vakmerőségből, önhiúségből?

Mert azt hiszed: nem merik megtenni.

Hallgatás.

Most oda kellett mennem a telefonhoz, tárcsáznom és fülelnem kellett. Fölébresztettek, kérdeztem némi bűntudattal. Nem, mondta a kisebbik lányom. De épp reggelizik. – És micsodát? – A felsorolás hosszú volt, és jóváhagyatott: szóval ezt nevezi reggelinek. Mások ebből két napig megélnének. – Igen, viszont én aztán két napig nem eszem. – Épp ez a baj. – Kérdezte, majd megtudta, mi van az apjával. – And what about yourself, Ma'am? – O marvellous, mondtam, mire ő: Primiximo, mire én felszólítottam, hogy lesz szíves magát közönséges halandók számára is érthetően kifejezni, amit ő fölháborodva utasított vissza. Ahogy gondolja, kisanaccság, hagyta rá. De mivel tölti a hosszú-hosszú napjait? – Oh, dear! mondta a kisebbik lányom: kérlek, csak semmi indiszkréción! – De most komolyan: eleget alszol? – Aye, aye, Sir. – És el-elmész rendesen sétálni is... – Aye, aye, Sir. – Na, idefigyelj, egyet mondok: ha én durvalelkűség miatt megszakítom egyszer Veled a kapcsolatot, te ott végzed majd az árokban és forró könnyeket fogsz hullatni. – Lady, mondta a kisebbik lányom, ezt most iszonyatosan meg fogom szívlelni.

Ugyanabban a pillanatban tettük le. Mégiscsak jobban éreztem magam. Kinéztem az ablakon. Még mindig ott voltak. Felőlem... Ami engem illet, én most kikapcsolok. Behúztam a függönyöket a hálószobában és lefeküdtem az ágyba. Egyike volt ez a nap mélységes megkönnyebbülést hozó perceinek. Ide senki idegen ember, idegen tekintet, talán még csak idegen fül sem követett. Kimondhatatlanul élveztem, hogy egyedül lehetek, nem figyelhetnek meg, és semmilyen saját kívánságomnak sem kell megfelelnem. Nem gondolkodni, nem dolgozni. Nem agyalni ki semmit, nem venni tudomást semmiről. Csak nyugodtan fekvüdni hanyatt, behunyni a szemet és lélegezni. Lélegezni. Lélegzem. Nem gondolkodom. Nyugodt vagyok.

Belső pillantásom számára magas, fakó horizont mutatkozott egy sötét korong fölött. Színpad lenne? Minden gondolatom ezt a horizontot vette célba. Árnyszerűen repültek arrafelé, mint holmi lassú, nagy denevérek. Sikeredni fog nekik. Ostobaság: nem jutnak messzire. Csak a fejüket zúzzák be. Márványból van a horizont. Nem látod? Már szépen másznak, vándorognak is vissza hozzám, egytől-egyig. Így nem szabadulok meg tőlük.

Hogyan lehet egyáltalán gondolatoktól megszabadulni? Úgy, hogy gondoljuk őket. Újra meg újra gondoljuk. Töviről-hegyire átgondoljuk. A végső konzekvenciáig gondoljuk őket. Ha lenne egy olyan készülék, amely lézersugár módjára nyalábba egyesíti a világban még létező minden reményt, és evvel a sugárral célba véve ezt a köböl való horizontot, átégeti, áttöri azt!

Most úgy gondolkodsz, mint ők. Készülékek, sugarak, erőszak. Ezzel ezt a kis jelenbéli hatalmukat meghosszabbítod a jövőbe. Ha így gondolkodsz, már az övök vagy.

Azt hiszed, én nem tudom? Azt hiszed, azt gondolom, hogy én egészen más, a *másik* vagyok? Maga a tisztaság, az igazság, a szívéllyesség és a szeretet? Azt hiszed, nem tudom, mi kell nekik? Tudom. Azt akarják, hogy váljak hozzájuk hasonlóvá, mert ez az egy örömük maradt a nyomorúságos kis életükben: hogy másokat olyanná tegyenek, amilyenek ők maguk. Azt hiszed, nem érzem, ahogyan körültapogatnak, még meg nem találják a sebezhető pontomat, amelyen át belém hatolhatnak? En ismerem ezt

a pontot. De senkinek nem fogom elárulni, még Neked sem, még gondolatban sem.

És akkor hogyan képzeled el a jövődet?

Ekkor ismét szárnyra kaptak a nagy árnyszerű denevérek; kísérteties raj.

Tényleg nem tudod, hogy az embernek olykor el kell tiltania magát bizonyos szavaktól? Hogy ne gyengítse saját magát? Hogy ne legyen védtelen és puha?

Akkor hát a jövőben a keménység lesz a tét.

A puhának nem a kemény az ellentéte. A puha ellentéte: hajlíthatatlan, szilárd.

Fantasztikusan hangzik. No és melyik varázslózsebedben tünteted el a félelmedet?

Ezt a kicsi félelmemet? Ezzel együtt kell élnünk. Aki nek nem tetszik, alászolgája. És aki meg akar félemlíteni ezekkel a képekkel, amelyeket a koponyámba plántál – úgy egy perce eltűnt a gömbhorizont, immár rácsos ablakú helyiségeket láttam –, aki így akar kikészíteni, az szintén elhűzza a csikot. Mégpedig nagyon gyorsan.

Úgy. Ha ez felszólítás volt, részemről rendben. Már itt se vagyok.

Azután mégis elaludtam. A képek, amelyeket utoljára láttam, egy férfitest éles kontúrú részletei voltak, egy ismerős testé; vad szeretkezési jelenetek, amelyeken ébren kétségkívül csodálkoztam volna. Almom természetes kíméletlenséggel levetítette nekem, amint egy magzat burkát felsértik, a következő szavak (gúnyos hangsúly) kíséretében: burokban született! Ébredvén fölfogtam a szavak értelmét, de mire ez a gúny? Miért kellene ezek a sebek, amelyeket még magunknak is kénytelenek vagyunk okozni?

Semmi válasz. A belső hang búcsúja érvényben volt. Felöltöztem, főztem egy erős kávé és az íróasztalhoz, a kánpad-asztalhoz ültem. Ott vannak még? Már nem voltak ott. A palackzöld autó eltűnt. Feladták. Végre belátták, hogy...

Balra, négy hellyel odébb, ott állt a fehér autó, benne két férfi. Ahogy kell, ahogy illik.

Tizenöt óra volt.

A jobb oldali erkélyablakon át a gyorsvasút állomása-ig láttam be a Friedrichstraßét, a bal oldalin át az Oranienburgerig. Mindkét irányban tolongó emberek. Gyánútlan honfitársak ezrei, akik óráról órára közömbösen elhaladnak köztem és odaát a fehér autó között, akik hazafelé vagy munkába igyekeznek vagy a szeretőjükhöz vagy egyéb dolgaik után járnak. Akik mindenüvé magukkal viszik a maguk hozzájuk tapadt, hétköznapi életét.

Amíg nem vagyok kész bármelyikükkel cserélni, addig töretlen a gógóm, addig a legfőbb leckék még hátra vannak számomra. Vagy az ő számukra? Az idegenség, amely elválaszt a tömegtől, gondoltam, a tömeget is elválasztja saját magától.

Ilyen gondolataim korábban nem voltak, de úgy látszik, eljött az idő, hogy így, sőt még másként is gondolkodjam. Másként és mást gondoljak. A tömegre ne mindig úgy, mint valami tévedhetetlenre, mint egy fölém rendelt bíróra; mint a sokaságra, amely jobban tudja, amely fölött nem szabad elsiklanom, amelyet nem szabad megbántanom, ignorálnom; mint a nagy halmazra, amelynek vitás esetekben mindig igaza van. Itt áramlott az ablakom alatt a tömeg, aki/amely semmit nem tud, sem igaza nincs, se nem téved, hiszen ő maga absztrakció. Nem lehetséges vajon, hogy nem a tömeg számít, hanem az egyes emberek, akik igent vagy nemet is mondhatnak, automatikusan föltehetik a kezüket vagy megtagadhatják a voksukat, a hozzájárulásukat, akik parancsra elhajíthatják az első követ, de érvénytelennek is nyilváníthatják az ítéletet. Vajon nem egyenként múlik-e rajtuk, mindannyiukon, akik ott lent a dolguk után sietnek, például ezen a lányon, aki épp most oldalazott át a fehér és a mellette álló sárga-fekete autó között, majd rézsút átvágott a parkolót a járdától elválasztó

gyepsávon, azután várnia kellett a piros lámpánál, most pedig szemmel látható céltudatossággal átkel az úttesten? Egy lány a sok ezerből, nem magas, se nem sovány, se nem kövér, nagyon rövidre vágott hajjal, barnás arcból. Zöld klepetus, vállra akasztott táska.

Csak egy személyre kell az embernek a figyelmét összpontosítania, és már meg is szabadult a félelmétől.

Össze kellett szedelőzködnöm, bepakolni H.-nak a táskát, cipőt húzni; szűk félóra múlva kezdődött a kórházban a látogatási idő. Csöngettek. A legrosszabbkor, mondtam, hogy saját magam előtt is leplezzem ijedségemet. Ki csengethetett? Ma? Nálam?! A legjobb, ha egyáltalán nem nyitom ki. Atosontam a közlekedőn és az előszobán, és az ajtónál hallgatóztam. Beakasszam a láncot? Ostobaság. Így kezdődik.

Először nem akartam hinni a szememnek. Az a lány állt odakint, akit épp az imént láttam átjönni az utcán. Egészen rövid barna haj. Barna arc. Klepetus. Váltáska.

Ki küldhette? Ekkor rám emelte tekintetét, és én elszégyelltem magam. A tölem telő legtermészetesebb hangon beinvitáltam. Aki vagy ami ezzel a lánnyal átlépte a küszöböt, valami velem eredendően rokon s ugyanakkor tölem teljességgel idegen volt. Nem mondhattam neki – milyen fiatal volt! Húszéves? Huszonkettő? –, hogy vegye csak le a köpenyét. A leány megmondta a nevét, amely távolról ismerősnek rémlett, s egyre tömörebb és határozottabb lett az az érzésem, hogy ez a lány soha többé nem hagyja el a lakásomat. Nem húztam ki – holott a józan ész ezt diktálta volna – mellette elmenőben a telefoncsatlakozót, megkockáztattam, hogy hagyjam ezt a lányt a szobámban, a kerek asztalomnál, az alkalmasint bekapcsolt mikrofonokba beszélni saját magáról, mert hogy ez következik, azt azonnal fölfogtam. Néhány gyors kérdés és válasz után világossá vált, hogy a leány neve valóban egy bizonyos egyetlen történet bizonyos affér kapcsán, följelentésekkel, fegyelmi eljárással és zsarolásokkal kapcsolatban bukkant föl, és tényleg ő volt, akit kizártak az egyetlenről, mert őt nem lehetett megszarolni.

Igen, már emlékeztem erre a hallomásból ismert történetre, de hát ez – mikor is volt? Egy éve? Kettő? – Igen. Csakhogy, mondta a lány, mintegy mellékesen, és nyilvánvalóan nem azért, hogy dicsekedjek vele, utána egy másik affér egy évre rács mögé juttatta, azért nem tudott korábban jönni. Akárho két éve megbeszéltünk volna egy találkozót. Ezzel végre előállt az az atmoszféra, amelynek megképződésére a lány belépése óta el voltam készülve. A „börtön” volt az a szó, amelly megkérdőjelezte rokonságunkat. Nem volt mit hozzátenni, nem volt mit kérdezni tovább. A leány a válltáskájában kotorászott, majd előhúzott néhány papírlapot; egy kézirat, ez volt látogatásának apropója; azonnal elolvastam a lapokat, noha már rögtön az elején megmondtam, hogy mennem kell.

Miután elolvastam a rövid szöveget, megkérdeztem a lányt, kinek mutatta meg még rajtam kívül. A nővérenek, egy barátjának és a férjének.

Most fölálltam és kihúztam a telefondugót. A rádiót nem akartam bekapcsolni; nem akartam, hogy a lány a féltékenység óvatosság vagy beképzeltnek tartson. Szóval férjénél van. Igen. Tulajdonképpen számíthat a férjére, de hogy mit csinál, az nem érdekli a férfit.

Ilyen időkben, amilyen ez a mostani, gondoltam futólag, minden gyarlóságunk felébred vagy erősségeink lesznek gyengeségekké. Hiányzott belőlem a képesség, hogy egy jó szöveget rossznak nevezzek vagy hogy ne bátorítsak valakit, aki jó szöveget írt. Azt mondtam a lánynak, jó, amit írt. Hogy pontos. Hogy minden mondat igaz. Hogy ne mutassa meg senkinek. Ez a pár oldal újra börtönbe juttathatná.

A lány ellágyult az örömtől, feloldódott és beszélni kezdett. Azt gondoltam: hát ez is eljött, itt tartunk. A fiatalurak most már biztosan följegyzik, amit hallanak. A lány a ne-

hez életéről beszélt, és most föltárta volna egész bensőjét, de hova vezetne ez; vissza kellett fognom, nem hagyhattam, hogy ilyen nyílt, minden óvatosságról megfeledkezett hangulatban az utcára lépjen, meg kellett kérdeznem tőle, milyen volt a börtönben, és meg kellett hallgatnom, hogy a hideg volt a legrosszabb. És a magas normák a harisnyagyártóban. És a vesefájdalmak. Egyszerűen nem fűtöttek eléggé.

Mindezt a meleg szobámban, én harisnyával a lábamon. Most, ha ez egyáltalán lehetséges, muszáj volt félelmet ébresztenem a leányban. El kellett mondanom neki, hogy tucatszámra sikkadtak el, dohosodtak meg a legnagyobb tehetségek is a német börtönökben, és hogy nem igaz, hogy aki tehetséges, az jobban állná a hideget, a megáláztatást és a pszichikai terrort, mint az, aki tehetségtelen. És hogy az emberek tíz év múlva is szeretnének olyan mondatokat olvasni, amilyeneket ő írt. És hogy nem kéne vakon minden meztelen pengébe belerohannia.

Tehát meg kéne őriznie magát? De mivégre?

Nem szereti a férjét?

A férje biztosságot akart nyújtani neki, azért vette el. Számíthat is rá, a férje mellette áll. Ő pedig veszélyezteteti a férfit, akinek hivatala van. Szerelem? Nem.

És gyereket nem akar?

De, korábban, hogynem. Most már nem. Egyébként amíg bent volt, tévesen diagnosztizálták a vesepanaszait és megműtötték a méhét.

Csend.

A lány nem volt híján a belátásnak. Nem akar a vesztébe rohanni. Csak kedvét leli abban, hogy rögzítsen valamit, ami igaz. És hogy azután másokkal is megbeszélje. Most. Itt.

Ezt a lányt, gondoltam, nem lehet visszatartani. Nem tudjuk megmenteni, nem tudjuk megrontani. Tegye, amit tennie kell, minket pedig engedjen csak át saját lelkiismeretünknek. Elment. Utána néztem az ablakból. Átment az utcán, átkigyózott az autók között, közvetlenül a fehér autó mellett, nem zavartatva magát az ifjú urak üveges tekintetétől, átvágott a parkolón, majd eltűnt a szemük és az én szemem előtt.

És én nem kértem el a címét.

Most visszadugom a telefon dugóját, elkészülök, bezárom az ajtót és indulok. Közben a kórházban biztosan elkezdődött már a látogatási idő.

A kocsim hét hellyel odébb állt, mint a fehér, amelyet egyetlen pillantásra sem méltattam. Beszálltam és beindítottam a motort. A lány nem kérdezte szatócs-módra, hogy *Mi marad meg?* Azt sem próbálta kitalálni, mire fog majd emlékezni, ha egyszer megöregszik.

Azt az útvonalat követtem, amerre a lány mehetett, a járdákat figyeltem és kis híján balesetet okoztam, amikor fölfedezni vélvén a tömegben a rövidre nyírt hajú barna fejet, a forgalommal nem törődve megpróbáltam megállni a járda pereménél; dühös autódudák kórusa üzött tovább, a barna fejet végleg elveszítettem a szemem előtt. A címe nincs meg. Ezt ügyesen megoldottuk.

Miközben kifogástalanul, egzaktul, valamennyi közlekedési szabályt betartva továbbhajtottam, valami furcsa dolog történt velem. Lezajlott bennem valami, ami a látási képességemet, pontosabban érzékelésem egész rendszerét érintette. A vezetés továbbra sem okozott gondot, nem erről volt szó, de: nem láttam rendesen. Nem láttam többé, amit láttam, noha a házak, az utcák és az emberek a legkevesébe sem váltak láthatatlanná; nem, semmi efféle. Mi van velünk? hallottam a saját gondolatomat, többször egymás után, ettől eltekintve azonban nem találtam szavakat, és máig sem találok. Kísérletképpen azzal a megfogalmazással próbálkozom, hogy elszakadt egy kötelék köztem és a város között – föltéve, hogy mindarra, amit az emberek egymásra mérnek, a jóra és a gonoszra, alkalmazható még a „város” megnevezés. Nem mintha attól féltem vol-

na, hogy becsavarodom. Ugyanoly kevéssé féltem, mint amennyire nem éreztem semmi mást sem, de még saját magammal sem álltam immár kapcsolatban; mit számított a férjem, a gyerekeim, a fivéreim és a nővéreim: azonos rendű tényezők egy saját magával beérő, közömbös rendszerben. A pusztas iszony; nem tudtam, hogy teljes érzéketlenséggel köszönt be. Nehézség nélkül kisoroltam a sűrű forgalomból, miközben bizonyos magasságból nem minden elismerés nélkül figyeltem magamat, befordultam balra, a kórházhoz vezető útra, akárha magától értetődő volna, azonnal találtam parkolót, s azon sem csodálkoztam, hogy a kartonpapírból kivágott díszletre emlékeztető, éles felületek alkotta épületbe hirtelen csak úgy be lehet lépni, hogy belül van egy (jóllehet piszkos) lépcsőház, a különböző emeletekhez és osztályokhoz útbaigazító nyilakkal és feliratokkal, amelyeket követve gyorsan és biztosan megtaláltam a második emeletet, a C1 osztályt és a 17-es számú szobát. Elrendeztem az arcvonásaimat, amelyek most megfeleltek egy, a kórházban a férjét meglátogató asszony arckifejezésének; kopogtam, kinyitottam az ajtót és beléptem, odabiccentettem az első ágyon fekvő fiatalembernek, odaléptem a második ágyhoz, mindeközben bizonyos magasságból figyeltem magam, láttam, amint mosolygok; a párnán nyugvó arc fölé hajoltam és megsókoltam.

Bizonyos magasságból figyeltem magam közben.

Feltettem a fölteendő kérdéseket, megkaptam rájuk a válaszokat, amelyeket már ismertem, a homoktövis-levet az éjjeliszekrényre tettem, a szatyromba meg az üres üvegeket és a szennyes holmit; egészen valódi-mód és természetesen csináltam mindent; még olyan szavakat is a számra vettem, mint „aggódás” és „vagyakozás”, hiszen aki nem érez semmit, az kedvére válogathat az összes lehetséges szóból.

Együttérző és érdeklődő voltam, minden részletre kíváncsi, felvilágosítást akartam a gyógyulás legapróbb mozzanatairól, a láz tizedfokairól, a fájdalom mindahány fokozatáról. Nem, igazi veszély nem fenyegetett, ebben biztos voltam, még ha tegnap egész délelőtt nyugtalan voltam is. Így mondtam, és így is volt: nyugtalan voltam, és abban a pillanatban már azt is tudtam, hogy ezzel az igazságnak megfelelő mondattal óhatatlanul bizalmatlanságot keltek benne, amit azonban nem fog azonnal kinyilvánítani, csak annyit fog kérdezni: és amúgy? Ezt kérdezte.

És amúgy?

Amúgy? Semmi különös. Meglehetősen nyugalom. Emberek alig. Egész jól tesz. Ugyan már; események!?! De tényleg. Aludni? Hát persze. Kítűnően. De tényleg. Értem egyáltalán nem kell aggódni.

Miért mondd ma folyton, hogy „de tényleg”? mondta H.

En? Ezt mondom?

Most egy percen belül kétszer mondtad, hogy „de tényleg”, mondta H.

Ne nyaggass ezzel, mondtam. A mondatot el kellett hallgattatni. Üvöls nyugodtan, mondta némi szünet után H. Odébb toltam a széket, és az ágya szélére ültem; ez nem szeretik a nővérek, mondta.

Hogy vagy, kérdeztem, és kezdődött minden előlről. Ugyanazok a válaszok, más kérdésekre. Sápadtak tűnt, s az arcán egy számomra ismeretlen vonás. Az ujjammal követtem a régi, az ismerős vonalakat. Veszélyben volt. Tegnap egész délelőtt keményen kellett küzdenem a nélküle való továbbélés lidércnyomás-szerű képzele ellen. Minden jól alakult, mondtam. Minden rendben.

Azt mondd?

De tényleg.

Később majd mindent elmondok. Ne félj semmitől. Már én se félek semmitől. Tudod, rajtunk múlik minden. Ne neved, ha fáj a nevetés. Kinevethetsz még később elégszer. Hála Istennek, éppen elég sokáig nevethetsz még rajtam, barátocskám. Te, én most egyszerre olyan boldog vagyok, hogy azt se tudom, hová legyek. Hogy még csak hozzád se nyúlhatok!

Na jó. Akkor most megyek.

Az autóban énekeltem. „Virágéknál ég a világ, sütik már a rántott békát. Zimme-zum, zimme-zum, recefice, bum-bum-bum!” Minket nem darálnak be, ember. Bekapcsoltam a rádiót, hangosan énekeltem én is a slágereket, túl gyorsan hajtottam végig a Lenin-Allee-n, hirtelen elhatároztam, hogy mégis bekapok valamit a grillbárban, és már rántottam is a kormányt, hogy behajtsak a túloldali parkolóba. Csak most ért el a nagyagy-kérgembe a „Megfordulni tilos!” jelzés. No de csak nem fognak rögtön...

Dehogynem. Fűtly. Szóval ezen a sarkon állandóan posztol egy közlekedési rendőr, akinek az intését most engedelmesen követnem kellett és akinek mintegy megszeppenve át kellett nyújtanom a jogosítványt és az autó papírjait; vétségem tudatában és barátságosan. Legjobb, ha rögtön az elején a nevével nevezem a vétkemet, nem szépítek semmit, ám megnevezek egy-némely okot, amelyeket a törvény már megenyhült öre azután már enyhítő körülményekként vehet figyelembe. Pecsétet ez a derék egyenruhás már nem ad, azt a pillanatot már elszalasztotta; tíz márka, de ha lehet vele tárgyalni, esetleg csak öt. Mit tehet B. őrmester egy olyan delikvenssel, aki őszintén bevallja, hogy elég gyakran autózik erre, és aki semmi egyebet nem hoz fel métségére, mint hogy „lélekben máshol járt”, és aki mindennek a tetejében még nő is? Csak annyit tehetett, hogy – megtoldva a szinte már tréfás figyelmeztetéssel: de aztán soha többet nem megfordulni itt! – visszaadta a papírokat, és kezét zöld sapkájához emelve elköszönt és jó utat kívánt.

Csakhogy ez így nem folytatódhatott.

Nem folytatódott így. A bisztróban barátságosan pincérek, csigalassú kiszolgálás; anélkül kellett elmennem, hogy ettem volna. Tapasztalatból tudtam, hogy az éhségérzet legkésőbb egy óra múlva magától elmúlik. Besötétedett. Találomra leparkoltam a kocsival az Alexanderplatz mögött egy sötét, lebontásra megérett mellékutcaiban, és sokáig kerestem rossz irányban a kultúrházat, s mire végre megtaláltam, már elkezdődött az a félóra, amennyivel korábbi érkezést ígértem a rendezvényt szervező hölgynek. Már nem sugároztam, de megmaradt valami az önbizalmamból. Önbizalommal, lendületesen felrakodtam át a kultúrház kapuját blokkoló tömegem, nevetve biztosítottam a fiatalokat, hogy igen, engem át kéne engedniük, amit, szintén nevetve, meg is tettek. A bezárt ajtón nagy tábla: MINDEN JEGY ELKELT. Az ajtó mellett jobbról és balról egy-egy fiatal úriember. No nézd csak. Nem mondhatnám, hogy diszkréten csinálják. Az ifjú urak nem körülményeskedtek, udvariasan jelezték a bent levőknek, hogy nyissák ki az ajtót. Ez meg is történt. Négy-öt fiatal lány és asszony meg két fiatalember állt az előtérben, hogy üdvözöljenek. Csapda! villant át rajtam a magam túlzó módján, miközben körös-körül kezeket ráztam, az összevisszaságban néhányval többet is a szükségesnél. A NÉPEK KÖZÖTTI SZOLIDARITÁS KLUBJA, olvastam jobb kéz felől egy ajtón, majd egy sietősléptű fiatal leány fölvezetett a lépcsőn egy felirat: NÖVEKEDÉS – JÓLET – STABILITAS felé. Növekedés, jólét, stabilitás, olvastam újra, önkéntelenül. Hol vagyunk tulajdonképpen? Kísértést éreztem, hogy bulldog módjára ráharapjak erre a kérdésre, csak hát ez nem volt épp alkalmas pillanat erre, ezt beláttam.

A kulturális rendezvények osztályát vezető hölgy szobája (egy kiöregedett irodabútorok tárolására szolgáló helyiség) fölülmúlta valóságosságban mindazokat az irodákat, amelyeket valaha láttam. Nem segített a bizo-

nyára K. kollégánál által ilyennek megálmodott kulturális atmoszférán a falakon függő három óségi plakát sem. A kollégánál azt állította, roppantul örül annak, hogy itt üdvözölhet; nekem inkább roppant idegesnek tűnt. Füzöld pulóvert viselt, és épp a két melle között ökölnyi kovácsolt bronzkorong függött. Vajon Brünhildának hívják-e netán ezt a nőt, kérdeztem magamban, ám valójában semmit nem értem volna vele, ha tudom a nevét. És beszélni kezdett, gyorsan, idegesen, kapkodva, s ettől a mellén csörögni kezdett a bronzkorong. Mi lelte? Növekvő csodálkozással, majd növekvő megértéssel figyeltem, amint az ujjai az asztal lapján tévelyegtek, vagy ahogyan a szoba legtávolabbi sarkába fúrta a tekintetét, és megértettem: ez az asszony fél. Félelmének fokmérője a mellén függő korong csörgése volt. A fém inkább csak halkán meg-megcsendült, amikor K. asszony a főnökéről beszélt, aki nyilvánvalóan nem tartotta szükségesnek, hogy fedezze őt e „felsőbb helyekkel” szemben, mely utóbbiak említésekor a korong hangosabban kezdett zörögni. Mindenesetre sikerült ezeket a bizonyos helyeket is, amelyek kétségkívül erős nyomást gyakorolhattak rá, a rendezvény hallgatólagos túrésére bírnia, minthogy lefújni már úgysem lehetett volna. Hangos riadót csörömpölt viszont K. asszony bronzkorongja, amikor az ajtó előtt kint rekedt látogatókra került a szó. Pont egy ilyen csődület hiányzott neki!

Nekem se hiányzott más, gondoltam, de ki nem mondtam. Sőt: ilyen irányú (nem csekély) tapasztalataimat mozgósítva kérdéseket kezdtem fölteni K. asszonynak; olyan kérdéseket, amelyekből ő erőt és biztonságérzést meríthetett, én pedig lehetőleg átfogóan tájékozódhattam. Van az ilyesfajta kérdésnek egy olyan technikája, amelyet bajosan tudnék bárki kívülállónak megmagyarázni; felteszem, minden országban vannak olyan beszélgetések, melyeknek mögöttes értelmét csak úgy foghatja föl az ember, hogy összehasonlíttja őket több tucattal, azonos tárgyról folytatott hasonló beszélgetéssel.

Mi van tehát azokkal a felsőbb helyekkel? – Felsőbb helyeken attól tartanak, hogy esetleg történhet valami. – Például micsoda? – Például jöhetnek provokatív kérdések a közönségből. – Aha. A jelek szerint a küszöb, ameddig egy-egy kérdés még tolerálható, tovább sülyedt. De semmi pánik, K. asszony, tudom, mi a dolgom. Végére is nem vagyok újonc.

Nem vagyok újonc? Őszintén szólva épp ma éreztem kezdőnek magam.

Még valami, K. asszony? – Külföldi tudósítók. – Milyen külföldi tudósítók? – Akik esetleg besurranhattak, annak ellenére... – Minek ellenére? Nyilvános rendezvényről van szó vagy nem? – Nyilvános, hogyne. Bár...

Elég az hozzá, hogy megtették a szükséges óvintézkedéseket. – Óvintézkedéseket?

Ekkor megszólalt bennem a jól ismert riasztócsengő. Olyan tárgyalást kezdtem énekelni, majd folytattam szívósan, taktikusan, okosan és barátságosan K. kollégánóval, amely végül fölmozdította a Thüringiából csak nemrég a főváros viperafészkebe áthelyezett osztályvezető ellenállását. Némi verbális huzakodás és bőséges bronzfüggő-csörgetés után egy egész hadsereg kapitulálásához méltó gesztussal átnyújtotta a meghívottak listáját. Szó se róla: megtisztelve érezhettem magam. Nem felejtettek ki senkit.

Mondtam K. asszonynak, hogy a névsor megtisztelő. De mit jelent az a hat szám, amely mellett sem név, sem szolgálati hely nem áll? A kérdésre K. asszony hallgatással válaszolt, és nem pillantott föl az íróasztaláról. Mindössze hat, gondoltam már-már megbékülve a helyzettel. Ha viszszagondolok azokra a rendezvényekre, amelyeken csaknem a közönség negyede... „Haladásról” tehát, bizonyos összefüggésben, jobb nem beszélni. Most csak az a fontos, hogy ne veszítsem el a humoromat.

Megkérdeztem tehát K. asszonyt, hogy ez után az imponáló névsor után lehet-e egyáltalán normális közönségre

is számítani. Ezzel azonban csaknem sikerült megsértenem. Természetesen, mondta, beengedett „embereket az utcáról” is. Ezekkel a szavakkal mondta, és ettől úgy szólván helyreállt a humorom. Legalább lesz valamink öregségünkre, ami segít, amiből táplálkozni tudunk.

K. asszonynak most sürgősen le kellett mennie, hogy rábírja az ajtó előtt rekedt közönséget, oszlojanak szét. – És ha beengednének még néhány embert és nyitva hagynák a terem lépcsőházra nyíló ajtaját? – Ezt, mint komolyan sem vehető javaslatot K. asszony tűzrendészeti okokból csak elutasíthatta. – Egyedül maradván a kéziratomban lapozgattam, leittattam az arcomról a verítéket és bepermeteztem magam kölnivel. Nincs ezeknek a régi, zezugos berlini házaknak rendre egy eldugott hátsó kijáratuk is? S vajon nem lehet, hogy épp a vécé melletti ajtón át közelíthető meg, ahová, mármint a toaletté, még feltűnés nélkül kimehetnék? És nem téveszthetném össze, ugyancsak feltűnés nélkül, a vécéajtót a kijáratot? Végére is az, hogy ez az első ilyen alkalom volna, nem ellenérv. Mindent el kell kezdeni egyszer.

De ekkor már jött is vissza K. asszony. Engedelmesen szétozolt odakint a várakozó csoport? – Sajnos nem. – K. asszonynak, aki számos helyen reszketett már, mióta ismertem, immár az állá is remegett. Bármi történjék is, adta tudtomra, el van szánva rá, hogy elkezdje a rendezvényt. Történnie kellett valaminek vele odalent, a bejáratú ajtónál. Csak egy, a legvégsőkre is elszánt ember jár úgy, ahogyan ő most előttem lépkedett. Ha a zöld valóban a remény színe, akkor K. asszony zöld pulóvere mindent inkább sugallt, mint reményt. A rendezvényterem ajtajában derült ki, hogy nem kíván a kultúrház nevében köszönteni. Egyszerűen menjek előre, és kezdjek in medias res. Úgyis észreveszik az emberek, hogy elkezdődött. Püff neki, gondoltam. Ilyen mindenestre még nem volt.

Csend volt a teremben. A széksorok közötti szűk ösvényen előrementem a pódiumig, amelyen egy csupasza faasztal állt lámpával és egy egyszerű szék. Fölléptem a magas lépcsőre, majd leültem. Két-három pár kéz tapsolt. Ők tehát nem a közlő a hat közül valók. Vagy éppen, hogy ők? Megmondtam, miből fogok olvasni és belekezdtem.

Kívülről tudtam a szöveget. A mondatok maguktól hangsúlyozódnak, a hang fölérősödik, elhalkul, lágy lesz vagy éppen megkeményedik. Ahogyan kell. Mindezt rutinból, ám ezt senki nem fogja észrevenni. Bármi hozta is ide Önöket, Hölgyeim és Uraim, korrekt kiszolgálásban lesz részük. A honorarium, amelyért felfogadtak, szerény, ám én teljes ellenértéket fogok nyújtani. Amire kíváncsi volnék: vajon saját maguknak kellett a zsebükbe nyúlniuk vagy a szolgálati helyük kifizette – amint remélni szeretném – a másfél márkát belépőjegyenként? Szükséges ebben a szakmában, hogy kulturális érdeklődést színeljenek vagy még csak az sem? És hogyan szóltak az instrukcióik? Tetszésnyilvánítás a végén? S ha igen, mennyire hangos? Vagy a nemtetszésüknek kell hangot adniuk? De mikor? Mihez kapcsolódva? Végére is a munkásoklök ma már nem korszerűek. NÖVEKEDÉS – JÖLET – STABILITÁS.

Ó, igen. Ki lesznek szolgálva tisztességgel. Egy napon megkapjátok, ami jár nektek, kedves kollégánok és kollégák. Különben: miért épp ti? Miért pont az a fiatal fickó ott, balra elől, akinek csorog a homlokáról a verejték és nem törli le? Nem meri, nehogy feltűnjön? Tényleg annyira érdekli, amit hall, mint ahogy mutatja? És mögötte az a lány, az a hosszú hajú – ő vajon kinek dolgozhat? Vagy ők egyáltalán nem utasításra jöttek, hanem „az utcáról beeresztettek” közül valók? Azok közül, akiknek a kedvéért egészen más képp kellene olvasnom? Mi az, hogy „kellene”? Kell. Még ha csak ők ketten volnának is. De két-három tucatnyian is lehetnek, és én megfeledeztem róluk. S az miért nem jutott eszembe, hogy a többieknek is érdemes lenne, azoknak, akiket úgy küldtek ide. Hol van az megírva, hogy ők vasból vannak és elcsábitathatlanok?!

Nos, rendben. Akkor megerőltetem magam.

Nem törődtem többé a közönség bármilyen szempont szerinti felosztásával. Bárhogyan tükröződjék a világ ebben a több, mint száz fejben – erre az órára az én világomat akartam e fejekbe plántálni. Nem volt immár kifogásom, nem volt a legcsekélyebb fenntartásom sem a hallgatóság egyetlen tagjával szemben sem, és talán – noha meg nem esküdhettem rá, de nagyon akartam hinni – az a hat vagy akárhány beépített személy is megfeledezett rövid időre, ha nem is a megbízatásáról, de az előítéleteiről. Hiszen hova is jutnánk, ha általános szokássá válna beleköpni a másik felénk nyújtott tenyerébe?

Láttam K. kollégánón, milyen szívesen használná föl a vitát megnyitó első hozzászóló jelentkezése előtti szünetet, hogy berekessze a rendezvényt, amelyet megnyitni semmi szín alatt nem volt hajlandó. Még nem történt semmi, de bármelyik pillanatban – például most, amikor fölállt az első sorban az a fiatalember, az, amelyik annyira izzadt – bekövetkezhetett. De a fiatalember csupán az iránt érdeklődött, mikor fog megjelenni a könyv, és ennél ravaszabban a hat kirendelt egyike sem kezdhette volna a vitát, hiszen most a könyvek előállítását illető tényszerű információk felsorolásával telt az idő. „Tárgyszerű atmoszféra”, állhatott volna a jelentésekben, amelyek holnap remélhetőleg összefutnak az illetékes helyen. A beszélgetés tárgyszerű légkörben zajlott.

De jobb nem korán örülni. Soha nem szabad megfeledezni a saját érzéseinkkel szembeni éberségről. Az utolsó sorban fölállt egy fiatalasszony, abból a fajtaból, amelynek nem tudok ellenállni, és játékba hozta a „jövő” szót; egy szót, amelynek egyikünk sem tud ellenállni, s amely képes bármely helyiség légkörét megváltoztatni és bármely gyülekezetet mozgósítani. A fiatalasszony – tanárnő vajon? konzervatóriumba jár? vagy műszaki rajzoló? –, mint mondta, sohasem szedte volna össze a bátorságát, hogy nyilvánosság előtt megszólaljon, ha nem kifejezetten azért jött volna, hogy föltegye a számára elodázhatatlan kérdést: miként sarjadhat ebből a jelenből egy, magunk és a gyermekeink számára élhető jövő?

Erős nyomatók nélkül beszélt, magamutogatás és fontoskodás nélkül, nem célozgatott; egyszerűen tudni akarta, ami nem hagyta nyugodni. A teremben mindenki vette a jelet, ki-ki a maga módján. K. kollégánó bronzkorongja kétségbeesetten csörögni kezdett, ez azonban már mit sem segített rajta. S ha mindjárt kigyulladt volna is a terem falán a neonbetűs NÖVEKEDÉS – JÖLET – STABILITÁS felirat, az sem segíthetett volna már, mert megjelentek, ott voltak a teremben a valódi kérdések, amelyek éltetnek és amelyeknek elnémitásába belehalhatunk.

Valami efféle mondtam, s közben – szokásom szerint – igyekeztem tőlem telhetően fedezni a fiatal tanárnőt, aki talán gyanútlanul ült ott az éber gonoszok között, magamra véve kérdését, meg amiből e kérdés fakadt. De tüstént el is szégyelltem magam e manőver miatt, mert a teremben itt is, ott is kezek emelkedtek a magasba és újabb hangok szóltak meg, akik nem csupán megismételték sajátjukként a fiatalasszony kérdését, de ki is terjesztették és fesztelenül, minden óvatosság nélkül kezdték beszélni róla. Mit művelnek ezek az emberek? Veszélybe sodorják magukat. De milyen jogn tartom őket ostobábbnak magamnál? Mire föl formálok én jogot arra, hogy védjem őket saját maguk ellen?

S inentől hallgattam és figyeltem, ahogyan nem sokszor figyeltem még életemben. Elfeledeztem saját magamról, a hallgatóság elfeledkezett rólam, végül pedig valamennyien elfeledkeztek tőmről és időmről. A formák felfüggesztésével egykettőre elestek a külsőségek is. Az emberekről lefoszlott az a rettenetes szokás, hogy mások nevében beszéljenek; mindenki saját magát adta, mondta ki, s ezzel támadhatóvá tette magát; időnként még összerándultam: Istenem, milyen támadhatóvá is! De megtör-

tént a csoda; senki nem támadott. A legtöbbeket valami láz ragadta magával, akárha soha többé nem tehetnék jóvá, ha elmulasztanak, hogy most azonnal, ezt a talán legutolsó alkalmat kihasználva hozzátegyék a magukét ehhez a különös módon közeli, mégis újra meg újra tovalebbenő jövőhöz. Valaki halkan azt mondta: „testvériség”. Elképesztő, gondoltam; valaki más a helyéről fölugorva az öklét rázta és a fejéhez kapott e mértéktelen naivitás hallatán, mint aki hinni sem akar a fülének, amikor, egészen higgadtan, többen is figyelmeztették az utópisztikus szó használati értékére, mire fejszóválva leült; egy másikat, aki szeretne halani a saját hangját, derűsen visszatérítettek a lényeghez, ami alkalmasint az ő mondandójának a veleje is lett volna. Mintha valami ünnep küszöbén volnánk, egyre oldottabb lett a teremben a hangulat. Könyvcímeket kiabáltak be, ezeket néhányan följegyezték, mások a mellettük ülökkel kezdtek beszélgetni; az először hozzászóló fiatalasszony körül kör képződött.

Hova tette a szemét és a fülét K. kolléganő? Most akkor övé a felelősség vagy nem? De már meg is érkezett, halkan csörögve; sarkantyúpengetve, mondhatnánk. A pulóvere még zöldebb volt és még pirosabb az arca. Remegett? De mennyire, hogy remegett. Testének reszketése átterjedt a hangjára is, amely ennek ellenére is határozottan csegett. Eljött a pillanat. Egyszer minden együttlétnek vége kell, hogy legyen. Ezzel tehát ő be is rekeszti és úgy gondolja, mindenki nevében szólhat. A standard köszönet. A virágok: öt szál gerbera, köréjük font aszparágusszal. Mindenkinél jó utat hazafelé.

A közönség azonban ülve maradt. Tévedett volna K. asszony? Mégsem jött el a pillanat? Másfelől: mire vártak még? Senki nem tudta, amikor azonban a második sorban fölállt az öregember, aki úgy nézett ki, mint egy munkásveterán, nos, akkor úgy tűnt, mintha épp órá várt volna mindenki. Csupán – mint messze a legidősebb ebben a körben – egy kis csekélységgel szeretne kedveskedni. Azzal egy ösereg vászonzacskóból előhúzott egy selyempapírba burkolt lapos kartondobozt és átnyújtotta. Most végre lehetett nevetni és tapsolni, föl lehetett állni és lassacskán szét lehetett szóródni. Néhányan előrejöttek, hogy könyveket dedikáltassanak, köztük a fiatalasszony is, aki a jövőnk kérdését fölvetette. Mivel foglalkozik? – Ah, ápolónő. – Miért mondja, hogy „ah”? – Hát az olyan hétköznapi.

Itt kellett volna az estnek véget érnie. Ehelyett azonban egy utójáték következett. Ezt két, a bejárat felől jövő fiatal nyitotta meg, akik a felolvasás alatt nem voltak a teremben. Egy ártatlan külsejű fiatalember és egy kedves, szóke göndör hajú fiatal lány. Míg a könyveket dedikáltam, a fiatalember megmondta a nevét. Szóval ő az, aki néhány hónapja bedobálja a verseit a levélszekrényembe. Jó, hogy legalább így találkozunk egyszer, véltem.

Ekkor a fiatalember azt kérdezte: tudja egyáltalán, hogy a kapu előtt várakozókat rendőri erővel oszlatták szét?

Az érzést, hogy roppant gyorsan süllyed bennem egy lift, ismertem már. Rendőri erővel? Hogy-hogy? És nekem tudnom kellett volna err... K. asszony!

K. kolléganő tette- és felvilágosításra kész volt. Sajnos így van. Sajnos szükséges volt a rendőri védelem igénybevétele. A csődület odakint agresszív lett és feltűnést keltett.

A fiú és a lány erre halkan azt mondták: ez nem igaz.

Nem igaz? Ezt K. kolléganő jobban tudta. Őt magát is inzultálták, amikor megpróbálta barátságosan feloszlatni a gyülekezetet.

Barátságosan?! mondta egyszerre a két fiatal.

Őn tehát, kérdeztem K. kolléganőt, tudott a rendőri felépésről? Esetleg egyenesen Ön kérte?

Mindez teljességgel indokolt volt és megfelelt a szabályoknak. Elvégre felhívták őt a körzetből, és biztosították, hogy egy rohamkocsi szükség esetén készen áll a bevetésre.

Mikor! Mikor hívták fel a körzetből?

Fél hét tájban. Természetesen, a rendezvény előtt. Hiszen számítani lehetett arra, mi fog következni.

Miért, mi következett, kérdeztük egyszerre: a fiú, a lány és én.

Ekkor a tetőtől-talpig remegő K. kolléganő mellett, mintha a földből nőtt volna ki, egyszerre ott állt egy férfi, alig magasabb K. asszonynál, de egy-két fizetési fokozattal szemléletesebb kompetensebb nála: maga a klubház vezetője, K. kolléganő főnöke. Aki végül mégiscsak kényszerítve látta magát inkognitójának feladására. Csak-hogy ezeknek a fiataloknak itt... Nos, akkor tisztázuk: *Mi történt?* Nos. Az igazgató úr évekel elelőtt jogi tanulmányokba kezdett. Am ettől függetlenül is: ami történt, azt minden egészséges érzületű ember magánlaksértésnek nevezné. S az effélék ellen – még ha ez egyeseknek nem tetszik is – szerencsére ütőképes rendőrséget tartunk fenn. Mindezt csak a tisztánlátás végett. Egyébként a rendőrség egyáltalán nem lépett fel olyan keményen, ahogyan, kétségkívül, joga lett volna.

Nekem, így a fiatal lány, azt mondta az egyikük, hogy semmi percek alatt fölrahnának minket három-négy teherautóra, s akkor máris tiszta lenne a levegő.

Mondta! kiáltotta fölényel a klubvezető. De mit tettek a rendőrök!?

Kiszorították és kitaszigálták a lent, az előtérben álló embereket.

Na tessék, hát maga mondja. A rendőrség vér nélkül visszaállította a ház rendjét. Tudja egyáltalán az író nő kollega, hogy a rajongói erőszakkal behatoltak az épületbe?

Erőszakkal! kiáltotta a fiatalember. Odakint unalmas volt; mindenféle ökörködéssel múltattuk az időt. Valaki az ajtó előtt állók közül azt kiáltotta, hogy egy álkulcs kéne; akkor előre adtak egyet, azzal kinyitották az ajtót, egészen könnyen ment, és akkor egy páran bementek. Ez minden. Teljesen békés volt, még jól is szórakoztak; olyasmis volt, mint egy happening. Csak ne gondolja, hogy bárki meg akarta zavarni a felolvasását.

Hogy mit gondoltam, nem sokat számított. Láttam, hogy K. kolléganő a rendőri beavatkozásról tudott ugyan, a magánlaksértésről azonban nem, így most módfelett megkönyebbült. Én azt kérdeztem magamban, mit csinált vajon az ajtónál posztoló két ifjú úr, amikor előre adták az álkulcsot. Netán járt a kulcs az ő kezükben is? Valami alapvetően nem stimmel ebben a történetben; sehogy nem hagytak nyugodni az ellentmondások. Ez a telefon a körzetből fél hétkor, amikor még senki nem gondolt semmiféle álkulcsra... Vagy mégis? Korán örültem. Jürgen M. vagy bárki legyen is, megkapja a maga jelentését, sőt alighanem három-négy zafos jelentést is kap, amelyek kielégítik és amelyek gazdagítani fogják az aktámat. S vajon nem képzelhető el, hogy régi barátomnak, Jürgen M.-nek, aki oly sokáig hiába állította embereit a házunk elé, megért valamennyit ez az akta-gazdagítás? De, elképzelhető; ki nem mondható. Nem mondható ki. Hangosan kimondhatatlan.

Akkor menjünk.

Még egy pillanat. A klubház vezetője végezetül még szeretné megragadni az alkalmat, hogy összefoglalólag megállapítsa, összességében remekül sikerültnek tartja az estét, és az egyidejűleg a termen kívül lezajlott sajnálatos incidenseknek a világon semmi közük nem volt az író nőhöz. A legjobb lenne, ha ezeket a lehető leggyorsabban el is felejténé. Ezen a véleményen volt, csörgő bronzkorongjával és remegő állával, K. kolléganő is. Tekintetét a főnökére tapasztva előre megfogalmazta a mondatot, amelyet majd bele fog írni a jelentésébe: a felolvasás rendben, fesztelen légkörben, a közönség meglegedésére zajlott le.

Ugy van, mondta a főnöke.

A fiatalok kíséretében elindultam. Valaki utánam hozta az általam otthagytott virágokat. Két új ismerősöm az autógis kísért; így lesz a legjobb, mondta a fiú. Alig beszélünk.

A kint rekedtek tényleg békések voltak, mondták, békések és egyáltalán nem provokatívak. Beszélgettek. Ők ketten például – csak ott, várakozás közben ismerkedtek meg.

Nagyszerű, mondtam.

Most biztosan fáradt vagyok.

Igen.

Hogy jó beszélgetés volt-e?

Ó igen. A jövőről volt szó, tudják. Hogy mi marad meg.

Mi marad meg.

Nevetnem kellett. Tudtam, hogy veszélyes, ha most elkezdek nevetni. Sikertült abba hagynom. A fiatalok konsztatálták, hogy egyfelé vezet a hazaútjuk. A valamikori viziontlátásra, mondtam, beszálltam a kocsiba, és elindultam. Semmi másra nem gondoltam, mint hogy fáradt vagyok.

És ha tényleg fölpackoltak volna a teherautóikra egy-pár fiataalt és bevitték volna őket? És ha... Ide jutottunk. Slussz. Tehetetlen voltam. Hidegre téve – ezt így mondják. Háttal a falnak szorulva.

Ilyenkor nemigen van már forgalom az Oranienburger StraÙe-n, s még kevésbé a TucholskystraÙe-n. Gépiesen vezettem hazáig és parkoltam le a nagy parkolóban az első sorban, épp az ablakunkkal szemben, közvetlenül az autó mellett, amelyben két ifjú úr ült és dohányzott. Az autó nappali világosságánál kék lehetett. Sötétkék. Felólem: legyen kék. Felólem: üljenek és dohányozzanak. Nappal, akárcsak éjjel, nyáron és télen.

Huszonhárom óra öt perc volt.

Sötét és csendes volt a lakás. Végigmentem az összes szobán, mezítláb, és mindegyik lámpát felkattintottam. A konyhában vízbe tettem a gerberát. A képernyőre meredtem, amelyen a bemondó jó éjszakát kívánt és eltűnt. Átnéztem a hanglemezeket. Exultate Jubilate. Mit kezdjek vele? És mit a fájdalomosan szeretett dallal: „Idegenként jöttem”? Idegenként megyek el.

Semmi nem igaz.

Végigsimítani a könyveket a polcon, elővenni még a minilétrát is, átkutatandó a felső sorokat; itt egy könyvgerincet kopogtatni meg, amott kivenni egy kötetet és beleolvasni. Semmi nem működik már. Minden jó szellem elhagyott, még a szentjeim is. Egy-egy sor, igen, egy-egy magányos sor talán van még. Gyilkosommal, az idővel... Igen, ez pontos. Gyilkosommal, az idővel szemben egyedül vagyok.

A fürdőszobába menni, a tükörbe bámulni, amelyet nem törhettem össze, mert ők már összetörték előttem. Be vannak állítva a váltók. Ki van betonozva a folyosó, amelyen végig fognak terelni minket. Visszamenni a szobába, bekapcsolni a rádiót. Kibontani a csomagolópapírból az ősz hajú férfi ajándékát, a bonbonosdobozt. Elolvasni a hozzá mellékelt kártyát. A férfi tehát lelkész volt, és Isten

áldását kérte rám. Ott ültem, a rádióból áradó hangos slágermuzsikában, és ettem egyik bonbont a másik után, míg félig ki nem ürült a doboz.

És most?

Megsörrent a telefon. Éjfél volt.

A legidősebb lányom hallotta egy barátjától, hogy mi történt. A fiú is ott ácsorgott kint, a kultúrház előtt. A lányom csak azt akarta mondani, hogy egyáltalán nem provokáltak. Tényleg nem. Egészen jókedvűek és felszabadultak voltak. Semmiféle kellemetlenséget nem akartak nekem okozni. – Tudom. – De milyen a hangod? – Gondolom, amilyen lenni szokott. – Néha, mondja okosan a legidősebb lányom, a saját varkocsunknál fogva ki kell húznunk a jelenből, és pár évvel későbbre kell helyeznünk magunkat. Aha. Neki tehát ez a receptje. És miért nincs ilyenkor ágyban ahelyett, hogy éjnek évadján telefonon cseveg? – Ugye erre magam sem várok választ. Jobban van-e az apja? – Igen. – Na, látom! Egyszerre mindent nem akarhat az ember. Ott vannak-e megint a ház előtt? – Ott vannak. – Hogy zavar-e még. – Nem. Már nem zavar. De hogy a saját lányaim is kémkednek utánam, az zavar. – Oké, akkor szia, mondta a lányom. Mit akartam még mondani: igazuk van, hogy nem bíznak Benned. – Magam is kezdem így gondolni, mondtam.

Amint letettem a kagylót, újra megszólalt a telefon. Egy férfi, akit csak futólag ismertem, el akarta mondani nekem, hogy ő is ott volt este a kultúrház előtt a fiatalok között. Tényleg nem provokáltak. – Tudom, mondtam. – Hogy érzem magam? – Jól, feleltem. – Valóban? – Jobban, mondtam. – Megadom a számomat, mondta a férfi, akiről most hirtelen eszembe jutott, hogy kicsoda is. Bármikor föl hívhat, akár éjjel is. – Istenem; telefonos lelki segítség-szolgálat. – Csak gúnyolódjon, mondta a férfi. Még jobban is örülök neki, mintha valami egyebet tenne.

Felírtam a számot. Végigmentem az összes szobán és lekapcsoltam az összes lámpát, míg végül csak az íróasztallámpa maradt égve. Most majdnem megfogtak. Erre utaztak-e vagy sem, mindenesetre most eltalálták az érzékeny pontomat. Amelyet egy napon, az új nyelvemen, nevén nevezek majd. Egy napon, gondoltam, képes leszek majd beszélni, egészen könnyedén és szabadon. Még nem, még túl korán van hozzá, de nem lesz mindig túl korán. Nem kéne egyszerűen leülnöm ehhez az asztalhoz, ez alá a lámpa alá, elővenni egy papírt, tollat és elkezdni? Mi marad meg? Min áll ez az én városom és min fog majd tönkremenni? És hogy egy szerencsétlenség létezik csupán: nem élni. És végtére csupán egyetlen ok van a kétségbeesésre is: az, ha nem élünk.

1979. június-július / 1989. november

Tatár Sándor fordítása

1 Dederon – a volt NDK-ban gyártott perlon típusú műszál; a DDR és a [ny]lon szavak összevonásából. [A ford.]

VÁRADY SZABOLCS

Errata

„Oldalkocsiban a Gaálék vezetnek,
férj, feleség. Át az Alaguton.”

Az Alagútból ki, éles kanyarral
a Várba föl, az oldalkocsisok.
Naná, hogy megint a Gaálék vezetnek!
A *mitfahrer* kifekszik a kanyarban –
merész ellensúly, nagyon imponált.
De honnan vettem, hogy a felesége?
Ilyen hitvesi összeműködést
nem ismertem különben. Nagypám,
aki elvitt a versenyekre, éjjel
a klubban alszik, ezt mondták nekünk,
nagyanyámhoz csak ebédelni járt.
Nézem az akkori *Autó-Motort*:
'950-ben ifj. Gaál Ferencnek
Rusznyák a párja (ő az én fejemben
Kollár oldalán fut be másodiknak),
őt Scheller váltja, majd az ő helyét
'53-ban Frankel veszi át.
Tízéves vagyok. Elváltak anyámék.
A szerelmem Orosz Emília.
Benkő Rozália, Vágó Beáta
vagy Csala Csilla gyakran megelőzte,
de győzött ő is nemegyszer a 100 vagy
a 125 köbcentis Csepeljén.

Egy jó nap

Réz Ádám emlékének

Hova lesz, ami elvész, hova vész el?
Az a sok minden, ami a fejemben volt
még az imént, pár éve, vagy ki tudja.
És amit álmodtam-e, vagy megvolt valóban?
Egy jó nap, egy kivételes, olyan,
amilyet csak ő tudott kitalálni,
ez a napfényes jóbarát, aki meghalt
nagyon korán. Felhív: kéne csinálni
egy görbe napot, van-e kedved együtt?
Mentünk hova, hol fogom megtalálni?
Valahol ugye meg kell lennie,
mert ami egyszer végbement,
mondja WS, a mester és manó,
azon nem másít semmi rend,
de nekem most csak annyi van belőle,

hogy ilyen szakadatlanul remek
nem volt nap többé, azt hiszem.
Rendeljünk többfélét, és majd cseréljünk,
egy étterem rémlik, és estefelé
föllátogattunk még a hatodikra
a Jászain, ott zártuk a napot,
és most már őt, az öccsét sem tudom,
Sárgaréz, Vörösréz, öreg barátom,
megkérdezni, hogy nem álmodtam-e,
s ha kérdezhetném, emlékezne-e,
valahol mégis meg kell lennie,
az ébrenlét mit érne nélküle?

CZILCZER OLGA
Az én diófám

Eldobva serpe rozsdállott a maga is rozsdálló avarban, mint egy gyilkos bűnjel. A szobor pedig, amit a törzsből faragtam, eltévedhetett a rengetegben. De nem fordul-e néha elő ilyesmi?

Azt mondja, csak körülnéz, s többé nem tér vissza. Egy diófa – tudja ezt mindenki – kézen-közön is eltűnhet.

Rendesen persze a diókat idejében leverik, padláson kiterítik. Arannyal, ezüsttel festve a karácsonyfára aggatják, vagy feltörik, kalácsba sütik.

A maradékkal meg a gyerekek játszanak. Itt csörög a... ott zörög a... Levélen gyümölcs hullámszik tova.

Diófám termését, a be nem értet, idő előtt emésztette el az enyészet, hogy ami ép, forgácsa lett, s a forgácsból tűzrevaló.

Ahogy pördült a Föld, sárgult a zöld. A kifordult tönk pedig gyökerestől a forgások szelte éjszakákba veszett.

Az én diófám lombja a Földközi-tenger. Fecskék, jártok még arrafelé?

Az én diófám itt áll a helyén, az udvar kellős közepében. Pszt! Föl ne ébresszék! Éjszaka Tóbiással az *eltűnt idők tengerén* a december óta szaporodó csillagokat számlálja.

Fa, ember, álom

Idegen tájnak tetszett. Ez már nem apám tenyere volt. Sőt, idegennek sem volt idegen. Udvarunk egyetlen fája indult meg. Léptei végét be nem látható faszor. Dialógusban a zöld, a barna.

Apám kerítésnek nézhette, mert meglazította kezemen ujjait. Kicsit el is engedett. Ugyan micsoda baj érhet itt, ahol még a szélnek, esőnek is ajtót mutatnak: kívül tágasabb.

Aprózta, de a mérföldeket sem vetette meg. Próbáltuk tartani a tempót. Eltelt egy év, el tizenhárom. Minek engem vezetgetni? Nem nőtem-e nagylánnyá, korabeli nővé, asszonnyá?

Benépesítve a tér. De ami képpel népes, széllel szegélyes. Lombja hull. Az ujjak is szabadjára engedve.

Mostantól az úr az úr. A sor megtörve, -szakítva. De hisz ezen egy medve is átjuthat, egy vaddisznó, egy egész konda. Maradtam volna apám kezén inkább.

Fa, ember, álom. Ki kinek a tenyerén?

BÁRDOS LÁSZLÓ
Őszike

Megöregszem hamar, higgadt, lassú leszek,
kimérem lépteim a földön.
Nem hajszolom, szilaj, sok üzenetemet,
akkor már nem követelődzöm.

Ahol éppen ülök, remélek megmaradni,
nem lesz se hajam, se fogam.
Bottal közlekedem, s ha gyaláznak, az annyi,
mint egy mülékony szélroham.

S bárhová, bárkihez tévedek, benyitok,
olyan lesz, mint egy kötelesség;
jelenlétem merev, fakó, szűkreszabott,
már alig várják, hogy levessék.

A lányok örömet, gyöngédséget, szerelmes
izgalmat nem adnak nekem.
És az arcuk, mint a térdük, sima, kerek lesz,
s kifejezéstelen.

A hagyatékából közzéteszi: Fetykó Judit

SZENTIRMAI MÁRIA

Fehér hálóing

Meg akartam varrni
a fehér hálóing foszladozó csipkedíszét,
aztán rájöttem, nem hordhatom tovább.

A mosástól vékonyodott el
oly átlátszóvá lett
anyaga, mint a lehelet.

A makacs évszakok szeretnek újrakezdeni,
s nekem ki kell üríteni a szekrényt.
Ki-be rakosgatom a ruhákat, kidobok néhányat.

Előfordult, hogy a fehér hálóing is egy zacskóban landolt.
Kivettem, visszatettem, kivettem.
Nem is értem, hogy fogyhattál le ennyire.

Még mindig nem dobtam ki,
de meg sem varrtam hálóingedet.
A tú nagyobb kárt tenne benne, mint az idő.

Várom az újabb évszakot.
Csak úgy l'art pour l'art nem kaphatom elő,
mint egy üveg vörösbor.

Egyáltalán nem szabadott volna
se felvennem, se kimosnom.
Mégsem magamra haragszom,

hanem a jelentőségüket vesztett fotókra.
Annyit néztem keretbe zárt arcodat,
hogy már nem hallom, „szegény kislányom”.

Négylevelű lóhere préselve

Úgy forgatom a csatos üveget,
hogy zöldes fényében
előtűnjön terasz,
szóda, borospalack,
pince hűvöséből a falra tapadt
nemespenész, s az ismeretlen anyag,
amit seprűnek mondasz, s nem értem,
mint ahogy azt sem, miért őriztél
ebben a porba taposott könyvecskében
egy négylevelű lóherét.

MELIORISZ BÉLA

Többet nem

inkább vársz valaki másra?
akárhogy is de veszítünk
vagy maradsz önmagad társa?

ölelni becézni ki fog?
havazásban ki megy boltba?
legyen amit a gép kidob?

nem is volt mentőkötélünk
hitessük el magunkkal ezt?
ennél többet nem tehetünk?

Szorozni

tárgyilagosan ennyi
léteznek érzésfajták
de nem kétségbeesni

nem hiányzik a lárma
lelki akadályfutás
ne legyen kitalálva

legbiztosabb a reggel
képzelt lépcsőkön le-föl
szorozni egyet eggyel

Kit miért

ez-az mindig keletkezik
szerelem erdőtűz
s nem számoljuk perceit

már úgy hittük lesz valami
nem csoda vagy örület
értelmes hétköznapi

de hogy léket kap a ladik
süllyed a féltett idő
nem titkolva kínjait

ez egyszer mindenki veszít
s nincs nagyobb talány ki nyer
s ki kit miért istenít

Legyen elég

csoda? szokatlan minden
ami volt darabokban
s milyen közel a nincsen

lehetett volna de mi
néma dac idegenség?
örültünk volna neki?

elbűvöl az üresség
mint a viharos tenger
nincs is szebb mint a nemlét

az álom álom marad
sajgó idővesztés
ajtón évszakon lakat

maradni úgy hogy menni
hihetetlen örültség?
legyen most elég ennyi

KIRILLA LEIKO

Együtt mozdulatlanul

Ahogy az álomkép lapul látógödröd alján,
jelenlét fosztottan, úgy hullok mélyedre én is,
a színpalló leheletnyi hasadékán
megtapadt kolduskomor metszéspont, ahonnan
fölszállhatsz a rózsatajtékos boltozatra.

Vajúdó, áthatolhatatlan mélység a menny,
noha a lélekben terpeszkedő kopárság
éppoly határtalan. Az öröklét megsebzett
állataiként kullogunk a mezítelen
puttók kárörvendő szárnyas rengetegében.

A legvégén egyedül maradsz. Senki sem
számolja már bús napjaid. Te magad sem.
Szár az abajog. Egyetlen hajszalér
dermedés a citromhűvös tükörfalon.

Elhamvadt idő

Levélfoszlány himbálódzik a világvégi fán.
Kietlen földön sarjadt liliomzöld lombsátor,
nyúlánk fatörzs, gyönyörített angyalok rejteke.
Mögötte a hegyet kristálymorzsás hó takarja.

Üvegmenyország foglyaként nézi Isten, ahogy
az eső, hó, és jég a fát porítja haragvón.
Halandó sosem felejt – a Kert akváriumvizébe
merült Atya viszont ártatlanul feledi a halált,
ha egy-egy pillanatra, mely eltarthat évszázadokig,
tekintete részvétlen pásztázza haldokló övéit.

A halott növényi sejtek az égi cella lakóit
ezentúl nem árnyékolják. Földrögökbe meszesedve
görögnek a lankán áradó folyó cakkos medrébe,
mely az enyészet nyirkos odúiba ölti ágait.

BODROGI SÁRA

Térvesztő

Ha együtt vagyunk, megnövekszik a tér. De hamarosan aggasztóan megcsappannak a négyzetméterek:

nem mászkálhatunk meztelenül a lakásban, és a fürdőszobaajtót is be kell csuknunk pisilés vagy zuhanyzás előtt. A kuka másodpercek alatt telik majd meg, és hulladékszag szivárog a konyhaszekrény résein át. Molyok költöznek a kamrába, elkeverednek a peték a lisztben, de amúgy sem mondhatjuk többé, hogy a mi ételmiszerünk. Mindent más használ majd, amiről azt gondoltuk, hogy birtokolhatjuk. Már nem csak a mi kulcsunk nyitja a zárat.

Ráborul a mosatlanokra a plafon, lassan összeérnek a falak, és én felbukok a szennykosárban.

Gyömbér

Oda születél, ahol természetes, hogy tizenegyet megölnek a tizenháromból – negyedszerre is. Ahol normális, hogy egy nap majd kiraknak, és a turistákra bízzák az életed. Itt lángosvéget eszel nyáron, elejtett kürtős kalácsdarabokat, pocsolóából iszol, felnyalogatod a földről a kiborított sört. Néha egy-egy vendégház tornácáról képzeled, hogy az otthonod, vagy a sütőde előtti pad árnya alatt érzed, hogy hazaértél. Aztán a gazda beléd rúg, a hegyi terelők elharapják a torkodat, vagy egyszerűen csak: beköszönt a tél.

Kóbor országba születél, örök kalandornak, ahol a társaiddal megvívott harcok után a magyaroktól gyűjtöd be a simogatást. Névtelenül jöttél a világra, de azóta ezerféleképpen gondolnak rád. Azt a kislányt például ugyanúgy hívják, mint engem, de neki Merész vagy – nagy, sárga fajakutya. Szerintem Gyömbér, és a legszebb ebek keverednek benned.

Te senkié nem vagy, és mégis mindenkié, befogadnak az idegen emberszívek, útlevel nélkül visznek át a határon, haza – otthon vagy mindenhol.

MEYER KRISZTINA
Tengerparti idill

szótlanak a kavicsok
mondod
kilyuggatják a láthatárt
a homokdűnék vérlefolyók
mondod
szétsimítom tenyered kagylóhéját
kisebesedik
az idő
mondom
fénynyilamlás
mondom
– én ezt nem értem –
lassan
öltődik visszafelé percbe a perc

Anti-Seherezádé

Nem mesélek. Uram.

Holdverte, opálos az éj, csonkán vakul rám a sötét,
csillag sehol, rőt lepedők parázslanak;
hófehér állatokat (tiszták, mint a szemenszedett búza) visznek mézszárszékre így.
Hát lehet így mesélni, uram?

Nem félted tőled. Ósanyáim mételyezték méhem, átkuk vetett lobot bennem,
ki az erősebb? Csak kíváncsi voltam.
Te voltál, amikor leöltél s most
én lettem azzá, uram.

Ízleld ölem nedvét, édes, ártatlan, ifjú-piros.
Én nem akartam győzni, halál a szerelem.
A fájdalom meg csírátlan, a semmi hordozója.
Kiölted belőlem az életöszönt, uram.

Zubogva már kiomlott belőlem a mindenség (ó, édes éj),
s most sápadó holdarcom fordítom feléd.
Vedd fejem, hadd haljak meg ál-szűzen,
csapj le a bárddal. Sújts, uram.

VERMES NIKOLETT

Gondolatok egy szatyor körül

Idesétáltam a Kossuth térre. Letettem magam,
mint egy szatyrot, ahogy mondani szokták.
Csak állok itt és hagyom, hogy táncoltasson
a szél, igaz csak a szőke hajammal bír.

A szatyor levegőt kapott, kilyukadt a bal
sarkánál. Véletlenül megszúrtam a rózsával,
amit tőled kaptam. Aminek okán most egyedül
állok péntek délután a Kossuth szobránál.

Most átfúj rajtam a szél, remélem, hogy felkap.

A mások hibáztatása

Bárcsak szóltam volna annak a buszsofőrnek,
hogy várjon még. Az idegen német lány még
a bokorban pisil. Hideg van kint. Síeléshez épp
jó idő.

Bárcsak lett volna elég lélekjelenlétem, hogy
hangosan előre szóljak: Please don't go!
Vagy valami ilyesmi. Megértette volna ezt is
a buszsofőr.

Bárcsak ki tudnám verni a fejből szőke
haját, norvégmintás pulcsiját, Ugg bakancsát,
a kedvességét. Miattam maradt a semmi
közepén.

Bárcsak a többi utas fent lett volna és helyettem
cselekedtek volna. Akkor nem maradna a német
lány egy hóval betakart végzetes éjjel fagyos
peremén.

DALMAI ROZI

Torkolat

az ablaküveg úgy tükrözi a várost
ahogy az idő múlását egy számlap és két mutató
a tollakból lassan elfogy a tinta
és a régen született gyermekek felnőttként halnak meg
itt hagyják a génjeiket
végrendeletekben a hagyatékot
hogyan tárgyalhassunk róla vagy kukák tetejére tessük
mérőföldkőnek egy panel tövében

jelzi az utat a folytonos mozgás statikusságához
ahogy a folyók áramlása hullámokká törik
egy idegen tenger partján

a torkolatban a halántékom a kulcsfontomhoz ér

a hozzám vezető úton
néha a vállamon alszol

Horokaleidoszkóp

összeállt két csillagkép
a te holdad eltakarta az én napom
a horoszkóp is megmondta
ilyenkor a csalódásba kicsit bele kell halni
főleg ha már közhelyes
alkoholról és dohányzásról írni
de az égbolt örök
ha tej helyett a magányom borítom rá útnak
talán még kozmikus is lehet
én mást úgy sem tudok csak
vörösbort itatni fehér abroszokkal
de már nem mondanék nemet

KERÉK IMRE

Parafrázisok két Csokonai-versre

1.

A boldogság

Lugasunk esti hűsén
Lillámmal üldögélünk,
tréfálkozva, danászva,
leeresztett haját míg
leng zefír fűröszi.

Borral teli palackot
a zöld pázsitra téve,
bimbózó rózsaszállal
bérekesztettem lágyan.
Arrébb Anakreonnak
dalocskái hevernek
eperrel, kis kosárban.

Ily sok gyönyörűséget,
ennyi kincset ki látott,
s örvend jobban Vitéznel?

2.

A tavasz

Virág, fű, fa a téli álmat
törli szeméről, a tavasz már
minden élet eltölt örömmel;
csak Vitéz búsong egymagában.

Tompán kong a kolomp a nyáj közt,
fickándoznak csikók, tehénkék.
Pacsirta énekel s a pinty is
válaszolgat, cifrázza vígan.
Szőke bikkfák telt hangzatokkal
méla kesergésem kísérik.

No ládd: a smaragdszínű réten,
kertekben, ligetek között már
a hiacintok illatárja
terjeng s az ékes tulipánté –
bár mosolyra nyíl mindjük ajka:
de mit érez, ha Lilla távol,
s nem záporozza csókjait rám?

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Nő

Figyelmed fényében
virágzik a vers.

A másik

Olyan mohón vetette rá magát,
mint kiskutya a nagy tányér húslevesre,
falta minden szavát, a vicceket,
a családi anekdotákat, a szívszorító
sejtetéseket és a pikáns
részleteket egyaránt lelkesen,
aztán kezdett eltelni, egyre
vékonyodott az újdonság varázsa,
míg végül a tisztára lefetyelt
tányér tükörsima mélyéről megint
csupán a saját arca nézett vissza.

Álomfejtés

Az álom nyelvén az élet
nyűgös pincérnő, aki előre szól,
hogy a nyomtatott menü java blöff,
amit tényleg szeretnél, épp hiánycikk,
egészen mást hoz ki, mint amit kértél,
és mire feltálalja, rég kihűlt,
aztán mielőtt befejezted, zárna,
úgyhogy elmarja előled a tányért,
és a legvégén mégis te fizetsz.

KOVÁCS KATALIN

A bohóckirály

A festő a szelídgesztenyefákkal szegélyezett sétányon bandukol, botjával odébb görgeti az útjába kerülő gesztenyéket. Amikor egy különösen szép példány kerül a lába elé, felveszi, a nap felé tartja, elmerül a lombokon átszűrődő fények játékában és elmosolyodik.

A bohóckirály összehúzott szemmel meredt maga elé. Nem volt szomorú, sem vidám, inkább közönyös és fásult. Egykedvűen nézte az artistalány, az eröművész és a csörgőspikás bohóc produkcióit és az sem hozta lázba, hogy a szekrényből – ahová egy kisgyermek és egy fehér nyúl tánclepésben, zeneszóra sétált be – pár perccel később egy hajlongó csontváz lépett elő. Ezúttal cserben hagyta az a szerencsés képessége, amelynek köszönhetően minden egyes alkalommal olyan lelkesedéssel élte át társai jól begyakorolt mutatványait, mintha akkor látta volna őket életében először. Szerette a cirkuszi trombitákat és harsonákat, a közönség lelkes tapsát és éljenzését, de most bántotta fülét a hangzavar. A telihold miatt napok óta rosszul aludt, az éjszakák nagy részét átvirrasztotta, s rémálmok gyötörték, ha nagy nehezen mégis elszenderedett. Legszívesebben odakiáltotta volna a rendezőnek, hogy azonnal gördüljön le a függöny, mindenki hagyja el a cirkuszi sátrat és legyen végre csend. Mégis türtőztette magát: tudta, hogy ha megtenné, azzal társulata hírnevét és bevételét kockáztatná – inkább kardjára támaszkodott és piros palástjába burkolódzva hallgatott.

Behunyta szemét. Dinnyeárus asszonyokat látott maga előtt, tarka ruhás, mosolygós, csuparánc anyókat és jókedvű fiatalasszonyokat. Reggel perceként figyelte a furcsa menetet, amely a cirkusz felé vezető dűlőúton libasorban, vidáman haladt a piac felé. Eljátszott a gondolattal, milyen jól mutatnának a színpadon. Elkomorult az arca, amikor tudatosult benne, hogy valószínűleg azért szemléli közönyös távolságtartással a cirkuszi előadást, mert az évek során megunt: ideje volna, hogy végre felfrissítse a régi repertoárt, s talán annak is, hogy felhagyjon a bohóckirálysággal.

Gülákba halmozva állnak a dinnyék a kamrában. A vásárra készülő asszonyok egyesével pakolják fel őket a szekerekre és gondosan eligazgatják a rakományt. Arcuk olyan kerek, mint a dinnyék, amelyeket árulnak. A dinnyeárcú asszonyok lassan, imbolygó léptekkel hagyják el a fészert, a szekér mögött görögnek a poros földúton. A piactér felé tartanak. Elhaladnak az esővárók előtt, akik tátott szájjal, arcukat az ég felé emelve, kántáló hangon énekelnek. Hangjuk vetési varjak kórusához hasonlít.

Az utolsó kanyarnál a dinnye-asszonyok útját állja egymogorva tekintetű csendőr és felesége, nehéz eldönteni, melyikük a rémisztőbb alak. A szikár csendőr szemöldöke magasba szökik, rosszállóan szemléli a feléje gördülő vidám dinnyéket. Feltartja botját és pincemély hangon harsogja: őrizetlen dinnyéknek tilos a behajtás a piacra. Éjfekete felesége egyetértően bólogat. A dinnyék megriadnak a rájuk rivalló hangtól, szanaszét gurulnak, és a csendőr legnagyobb meglepetésére gömbölyű asszonyokká változnak, akik mind egyszerre kezdenek el beszélni. A csendőr megvakarja fejét, tanácstalanul széttárja karját, megadja a jelet a továbbhaladásra. Felesége méltatlankodva kérdezi: a kísérők megvannak, de hová tűnt a rakomány? A dinnye-asszonyok ügyet sem vetnek rájuk, kacagva maguk mögött hagyják a csendőrt és feleségét és diadalmasan bevonulnak a piactérre.

A bohóckirály fellélegzett: véget ért az előadás. Kísérete köddé vált: az artistalány egy különösen bonyolult mutatvány során a levegőben maradt és a varjakkal együtt elrepült, az eröművész felkapta a bohócot és az artista után hajította, ő maga pedig belekapaszkodott az orozslán sörényébe és széleseben elnyargalt.

Eleredt az eső, az orozslán üvöltésénél is félelmetesebben dörgött az ég. A riadt szemű dinnye-asszonyok köpönyegük rejtekébe terelték a piacon kószáló, szénaboglya-hajú gyermekeiket. Az esővárók elcsendesedtek. Beállt a sötétség. A bohóckirály arcán elmosódott a festék, lecsöpögött a földre, és előtűntek valódi vonásai. Levetette maskaráját, az előtte tátongó szakadékba hajította. Piros palástjával együtt királyságát is elnyelte a föld. Kopott ruhás festővé változott, aki tekintetét a teliholdra szegezte, megdelejezte az óriási égitest.

A festő egyedül ült a domboldali házikó előtt, amelyet oldalról világított meg a hold – a ház furcsa, háromszög alakú árnyékot vetett –, mellette a hegyes fülű, szürke számár olyan rezzenéstelenül strázsált, mintha kísértet volna: a völgybeli falvakban alvó emberek álmát vigyázta. A festő vásznán óriási, sárga égitest jelent meg: a hold, s körülötte a barnán ásitó éjszaka. A művész felállt, a számár nyakára tette kezét és felsóhajtott, majd – mint akit hirtelen megszállt az ihlet – lendületes ecsetvonásokkal dolgozni kezdett: tarkára színezte a képen a holdat. Az igazi hold sápadt fénnel pislákol az égen és hatalmas, tigriscsikos dinnyének látszott a sűrű éjszakában.

Látomás, éjféltájban

Az alacsony, rozsdabarna kőépület szerényen húzódott meg a komor bérházak és a fényűző paloták árnyékában. Piros cserepes, csúcsos tornyával megtörte a körút tekintélyt parancsoló épületeinek büszke sorát, mintha egy szeszélyes építész merő véletlenségből álmodta volna közéjük. A rozsdabarna házat zárkózott emberek lakták: ha tehették, kerültek az érintkezést az utcabeliekkel, és a szomszédok híresztelése szerint éjjelente különös praktikákat űztek. Nappal hallgatott a ház, de amint leszállt az éj, életre kelt: a sejtelmesen meglibbenő függönyök mögül suttogás és énekszó hallatszott ki, néha elfojtott akkordok is felcsendültek. Aki figyelmesen hallgatta az éji zenét, észrevette, hogy – kisebb variációkkal – mindig ugyanaz a néhány akkord ismétlődött, s egy bizonyos ütemnél elakadt a dal.

A sárga ruhás nő a zongora előtt ült. Hátát enyhén meggömböltette, mint a macska, ha nyújtózkodik, fúrge ujjai alig érintették a billentyűket. Liszt La Campanelláját játszotta. A Liszt-etűd nyomán improvizálni próbált, fantáziadarabot rögtönzött, amelybe minden fájdalmát belesűritette. Tekintete a szemközti falra függesztett arcképet fürkészte. A festmény középkorú hölgy képmása volt, akit egy múlt századi, névtelen festő meglehetősen elnagyolt vonásokkal ábrázolt.

Hirtelen elhallgattak a zongorafutamok. A nő ruhája ujjával meglegyezte magát, olyan mozdulatot tett, mintha olthatatlan légszomj gyötörné, majd felállt, s hatalmasra tárta a súlyos ablaktáblákat. A nyáráji forróság betódult a fülledt testek kigőzölgéseitől párás zeneszobába és a hőséggel együtt a csillagos ég is beáramlott a kis helyiségbe. Apró fényfoltok villódtak a hangszer billentyűin, úgy tűnt, hogy hangokká váltak a csillagok, s mintha egy láthatatlan kéz játszana a zongorán, magától csendült fel egy sohanemvolt dallam.

A szélesre tárt ablakon át beszökő fuvallat felborította a zongora tetejére helyezett karcsú vázát. Akár a riadt madarak, szanaszét rebbentek a virágszirmok. A sárga ruhás nő csendesen elábrándozva figyelte, amint a víz annyira eláztatja a kottát, hogy szinte olvashatatlanná válnak a hangjegyek. Csak akkor nyúlt zsebkendőért, amikor már a billentyűk közé is becsorgott a víz. Lassú, kimért mozdulattal húzta végig a kendőt a zongora fedelén, letörölte róla a csillagokat és a nyári éjszakát. A vázát a sarokba állította, a virágszirmokat összesöpörte, s gondos háziasszony módjára eligazgatta a függönyöket.

A rozsdabarna kőépület komoran, szinte fenyegetően állt az éjszakában, körvonalaival beleolvadt a körút palotái közé. Odakint csak egy kóbor macska neszelt, s bent hallgatott a zongora. Sötétség borult a zeneszobára, függönyét nem libbentette meg a szél. A sárga ruhás nő elmosódó kontúrjaival látomásnak tűnt. Visszasétált a zongorához. Folytatni szerette volna a Liszt-darabot, ám amikor ujjait a billentyűkre helyezte, elnémult a hangszer és soha többé nem szólalt meg.

KULCSÁR KATA

A DÖNTÉS

Még 45 perc van a buszindulásig. Munka után nem azzal a busszal megy majd haza, amivel szokott, mert akad egy kis elintéznivalója. Halaszthatta volna másnapra is, kényelmesebben elintézhette volna, de nem szeret olyan dolgot halogatni, ami könnyen elintézhető, bezzeg a nehéz dolgokat mindig halogatja, görgeti maga előtt, aztán egyre nehezebb lesz, már nem tudja, mit is utál jobban: a dolgot vagy Önmagát a dolog halogatásáért. Képtelen azt mondani, ez csak egy kis és egyszerű dolog, igazán nem nehéz elintézni, tulajdonképpen egy apró kis semmiség, más nem húzná az időt, más már elintézte volna... igen, MÁS nem halogatná, de ő nem MÁS, és éppen ez a baj, képtelen szembenézni a nehézségekkel, halogatja a döntéseket, bezzeg másnak csak annyi lenne, mintha beülne egy teaházba, választana valamit az itallapról, tudná, hogy fekete teát akarna vagy zöldet, gyümölcsöset vagy bármilyet, de választana, tudna választani, ő meg nem, biztos hatszor átlapozná az itallapot, hol ezt akarná, hol azt, elméleteket gyártana valami mellett vagy valami ellen, újra és újra lapozgatna, ezt ezért nem, azt azért igen, aztán csere, végül döntene valami mellett, ami miatt a rendelés leadása után azonnal elkezd rettegni, nem ezt kellett volna, aztán meg az, hogy dehogynem és megy ez a játék az első kortyig, amikor kiderül, hogy a döntés jó volt, aztán meg az, hogy honnan tudod, milyen a többi, mint ahogy azt sem tudja eldönteni, hogy a halogatás alapvető emberi reakció-e egy nehéz dologra válaszul, vagy genetikai oka van, vagy csak szereti ilyenkor ezt az időhúzást, ami miatt a dolog fontossá válik és ezzel együtt ő is, vagy a barlangban tényleg van egy sárkány.

Most például azt halogatja, hogy szembenézzon egy régi, nyomasztó élményével. Eggyel a sok közül. De ezt meg sem próbálja. Képtelen rá. Ez az ő saját 101-es szobája. Ahol még a sárkány is elviselhetőbb, mint az, ami ott vár rá.

Soha, de soha nem akart rá gondolni, de pont úgy volt ezzel, mint a Ne gondolj az elefántra! mondattal, mert az elefántra muszáj gondolni, pont azért, mert nem szabad rá gondolni, és nincs menekvés, újra és újra rá gondol az ember, míg nem talál egy másik, ugyanilyen mondatot és akkor majd arra próbál meg nem gondolni és az egész újra és újra megismétlődik. Talán a halál utánra is marad egy ilyen mondat. Nagy kitolás lenne, ha semmi más nem maradna akkor, csak egy ilyen mondat. Mondjuk ez a mostani: ne gondolj arra a házra! Ne gondolj arra a házra! Ne gondolj arra a házra!!

Gondolj arra a házra. Gon-Dolj A Ház-Ra. Az Istenit neki! Most aztán benne vagy a...

Kislány lett újra. Egy cseresznyefa teteje felé mászott. Elhagyta a biztonságos talajt. Minden lépést meg kell gondolni. Meg kell figyelni, hogy melyik ágra lehet lépni, melyik ágba lehet kapaszkodni, a levelek között foltokban világít az ég, a levelek eltakarják, olyan, mint egy védett hely, a gyümölcsök ingerlően hívogatják, de olyan messze vannak, amit nem tud elérni, de muszáj elérnie, el akarja érni, de jaj, egyre kijjebb kellene mászni, egyre vékonyabb az ág, nyújtózkodik, minden új, minden bizonytalan, de nagyon izgalmas és most nincs anya, meg apa, hogy segítsen, de azért sem, hogy megtiltsa, csak az ágak vannak, meg ő, fél is, borzong is, örül is... mikor kezdte el becsapni ezt a kislányt, mikor árulta el, mikor ítélte lassú halálra?

Elintézte, amit akart. Azaz, igazság szerint nem talált olyat, amelyet szeretett volna, egy blúzt, ami előnyös rajta, ami eltakarja a kritikus részeket, csak felpróbált néhányat, de sem az egyik, sem a másik nem volt jó, nézte magát a próbafülkében, de inkább csak a blúzt, mert a testét már régóta nem szerette, ez a test becsapta, cserbenhagyta, dehogy, ő csapta be ezt a testet, miatta lett olyan, amilyen, ezekben a tükrökben meg még fájóbb a látvány, ezért már szinte csak úgy látja magát, amilyennek látni akarja, addig nem is néz oda, amíg fel nem öltözik, annyira utálja a teste bizonyos részeit, micsoda megalázó visszavinni a felpróbált ruhát, nem jó rád, persze, hogy nem jó, te tehén, elfelejtetted, hogy mennyire meghíztál, erre a testre akartad felhúzni, tényleg elhitted, hogy majd nem feszül a hasadon?! Szeretne láthatatlan lenni, amikor visszarakja a blúzokat a fogaásra, az eladónők ugyan nem figyelnek rá, de ő érzi, tudja, hogy most azt gondolják, nézd a tehenet, mikor veszi már tudomásul, hogy keressen nagyobb, sokkal nagyobb, a bűnök nem tűnnek el és nem évülnek el, Ne Gon-Dolj A Házra... mellel a szomszédos próbafülkében egy nő amiatt nyafog, hogy túl nagy a ruha, ezt nem veszi meg, keressen neki a vele levő nő egy kisebbet. Szerinte direkt csinálja az a nő. Meg tudná fojtani.

Ákár azzal a ruhával, ami túl nagy neki.

Észre sem vette, hogy mennyire kisétált a belvárosból. A csikos cirkuszi sátor már messziről látszott. Irtózik a cirkusztól. Nem tudja, miért. Egyszer látott cirkuszi előadást, még gyerekkorban, de abban nem volt semmi rossz, vagy talán mégis, nem tudja, nem emlékszik. Valahogy az egész olyan idegen, kiszámíthatatlan, ijesztő. Most mégis közelebb kell mennie. Páran sorban álltak jegyért, nem voltak sokan, valahogy ez is olyan lehangoló, hogy már alig akarja valaki megnézni az előadást, miből élnek meg akkor, egyáltalán, minek vannak még, csupán azért csinálják, mert ezt kell tenniük, mert már az apjuk, meg az anyjuk is ezt csinálta, meg a szülei szülei is, maguk varrják a flitteres ruhákat, állandóan úton vannak, semmi nem marad, minden változó, vagy éppen ezért léteznek még, a vándorlás miatt, hogy nem csak lehet, de kell is továbbállni, valahol újra letelepedni, elfelejteni a tegnap megismert embereket, felépíteni és lerombolni mindent, gyakorolni, gyakorolni, gyakorolni, aztán életet kockáztatva sikeresnek lenni, majd elfeledtetnek, artistából igazgatónak, állatgondozónak, potyautasnak, jegyszédőnek lenni, végül már csak egy

széteső arcnak lenni, egy sarokban üldögélő eleven emléknek, érdekel még valakit az az ember, aki már az összes emlékét kiszínezte, amit nem felejtett el útközben?

Még sosem látott elefántot olyan közlről, mint most. Hatalmas volt. Csak állt ott szinte mozdulatlanul. A lábán lánc. Túrte, hogy a gyerekek visítsanak neki. Túrte, hogy körülállják, bámulják, kinevessék, néhányan talán csodálják, lassan forgatta a fejét, csupa nehéz, ráncos bőr volt és szürkesség, nem lett volna szabad a szemébe néznie. Nem lett volna szabad egymásra nézniük. Negondolja Zelefántra. Fájdalom. Túrés. Erő. Értelem. Most elefánt vagyok, mondták ezek a szemek, be vagyok ebbe a hatalmas testbe zárva, de valójában nem az elefánt vagyok. És te sem Beck Júlia vagy.

Nem Beck Júlia vagyok.

Nem vagyok Beck Júlia, aki halogat.

Nem vagyok Beck Júlia, aki fáj.

Nem vagyok Beck Júlia, aki elbizonytalanodik.

Nem vagyok Beck Júlia.

Az elefánt vagyok.

Nem zavar többé a Ne gondolj az elefántra, a házra, a tegnapi, a bűnökre, az elszenvedett megaláztatásokra, a mások tudatos vagy tudattalan megbántására, nem zavar, ha eszembe jut a ház, amire nem akarok gondolni, amiről felvillanó emlékképekként élem át újra és újra a sárba tiprásomat, nem vagyok többé Beck Júlia, aki nem néz a tükörbe, mert nem akar szembenézni a bűneivel, én már az elefánt vagyok, akit le lehet láncolni, meg lehet alázni, ki lehet nevetni, de én csak túrok, mert tudom, hogy ahogy Beck Júlia nem vagyok, úgy az elefánt sem vagyok többé. Már csak az vagyok, aki tudja, hogy melyik ágra kell lépni, hogy lezuhanjon a fáról, aztán repülni kezdjen.

VOLONCS ATTILA

Röntgenfelvétel egy októberi éjről

Néhány éve itt is megoldották a közvilágítást, úgy voltál hát nekem, mint falun a villanyfény, csak épp sérthetetlen gömbödbe szorultan, ahogyan vibráló testvéred is póznákra erősített fehér labdáiban pislákolva világította be az árnyas parkot, melynek szegleteiben még vígan gomolyoghatott a félhomály, gyilkosok kis vörös lepelbe bújt szellemét bújtatva nagy, fekete leplelvel. Erinthetetlen voltál, mint a szédült földnek a fölötte rezgő hinta lécei, és nem érinthetél, ahogyan a terhelt, keskeny lécek sem az ősztől keményre döngölt, de jóságos anyaföldet: testünk közt, akár e két, egymástól idegen anyag viszonyában, csak a lélek attribútuma volt a szerves kapocs. A légrezgés. Ahogyan a hintasuhanás szülte pilleszárnyvihar megsimogatta a kitaposott fű helyén tátongó kopasz talajt. Mögöttünk, az alacsony kerítésen túl, mint kifeszített, hűlő verejtéktől nedves zászlók, éji permettől csillogón, mereven és lyukasan hullottak alá a zörgő levelek, s a part menti nyírek árnyától holdszagotottan, ezüstösen csörgő öntudatlanságban Egmont nyitányt harsogott a patak.

Gőgös nemzetördömségemben nem hagytam, hogy a forrongó és üszköt szülő világ zajai tudatomba hatoljanak. Sokáig nem érintettem meg láztól és bortól nemesülő hűvös ajkaidat sem, csupán kiugró bordáidat tapogatva beszéltem arról, hogy Leopardi tizenegy évesen szonetteket írt. Mit látott az a tizenegy éves fiú a világból? Egy ideig nem tudtam felelni a kérdésre, aztán ahogyan felállítottam egy laza átjárót a gondolat és az érzékelés territóriumai között, végre életemben először kimondtam, hogy láttatni több, mint látni, hogy a másolat másolata talán még az égi eredetnél is előbbre való. De pusztán ezért ne vádolj azzal, hogy csak a most születő sorok kedvéért fedtem fel kebleidet. A hold katódsugarakat lövellt a boldog falura, én pedig úgy vágytam látni, ahogyan a hamburgi filiszter nézett a kirgizszemű nő testébe egy sokak által látott éjszakán.

Még a zajos napokban láttalak a Corvinon egy egyetemistával, a karjába kapaszkodtál, ettől pedig túlságosan boldog volt ahhoz, hogy elhiggyem, egy debreceni unokatestvéred csupán, akit felküldtek Pestre, orvosi gyakorlatra. Vetkőzés közben mindenestre félretoltam emlékeimből a melletted lépdelő hórihorgas lényt. Tekinteted csupasz határsávként pásztázta a parkot, lent örvénylő ujjaim nyomán néha fölfelé fordult, a katódvillanású egek irányába, keresett valamit, nahát, sehol a csillag, hová lett.

Talán túl hangosan adtál hírt a gyönyöréről, a park előtti félkör felől alattomban terjedő kutyaugatás rohamozta meg a patak visszhangját, késve zajló testének csobogó hullámait tükörsimára tömni, itt is, ott is fölugatott egy, zengett az ebek internacionáléja, nyughatatlan, mint jeltelen sírok fölött a kőbe kapaszkodni vágyó őszi szél. Miután szádát megtörülted, félszáraz, fehér somlói nyakát nyalogatva ismételted századszorra, hogy egyszerű titkárnyó vagy a belügyminisztériumban. Az életemre esküszöm neked, hogy nem tartozom azok közé, mondtad, majd levetted az órádat is és körbekerítetted a szíjjal a kezemet, a számlapra néztél, majd körmődöt a kis pecek alá csúsztatva egyszeriben megállítottad.

Epp időben öltöztél fel, Dezsőke kisvártatva megjelent a park kapujában. Afféle falu boldondja, de még jó fizikumú, életerős fiú. Otthagytuk neki a bor maradékát. Ő további jó pusziódást kívánt és átvette helyünket a hintán. A kapunál elengedted a kezem és mindketten visszaneztünk. Miközben a légrezgést már csak sejteni véltük, a lenti és fenti gömbök világa halványulni látszott, szerepüket új testek vették át: ezer meg ezer csillag sejlett fel lassú, baljós mocorgással és terítette fényét sokszilánkú kartácszáporral a reménykedő kis vidékre.

•

Recanati húszezres kisváros Marche tartományban. A Santa Maria di Montemorello templom lépcsőjén ülök és Sappho utolsó énekét olvasom. Az órád a csuklómon, azon az éjjelen állt meg, 23:10-et, vagy 23:11-et mutat, nem lehet eldönteni.

Mint később megtudtam, Dezsőke novemberben fölment Pestre. Ma már csak abban hiszek lankadatlan, hogy a somlói üvegét dühösen füstölgő Molotov-koktéllként hajította rá egy szovjet tankra, még mielőtt egy robbanás ereje társaival együtt a tűzfalnak röpitette, még mielőtt az Andrásy út egyik pincéjében megkínóztad azt az egyetemistát, még mielőtt karomon a megfagyott idővel elhagytam a kifulladás Beethoven orszagát.

Venusberg

Síkra vetülő árnyékomat térben kiterjedő árnyékok közt suhintva el, még kávészájszagú nekirugaszkodással bár, de beestem a guillotine már-már nem létező részén a mégiscsak egy világáros bántó fényekkel telített, csikorgó mozgópincéjébe. A Bikás parkban nyöszörgött a szerelvény, eléggé tele volt. Körülöttem bántó reggeli illúziók mozgatták apró rezdülésekkel valószerűtlen testüket, hangokat és tekinteteket szórtak szét a rohanó katlanban: iskolába igyekvő diáklányok beszélgettek olyan idegen és átláthatatlan dolgokról, mint a második órán várható franciafelemérő, egy megviselt arcú egyetemista leplezetlen kéjvággyal figyelte egy mellette kapaszkodó, ismeretlen kortársa platinaszőke ketrecbe zárt kulcsontját, két öregember Rákosiról vitakozott, egy munkás meszesvödörbe nézett és mosolygott, mellette egy negyvenes férfi ült egy óvodás kislánnyal, talán apa és lánya, a lány arcán valami boldogtalan öregasszonyokra emlékeztető, lehetetlenül abszurd szomorúság. Elkaptam róla a tekintetem és búskomor kis pufók arcának hátterére nem is gondolva azon méláztam, hogy a képzeletem néha elviselhetetlenül összetett világokat teremt körém.

A föld gyomra hirtelen kitágult (*Újbuda központ*), helyet cserélt néhány ki-be lopakodó kísértet és ő is belépett, vörösesszőke haja volt, vagy talán gesztenyebarna. Úgy emlékszem, nagyon sovány volt, de lehetett teltebb is, talán velem egymagasságú, bár valószínűleg alacsonyabb. Meglátott egy üres helyet. A lecsapott rá ide rossz fordulat lenne, a tudatban felsejlő légies alakját roncsolnánk eme hirtelenségével a cselekvés egyszerűségének, javasolom, ugorjuk is át a helyet foglalás kellemetlen részletét, folytassuk ott, hogy ült higgadtan és kissé fejfájós-komorán a négyes metró hirtelen újra megvakuló ablaka mellett, és a sötét falak előtt lovagló üvegen bizonytalanul kirajzolódott profiljának alabástromfehér sziluettje. Megérezte, hogy bámulják és futólag rám pillantott, majd elkapta a tekintetét. Mindketten elszégyelltük magunkat. Utólag tudatosult bennem, hogy kék szemei voltak, aztán újabb részletek sejlettek fel a ki tudja miféle szenvedéstől csillogó tekintetből, végtére is elkezdett kirajzolódni előttem egy olyan világ, ami nem a saját fejemben létezett.

Egészen valószerűtlen dolgokra gondolhatott, nagyapja 353-as Wartburgja jutott eszébe, az első óvónője és vidéken áradó dióillatú őszök jutottak eszébe, dértől huppanó végső szénaágyak jártak fejében és méhében szűnyogáradás támadt, szíjjelreszkető pupillával észlelte őrvongását pumpáló agyának és belül dúdolni kezdett, látom ám az arcodon, amit látsz az arcomon, gondoltam és megkerestem magamban azt a kort, ami belengte bájos kis ormait ennek a panaszos fehérségtől rekkenő bőrű viaszbabunak, lelkebe kilincseltem a pusztá tükrözés óvatos mozdulatával, verőfényes ösztönlibbenéssel, a lét pedig – láss csodát – megállapodott, kimerevedett, békére döbent és helyre szenderült. Bennem volt már, ahogyan belém áradt egy másodpercre minden létező (*Móricz Zsigmond körtér*), de nem úgy, mintha gyöngé képzeletemmel én teremteném a világot, ezt a gyorsan bomló harmóniát, hanem mint a fölöttünk hömpölygő óriási ütoér cseppfolyós kristályegysége, melyben az Esztergomnál helyezkedő molekula éppúgy létező, mint a Deltában fulladozó testvére. A világ nem bennem született meg, én voltam a világ szerves része, annak minden atomjával, perzselő fényeivel és szétspriccelő hanghullámaival. Az univerzum életre kelt, az anyag anyaggá lett és az emberiség lelket öltött, genezisést foganó fíradó tekintetünk röpke kontaktja pedig a szétpattanás után immár örökké két félként várva nagy és rettenetes egyszülésekre, zavarodottan pihent a néhány másodpercben terebélyesedő hetedik napon.

S ama pillanatban ott kergetőzöm én az emésztőgödör mellett, nyolcéves vagyok és fogó, velem egykorú, viháncoló lényt hajkurászok, aszexuális kisgyerek vagyok, annak képzelem magam az idő távlatából, nem igazán tudom még, mi gömbölyödik, izeg-mozog, hajlik és feszül előttem a hegehupás tavaszi kertben, vetkeztető és szíromfehér égésében az első májusok egyikének. Cselesen szalad, gyakran kanyarodik, telt nevetése bezengi a fűszálak éle fölött gomolygó, szokatlan és részegítő meleget, átsuhan az emésztőgödör veszélye fölött, belekarol az almafába és a veteményeskert felé ugrándozik, én meg utána, mindig csak egy lépésnyire van és soha nem érem el, továszökken és irányt vált, kiszámíthatatlan dobbanásokkal liheg tovább a céltalanságba. Néha sikerül olyannyira előrelőknöm karomat, hogy két ujjam összecsapott hátán a ruhát, ilyenkor látványosan megnyúlik, és gólyacsórfomat öltve elválik a virágmintás kis blúz a soványka kislányháttól, hűlő izzadságot lehel kezemre az átázott szövet, de lobban egy újat a virgonc kis hetéra és kisiklik ideges kezemből a kincs. A paradicsompalánták közt fogságba esik, menekülési útját elvágva szűk kis árokba terelem az érzékeny növények között, ott finom ösztönrel lelassít és valósággal nekem ugrik, nem dönt le rögtön a lábamról, pehelykönnyűségének csuromvíz izgátságát ölemben tartva bukdácsolok a paradicsomok közömbös földjén, aztán végleg egyensúlyomat vesztem, nekizuhanok egy fuszulykakarónak, de nem engedem el őt, kifordítjuk helyéből a karót, úgy tetszik, a fél veteményt letaroljuk. Mindketten megütjük kicsit magunkat, bizonyára horzsolódunk és egymás arcába lihegünk, a szemek csukva van, ettől megijedek. Te leszel a feleségem, mondom, mire elneveti magát, kék tengerét ekkor még mindig héj takarja, unokatestvérek vagyunk, úgy nem lehet, válaszolja, és lassan felveti pilláit (*Szent Gellért tér*).

Néhány ember betódult, a kavargást kihasználva ismét rám nézett, mintha csak őket bámulná meg maga elé húzott táskájának érdektelen ridegsége mögül, vagy mintha gúnyosan megtapsolná a belészeretett gyatra színészt. Aztán mégis meglágyult, elmosolyodott és én sarjadó zöldségek szagát éreztem a levegőtlen kis dobozban, meg földszagot, bórszagot és ártatlanul finom kislányleheletet. Az a lány ott tőlem pár lépésnyire cáfolhatatlanul és a maga teljes valójában létezett.

Ismét nem mindennapi tettünkre gondoltam, arra, hogy egymás pillantásába beleszilárdulva megteremtettük az addig csak árnyékaiban és félkész kontúrjaiban létező mindenséget. Istennek láttam magamat és istennőnek őt, de ez így tarthatatlan volt, valami lefelé tuskolt vele szemben, tekintetének növekvő ereje tán, hirtelen az a páni sejtés fogott el, hogy tárgyasulok általa, olyannyira hatalmas Venusszal állok szemben. Hiába ült ő és álltam én, mosolya térdre kényszerített, mint a dalnokot, aki a hegy gyomrába jár hálni (*Fővám tér*), s egy istenség közelében sápad a kéjtől örökös infravörösben végtelenüló éjjelein az őrjöngő szellemek lakta germán tájnak. Felállt és elindult felém, közeledése háromhavi zárandókút volt, kimerevedett mosolya fagyott arcizom volt, tekintete két riadtan remegő szempilla háttérrészlete volt, illata minden bukolikus áradást elűző arrogáns francia pára volt, talán várt valamire, talán arra, hogy megszólítsam, sóhaja fáradt őszi szélként lebbentette meg egy-két hajtincsem, ahogyan elsuhant mellettem.

Az utolsó pillanatban kilépett az ajtón, az szinte rögtön bezárult mögötte és hagyta, szenvedély és részvét nélkül hagyta lassan ellépdelni a lépcső felé. Eszembe sem jutott a lehetőség, hogy leszállhat a Kálvin előtt. Kiáltani akartam, de mély hallgatásban torkom elrekedt, kérlelve tekintetem a többi utasra, senki nem nézett a szemembe, hirtelen hideg és éles lett minden, mintha pápa tagadná meg a bűnbocsánatot pamlagán az ékes Itáliának. Elindultunk. Valami lefelé rántott, talán az Inferónak csikorgó tája következik.

Végtére is őt néztem. Tekintete nem metszette már többé az enyémet. Mereven úszott fölfelé a mozgólépcsőn, fejét fölemelte, tiszta körvonalai körül lusta és kaján hullámszásba fogott minden dimenzió. Ahogy ő az égbe szállt, úgy süllyedt alá a fém- és kőobjektumokkal sűrített világ, hirtelen kicsúsztak szilárdságukból a tárgyak, a gyorsuló szerelvény elmosta őket és a vakságba iramodott. A következő pillanatban már csak saját, ijedt és idegennek tűnő arcomat bámultam a sötét üvegen. Közelebb léptem, nem törődtem azzal, hogy eleshetek, ha éppen fékezünk, elengedtem a hideg vasat és a minden mindegy keserű súlytalanságának állapotában néztem a fülkefényben azt az egyetlen lényt, akinek létéről bizonyosságom van. Ismeretlennek tűnt, borostás volt és sötétkék szemciben a magány rettenete fészkelte (*Kálvin tér*).

Mindez egy éve történt. Azóta keresem őt a négyes metró szélkében-hosszában, közben meg egyre inkább elhiszem, hogy a tér pusztá fantázia és az időt is csak én szülöm, mert én talán mégiscsak létezem, ha rajtam kívül már semmi sem.

DOBAI LILI

Kazettás

Belépünk a kövekből épített házak között rejtőző kis téren épített templomba. Nem tudom a korát, stílusát meghatározni. Mondjuk késő reneszánsz vagy kora barokk lehet. Első pillantásra semmi különös, de ahogy felnézek a mennyezetre, látom, hogy kazettás a szerkezete és a díszítése is. A mintázata olyan, mintha sekély vízbe néznék és látnám a színes kavicsokat, köveket. Elbűvölő. Pedig egyszerű az egész, valójában semmi különös. Otthon is vannak kazettás templomok. Egészen mások, mégis érzem az összekötő erőt, ami a hasonlóságban van. Itt, Hvar szigetén, az Adria-mosta partok közelében. Hvar városához közel. Stari Grad. Óváros. Régi város. Meglehetősen régi, de a tenger minden reggel újjávarázsolja. Frissé, reménytelivé.

Kis dobozok. Ajándékoknak. Kinyitjuk őket, és találunk bennük valami szépet. Ami jólesik. Szemnek, szívnek, mindennek. Kazettába zárt öröm. Ünnepek.

Az egyik fatáblán vérző pelikán képe látható. A kígyó és a pelikán a két jelkép ebben a kazettás templomban. Azaryas volt a falu neve. Így szerepel XIII. századi oklevelekben a XVIII. századig. Ez a pelikánkép, bármennyire is piros vércseppek folynak a szíve tájékáról, nem tragikus, inkább mesészerű, mintha meséből lépett volna elő. Lenéz a madár a szívére és önmagára, tollán is, körülötte is piros vércseppek rajzolatai. De nem szomorú a tekintete, inkább mintha tárgyilagosan konstatálná, hogy ez van. Adorjás ma. Valaha itt született egy kovácsmester, aki a családi emlékezet szerint fegyvertisztítás közben lelte halálát. Többet nem tudunk róla. Vagy akarattal, vagy véletlenül. Mint Hemingway. De az én dédapám nem író volt, hanem kovácsmester.

Mit keresek itt, és hogyan varázsolódtam ide?

Az út, amit terveztünk, negyven kilométer oda-vissza, megnézzük négy falu kazettás templomait. Biciklivel megyünk. Semmi a védőfelszerelés rajtunk, se sisak, se mellény, se semmi. Egyszer csak elénk lép négy felfegyverzett katona terepruhában, sisakban, rendesen, ahogy kell a déli határszélen, de nem minket állítanak meg. Ránk néznek, látják, hogy reménytelen minden, mert teljes naivitással nézünk rájuk, mosolygunk, köszönünk, és csak hajtjuk a biciklit, mintha minden rendben lenne. Ahogy van is. Nekem visszafelé már nagyon keménynek tűnik a férfibicikli keskeny ülése, R. előrelátóbb volt, ő beszerzett valami zselés ülőke-kiegészítőt, de ő egyébként is női kerékpárral nyomja.

A combunk, vádlink izmosodik a kerékpározástól, de a hasunk nem lesz tőle kockás. Négyszetes. Kazettás. Az nem.

A templomokat rendben tartják, a kazettákat is felújították, óvják. Megindító naiv bájuk: a virágminták, a színek, az a láthatóan rengeteg munka, ami bennük van. Fatáblánként, egyenként festették a karzatot tartó mennyezetet, a padelöket borító falapokat szintén. Ahogy „Haitz Jakab Tisler mester” is. Az ő neve szerepel csak, a többi mester ismeretlen. A két kehely mindenhol a főhelyen. Református falvak. Voltak. Az egyik faluban felújított parókia, szép udvar, csendes veranda. Muskátlik, kerekes kút. Használható? Kérdezzük. Van benne víz? Van. Iható.

Friss vizet inni kútból. Aki ebből a vízből iszik... na nem lesz örök élete éppen, de a szomját jó időre eloltja. No traubi. No szóda, no kóla. Víz. Tiszta.

A házakra vetülő képfények. Van mindenféle, és minden este más, amíg a fényfesztivál tart. Három este kora éjjel. Hogy fényművészet-e, hogy ez-e ma a fényművészet, igazándiból nem tudom. Kicsit populáris, konkrét, dekoratív, de – úgy tűnik – a fényvel nem lehet tévedni. Szép. Látványos. Fókuszálja és megtartja a figyelmet. Egyik este dzsungel vetítődik a dzsámira, másnap absztrakt minták. A Barbakán tornyán történelmi jeleneteket imitáló figurák mozognak zenére. A Nick-udvarban fényvetített mély tengerbe kerülünk. A színház fekete-fehér absztrakt. A szerezcsen patikára egy nagy, kék Buddha-kép kerül. És sok-sok minta, mozgás, színek, fények. Pécsi este nyáron. Nyüzsgés. A húség-lakatokra is fények vetülnek. Mit szólna ehhez Kepes György? Vagy Nicolas Schöffer?

Legtöbbször jobb nem szólni semmit. Csak hallgatni, nézni, figyelni. És észrevenni, ahogy minket figyelnek. Vannak tekintetbe vehető tekintetek, és vannak mellőzhetőek. Van átható tekintet, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Nem négyszögletes, hanem sokszögletes a medence, amibe fáradtan belecsorgatjuk magunkat a biciklizés után. Szabálytalan. A mélysége is változik, nem egyenes, hanem mélyülő, magasodó. Vajon milyen dobozforma ez víz nélkül? Próbálom elképzelni, de hamar abba hagyom a képzelgést, mert jobb csak lebegni a gyógyvíz felszínén. Nem hideg. Nem meleg. Langyos. Egy ideig bírható. Nem sokáig. Hamarosan átmegyek a hideg medencébe, és úszom

néhány hosszat. Úszok egy nagyot. A feszített víztükörrel kockába – kazettába – zárt, majdnem jéghideg vízben.

Didérgés a nap alatt. A napsütésben. Aztán elmúlik. Hétágra süt a nap tovább. A felhők felett és a felhőkön át.

Az oroszlánszájú kútból, a barokk kápolnához közel, tiszta víz folyik. A kápolna eredetileg 1760 körül fából készített karzatát felújították. Sötétkékre festették. Az oltárral szembenező főoldalán kazettásan elhelyezett, halvány színekkel felrakott barokk festmények. Nem tudom, nem látni alulról, hogy valóban kazettás szerkezetű-e, vagy álkazetták. Mindenesetre nagyon hasonlítanak a kazettás szerkezethez. A szószéken a négy evangélista szobrát is helyreállították. A kápolnát Mária tiszteletére és nevére szentelték fel. Szeptember 12-i Mária-nap. Körülötte borospincék. Hegymagas.

Az én útjaim nem a ti útjaitok. Az én időm végtelensége nem a ti időtök végeessége.

A sötétkék tó vize hideg, de jólesően. Körülötte kimagasló hegyek, hirtelen mélyül a víz, akár 400 méter mélyre is. A szélirány határozza meg a tó sodrását, van, hogy felfelé, van, hogy lefelé sodródunk. Mármost a kis kőházhoz képest, ahol most lakunk. Dobáljuk a labdát vagy a frizbit egymásnak. Reggel és este megjelennek a kutyák a gazdáikkal. Van köztük egy háromlábú, fekete kutya is, a jobb mellső lába hiányzik, de elég jól megy ettől még vagy ezzel együtt; és a csónakba is egész ügyesen ugrik-mászik-kúszik be. Olyan a szeme, mintha nevetne azon, hogy a gazdája – kedves, mosolygós nő kockás ingblúzban – mennyit kínlódik vele. Persze örömmel.

Helyre lehet-e hozni az elvéteket? Vajon tényleg orvosol, helyesbít, javít egy hatalmasabb erő? Egy elrendező? Javunkra fordít? Hogy csinál a kockából gömböt? Ha most rögtön tenné, akkor is késő lenne. Késlekedés.

Jánoskázás. Mécses csónakfelvonulás a Dunán, Mohácsnál nyáron. Végig a városhosszú Duna-part lefolyásában. A kockakövekkel kirakott kompikötőnél, végig a betonfal mellett és a házak ablakain emberek sokasága kinéz és ünnepel. Hangok zümmögése-morajlása hallatszik.

Az emlékezetemben összerakódó – „csókos műalkotás-gyűjteményhez” – hozzáteszek most még két szobrot, az egyik Bellagióban van, és *Ölelés* a címe, a másik Milánóban a Szent Ferenc téren egy elvesző, kis helyen, motorok, biciklik parkolóhelye mögött, nincs kiírva az alkotója és a címe sem. És egy festmény is Milánóban, amellyel a Brera képtár hirdeti magát, a lombard festészet egyik szimbólumaként: Francesco Hayez *A csók* című festménye. Van még persze több csók témájú mű is, de azokat nem láttam valóságban, pl. Fragonard *Zár* című, rejtett szimbólumokkal teli képét, ami Luxemburgban nézhető meg vagy Frida Kahloét *A világ-egyetem szerelmi öleléséről*, vagy Magritte kendőbe burkolt fejjel csókolózó *Szerelmespárját*. Még van még valószínűleg több is. Láttam azonban valóságban Klimt *A csókját* is. Gyűjtök tovább.

Puszilkodó puttók egy omladozó, kopottas kőkerítés mintázatán.

Szent Faustino nyoma Comacina szigetén, temploma a bencéseké volt 1169-ig, amikor történt valami, ami miatt megszakadt az ittlétük. Most Szent János-fesztivált rendeznek a szigeten júniusban a neve napján. A Como-tavon rengeteg, csillagfényként világító csónak megy a sziget felé, aztán éjjel után teljes sötétben vissza. A háromlábú fekete kutya is ott csónakázik valahol a tó közepén. Csillagpontok vonulása. Sárga, piros, kék, zöld fényvel világítanak. Fenn az égen a félhold alatt egyetlen kis csillag köszönti a tavon vonulókat. A szigeteket, a tóparti városokat összekapcsolják a fények és a szentek.

Passion. Szenvedély. Különféle tudatállapotok, poétikus, erotikus, misztikus, heroikus.

Aquinói Szent Tamás cellájának mennyezete a San Marco kolostorban, Firenzében: kazettás. Sötétkék színben, arany csillagok.

Fény és ragyogás. Valahonnan. Ajándékba.

SOPHIA POOLE

XV. LEVÉL

Az Angol hölgy Egyiptomban című könyv első publikálására 1844-ben került sor. A mű Sophia Poole összegyűjtött megfigyeléseit tartalmazza, aki 1842–1849 között élt az országban két fiúgyermekével és bátyjával, Edward Lane-nel, a világhírű orientalistával. Egyiptomi tartózkodása alatt Sophia Poole megtanult arabul, átvette a helyi öltözködési szokásokat, s olyannyira beleolvadt az ottani társadalomba, hogy nem csupán az utcák és piacok mindennapi eseményeit és életét sikerült megfigyelnie, de megismerkedett a különböző társadalmi osztályok fűrdőivel és háremeivel is. Sophia Poole a legmagasabb körökben mozgott, többek között Mohammed Ali családjával is kapcsolatba került. Bátyja tömör és szakszerű leírásaival ellentétben Sophia Poole élményeiről és megfigyeléseiről egyik legjobb barátjának írt leveleiben számol be, melyekben részletes leírást ad például Alexandriába való érkezéséről, Kairóról, a környező falvak életéről, valamint nilusi utazásáról is. Leírásai során letűnt korok középosztálybeli és udvari háremeinek világa is megelevenedik; ez utóbbiról, az uralkodói háremben tett első látogatásáról, a háremhölgyek mindennapjairól számol be XV. számú levelében.

Kairó, 1843. február

Drága Barátnóm,

Azt már tudod, milyen nagyon vágytam bejutni a közép- és felső osztály háremeibe. Most, hogy ez az álmom végre megvalósult, bizonyonnyal állíthatom, a legkisebb mértékben sem csalódtam. Bizony eddig is rendkívüli érdeklődéssel figyeltem az ország asszonyainak viselkedését; néha csak élveztem közvetlenségüket, sokszor azonban egyenesen elbűvölt bájos és természetes viselkedésük. Tisztában vagyok azzal, hogy leírásom nem lehet maradéktalanul pontos, igyekszem azonban hiteles képet adni azokról a háremekről, melyeket eddig volt szerencsém meglátogatni. Először is meg kell említenem, milyen hálás vagyok Mrs. Liedernek, a kitűnő helyi misszió tagjának, aki az ország legkiválóbb háremeinek bizalmát élvezi. Mrs. Lieder alap tudnivalókkal látott el, melyeket természetesen fenntartás nélkül, a legkészségesebben és szívesen teljesítettem. Az általa bemutatott hölgyek között voltak Habib effendinek¹, az egykori kairói kormányzó háremének tagjai is; náluk tett első látogatásomról, az uralkodói háremek titkaiba történő bevezettetésemről részletesen beszámolok Neked.

Már egy jó ideje Kairóban laktunk, mire sikerült összeszednem a bátorságomat, hogy az öszvérre felüljek, lévén megjelenése igen félelmetes számomra. Eddig az itt élő hölgyek szokását követtem: a számárra egy közönséges nyeregbe imaszőnyeget terítettem. Az uralkodói háremekben tett látogatásom során azonban szükségessé vált, hogy öszvéren utazzam; ez a megoldás kétségtelenül kellemesebb, mint a megszokott szamar-felszerelések használata. Utam során minden kapualjban kénytelen voltam fejjet lehajtva áthaladni, és jó pár ablak kiszögellésébe csaknem beleütöttem; ezek miatt mindvégig fokozott figyelmemre volt szükség. Félretéve azonban a fent említett akadályokat, az öszvéren való utazás össze sem hasonlítható a megszokott szamaragolással – az előbbi kétségtelenül sokkal kényelmesebb.

Habib effendi házához érve, a külső bejáraton áthaladva észrevettem, hogy a hárem-lakosztályok – a többi itteni nagy épületekhez hasonlóan – nem korlátozódnak az első és második emeletekre, hanem különálló házakat alkotnak, s a férfiak lakóhelyétől teljesen elkülönülnek. Egy tágas, márvánnyal kikövezett hallon keresztül eljutottunk az első lakosztályig, ahol Habib effendi legidősebb lánya várt minket. A hölgy a szokásos keleti gesztussal üdvözölt, ajkát és homlokát jobb kezével megérintve. Ezután ragaszkodott hozzá, hogy útiruhámat ő maga segítse le rólam, annak ellenére, hogy számos szolga vette körül. Rendkívüli leereszkedés jele volt ez részéről, hiszen amíg a középosztály otthonaiban a hölgyek megtisztelik vendégeiket azzal, hogy személyesen segítik le utazóköpenyüket, az uralkodói háremekben ezt általában a szolgák végzik el, s csak kivételesen kitüntetett vendéggel teszi ezt a vendéglátó család valamely tagja.

Tekintve, hogy vendéglátóim nemesemberek, és hogy bármilyen esetleges megaláztatás lehetőségét elkerüljem, keleti útiruhám alatt meghagytam angol viseletemet. Török ruhámban ugyanis üdvözlő gesztusaim kétségkívül sokkal alázatosabbnak mutattak volna, mint ahogy kívántam; így viszont a legelőkelőbben jelenhettem meg, nemcsak egyenrangú vendégként, hanem kifejezetten felsőbbrendűként. Látogatásaimkor kizárólag a szokásos üdvözlő gesztusokat tettem s nem többet, kivéve idősebb hölgyekkel szemben; bemutatkozásakor és búcsúzásakor tiszteletteljesen mélyen meghajoltam előttük, jobb kezemet leengedve, mielőtt ajkamat és homlokomat érintetem volna. A hárem úrnője felé, akinek díványon való megjelenése kétségtelenül utalt kiemelkedő státusára, ugyancsak a szokásos üdvözlési módot használtam az édességek, kávé, sörbet vagy bármely frissítő elfogadásakor, valamint a csészék és tányérok visszaadásakor.

Otthon vagy középosztálybeli hölgyeknél tett látogatásaim során mindig török ruhát viselek, amely rendkívül kényelmes, hiszen kialakítása csodálatosan alkalmazkodik az ország éghajlatához. A házból kilépve csakis keleti útiruhámat viselem, melyről már részletesen beszámoltam Neked.

Visszatérek hárembeli látogatásom leírásához: amint a fent említett hölgy lesegitette köpenyemet, egy jelenlévő szolganak adta át azt. A szolgál gyönyörű, arannyal gazdagon díszített rózsaszín kasmírkendőt viselt; ezek a kendők, melyeket a gazdag háremekben hordanak, igen elegánsak, ám ennél hibátlanabb és izléesebbén hímezett darabot soha nem láttam. A szokásnak megfelelően levett köpenyemet azonnal egy másik szobába vitték; ennek célja, hogy a vendég távozásakor a köpeny előhozatala rövid késlekedést eredményezzen, mely alatt egy utolsó frissítő kínálására nyílik lehetőség. Új ismerősöm a dívány felé, a főhely mellé vezetett, amely anyjának, a néhai Mahmud szultán első unokatestvérének volt fenntartva. Ő nemsokára meg is jelent, melegen üdvözölt és a lányához hasonlóan a jobbán lévő helyet jelölte meg számomra, míg balján Abbas pasa nagyanja foglalt helyet. Őt hamarosan második lánya követte, aki olyan elegánsan és kedvesen üdvözölt, hogy kétségtelenül bizonyította: szívesen látott vendég vagyok. A hölgy nővérénél sokkal díszesebb ruhában volt, ezért az ő viseletét részletezem Számodra.

A hölgy fezt² viselt, amely köré sötét kendő volt tekerve. A kendőt ragyogó, homlokáig érő, gyémántokból formázott ág díszítette. Ez az ág hatalmas briliánsokból állt, melyek három gyűrűt formáztak. Mindegyik gyűrű közepéből egy-egy hajtás nyúlt ki; ezek egy legalább 5 hüvelyk nagyságú, ovális formát alkottak. Feje tetején, bal oldalon gyémánthurkokat viselt, ezeken – elhelyezkedésükből ítélve mesterséges – hajfürtök voltak keresztülhúzva. Fezén a szokásos kék selyemrojt volt, amely kettébontva két oldalon lógott lefelé. Hosszú mellénye és sötét virágos nadrágja indiai anyagból készült. Dereán nagy és élénk színű kasmírkendőt viselt, nyakát pedig számos hatalmas gyöngyből és aranygömbökből álló füzér díszítette. Egyvalami azonban furcsán elcsúfította: szemöldökét kohllal³ festette oly módon, hogy széles szemöldökvonalai közepén igencsak előnytelenül összeértek. Ebben az országban minden társadalmi osztály hölgytagja használja ezt a maskarát, sokan szemöldökükkel együtt szemüket is igen finoman feketére festik; a szóban forgó hölgy szemöldöke azonban oly figyelemre méltó volt, hogy egyéb vonásainak természetes kifejezése és hatása teljesen háttérbe szorult.

Szolgák hada jelent meg előttünk félkörívet alkotva, s az előszobában várakozó társaiktól ezüsttálcaon sorakozó, édességgel telt üvegedényeket szolgáltak fel. Mindegyik edényben három kanál volt, rajtuk két-két édességgel, melyeket ugyancsak ezüsttálcán érkező kávé követett; a porcelán kávéscsészék tojástartóra hasonlítottak, ám ezek nem csupán vésettek vagy simák voltak, mint általában, hanem gyémánttal díszítették őket; kétségkívül elegáns, bár inkább költséges, mint gyönyörű darabok voltak. A vendég a kávé soha nem teszi közvetlenül a tálcára, hanem jobb kezének hüvelyk- és mutatóujjával a csésze alját tartva a felszolgáló személynézetnek nyújtja át. A frissítők nemsokára sörbet követte, melyet két szolgál ezüsttálcán,

rendkívül elegáns, csészealjjal és fedővel ellátott metszett üvegcsészekben szolgált fel. Mind-egyik tálcat kerek, rózsaszín, gazdagon hímzett kelme borította; ezeket a szolgálak csak kínálás előtt távolították el. Amint csészéinket megkaptuk, és a szokásnak megfelelően kétharmad részét elfogyasztottuk, egy másik szolgál már ott is teremt, kétségkívül azért, hogy a kezében lévő hatalmas, fehér, hímzett kendővel szánkat megtörölhessük; ám bármely hölgy igencsak tapasztalatlanul látszott volna, ha nemcsak finoman érintette volna ajkával azt.

A beszélgetés során kifejeztem csodálatomat a török nyelv iránt. Meglepetésemre a fiatal hölgyek közül a legidősebb felajánlotta, hogy tanítónőm lesz, s Mrs. Liederneck címezve a következőket mondta: „Ó, nővérem, kérem, győzze meg barátónóját, minél többször látogasson el hozzánk, hogy megtaníthassam törökül; ezalatt én is megtanulhatom az ő nyelvét, s így együtt írhatunk és olvashatunk majd.” Udvarias felajánlását megköszöntem, ám semmiféle ígéretet nem tettem arra vonatkozólag, hogy tanítványa leszek. Tudtam ugyanis, hogy indítványa hiábavaló, csupán időpazarlás lenne, hiszen minden háremben, melyet meglátogattam, beszélnek az arab nyelvet. Török nyelvtudásomból tehát semmi hasznom nem származna, hacsak nem fordítanék feltétlen figyelmet ez irányú tanulmányaimra.

Említésre méltó az a jó hangulat és vidámság, amely ezt a meleg családi légkört áthatotta, s ez délelőtti látogatásom folyamán végig lekötötte figyelmemet. Habib effendinél és máshol tett látogatásaim során megtapasztalhattam, hogy a viselkedési szokások a keleti és az európai társadalmakban tökéletesen ellentétesek. Ha olvastad Mr. Urquhart *Kelet szelleme* című művét, bizonyára felkeltette érdeklődésedet a háremekről közölt nézete, és magad is úgy gondold, hogy a keleti „otthon”, melyet Mr. Urquhart oly kellemesen mutat be, rendkívül vonzónak mondható. Hidd el, elbűvölő és igen érdekfeszítő a keleti emberek gondolkodásmódjának tanulmányozása, melynek bizony nem létezik nyugati megfelelője. A két világ közti különbségről egy külön levélnyi munkletet is összeújthatnék, amely bizonyára ugyanolyan érdekfeszítő lenne, mint Mr. Urquhart részlete.

Egészen rendkívüli, hogy míg férjhez nem adják őket, az itteni leányok csakis nőikkel tartanak kapcsolatot – kivéve egy-két igen közeli férfi családtagot –, s jövődöbelijük olyan férfi lesz, akivel semmiféle előzetes ismeretségük nem lehet! Egy angol hölgy számára ez felháborító, egy ilyen rendszernek – amely, mint tudomásomra jutott, valójában a szigorú törvényi előírásokon kívül áll – még a gondolata is elviselhetetlen. Ezért tehát továbbra is figyelemmel kísérve a keleti társadalmat, csodálom azt, ami csodálható és elfelejttem azt, ami oly nagymértékben kifogásolható benne.

Távozásunk előtt vendéglátóim azt javasolták, tekintsem meg otthonukat. A legidősebb lány karjait nyakam köré fonva egy pompás szobán vezetett végig, melyben a fal mentén díványok sorakoztak; a padló egy része magasabb volt, ezt indiai gyékénnyel borították, míg a szoba mélyített közepén egy tökéletes fekete, vörös és fehér márványberakással díszített szőkökutát vettem észre, a legszebbet, melyet valaha is láttam Egyiptomban. A mennyezet az arabeszk művészet kitűnő példaként tündökölt, s a szokásnak megfelelően fehérre meszelt falak az alsó részeket kivéve tökéletesen simák voltak; ezeket körülbelül hat láb magasságig holland csempével borították.

A házigazdák hasonlóképp vezettek tovább a felső szintre, s én akaratlanul is rendkívül élveztem helyzetemet; tekintetbe véve pedig, hogy ezek a hölgyek a török királyi család tagjai, bizonyára érthető Számodra, hogy rendkívül megtisztelve éreztem magam.

A fürdőszobába érve a gőzfürdőbe léptünk, amely számos dívánnyal volt berendezve, s maradéktalanul kényelmesnek látszott; a forróság és a gőz azonban oly nyomasztó volt, hogy csupán betekinttünk a helyiségbe, s már fordultunk is vissza a hűvös folyosóra. Nem vagyok meglepve, hogy oly nagyon kíváncsi vagy a keleti fürdőkre; remélem, következő leveletem ennek a témának szentelhetem, részletesen leírva a fürdők helyiségeit és – a megfelelő kifejezéssel élve – üzemelésüket.

Amint a lépcsőhöz értünk, Habib effendi legidősebb lánya helyét húga vette át; karját ő is nyakam köré fonta, s így haladtunk lefelé, s visszatértünk abba a szobába, amelyben korábban oly kedvesen fogadtak. Amikor indulni készültünk, a legidősebb lány átvette köpenyemet egy szolgától, s éppen rám akarta adni, mikor is húga megszólalt: „Te segítetted le róla, most rajtam a sor, hogy fellegítsem rá.” Nővére beleegyezni látszott, habarátat⁴ továbbra is kezében tartotta, azonban köpenyemet végül közösen adták fel rám. Ezt követően, miután a szokásos üdvözlést megejtették, teljes szívvel kezet ráztak velem, s arcon csókoltak. Ezután a hölgyektől és számos szolgától körülvéve az udvarra mentünk; azon áthaladva a bejárat kapuhoz értünk, ahol érkezésünkkor is a házba léptünk. A bejáratra csupán egy hatalmas gyékény volt akasztva, amely a hárem függönye is volt egyben. A gyékényt fekete eunuchok emelték fel számunkra, akik a folyosóról érkeztek, s rögtön azután, hogy a hölgyek búcsút intettek nekünk, el is tűntek a szolgálakkal együtt. A fő eunuch a felhágókőre lépett, s felsegített számamra, miközben két másik eunuch lábfejeimet a kengyelbe helyezte; ezalatt saját szolgálaink végig a háttérben maradtak.

Pár nappal a látogatás után egy második meghívó érkezett a hárem részéről, amelyben udvariasan biztosítottak afelől, hogy ez alkalommal ünnepséget és lovasbemutatót szándékoznak rendezni tiszteletemre.

Rippl Kinga fordítása

1 Effendi: nemesi cím, jelentése: úr, fejedelem.

2 Csonkakúp alakú fejfedő, általában fekete vagy kék bojtjal.

3 Fekete szemfesték.

4 Habara: sálszerű női ruhadarab, amely a fejét és a vállat takarja.

A történelemalakító nő

*Széchy Mária szerepe
a Wesselényi-„összeesküvés” felemelkedésében és bukásában*

Ment-e a *hölgyek* által elébb a világ? Ezen roppant fontos, izgalmas és kellően erotikus, de álnaiv kérdés évszázadok, ha nem évezredek óta foglalkoztatja mind a férfiakat, mind a nőket. Az egyszerű magánembert, a költőt és a filozófust, a had- és politikatörténészt éppúgy, mint a művészt, a társadalomkutatót. A feleletük nyilvánvaló. De voltak-e *történelemalakító* asszonyok az évezredek során? *Cherchez la femme?* Az örök női princípium, a feminin szubjektum, a *femme fatale*-szerep, az önmegvalósítás olthatatlan vágya, a bírvágy, a gazdagság és a hatalom óhajta ösztönözte versenyszellem vagy „a világbíró szerelem”, a hiúság – mind-mind olyan tulajdonságok, amelyek vizsgálata elengedhetetlenül szükséges, ha netán nem is elégséges, hogy ugyanolyan egyértelmű legyen a válaszuk, mint a költőt parafrázáló első kérdésünkre.

Egy bölcs anya éppoly kezdeményező szerepet játszhatott a – nem túlzás – világ sorsának alakításában, mint a szépséges/hüség/követelőző feleség vagy szerető, vagy tudós kutató, avagy „szentéletű” humanista. Különbőség csak abban van köztük, hogy maguk valószínűleg megcélték, vagy férfiakat ösztökéltek a jövő pozitív megváltoztatására irányuló feladat megoldására, illetve férfiakat térítettek el a számukra vagy a világ számára károsnak tartott terveik realizálásától. Versenyszelleme alapozódó modern világunkban már közhellyé vált az a mondás, miszerint minden sikeres férfi mögött ott áll egy nő. A sikeres Széchy Mária mögött legalább egy tücat sikeres férfi is ott állt. Lássuk, ő mire ment velük!

Az „összeesküvéséről” elhíresült nádor, Wesselényi Ferenc házastársa, Széchy Mária a fentebb megjelölt kritériumok többségének eleget is tett!

A magyar 17. század viharos éveiben az ország sorsának alakulása jelentős mértékben függött attól, hogy ő mint nádorfeleség mekkora hatóerővel, milyen céllal, s mire beszélte rá férjét a Habsburg–magyar viszony, a függetlenség ügyének reorganizációjában, s milyen károkat okozott, mintegy az ellenfél oldalára állva, ugyanezen ügy elfojtásának elősegítésében, a magyar polgárosodás visszafogásában, a feudalizmus stabilizálásában, a Habsburg-elynyomás fokozásában.

Wesselényi Ferencné Széchy Anna Mária „Murányi Vénusz”-képét a költő Gyöngyösi István hagyományozta az utókorra *A Márssal társolkodó Murányi Vénus* című elbeszélő költeményében, amelyben a *társolkodó* szó nem a szerelem istennője, Vénusz, és a hadakozás istene, Mars *beszélgetésére* utal, hanem arra, hogy a két antik isten *összeesküdött* arra, hogy a mű főszereplői, a katonai Wesselényi Ferenc és az ideiglenes várúrnő, Széchy Mária, a *szerelem* révén házassági, s annak égisze alatt hadi *szövettséget* kössön. S ezen főistenek ösztökélése és garanciája eredményeképpen az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem oldaláról 1644-ben a császári-királyi pártra segítsék át a bevehetetlennek tartott erődítményt, a felső-magyarországi Murány várát. A szerelmespár e cseles várfoglalási akciójáról híresült el a magyar irodalomban. Kettejük közül azonban a hősiessen bátor amazon tette nyerte el a nagyobb és pozitívabb visszhangot. Egy majd’ két századdal későbbi irodalmi pályázat ösztönzésére Arany János, Petőfi és Tompa Mihály költői versenyt rendezett alakjáról, s még számos író költői fantáziáját mozdította alkotásra változatos műfajokban, regénytől a drámáig, Jósika Miklóstól Kemény Zsigmondon és Berzsenyin át Kisfaludy

Károlyig, Jókaitól Mikszáthon és Móriczon át egészen a 20. század végi Hegedüs Géza erősen ironikus szemléletű rádiójátékáig. A szépliteratúra befogadói horizontja bécsi és más nyugati irodalmi mintákhoz igazodva a férfias tulajdonságokkal rendelkező, harcias kiállítású, fegyverforgató hősnő képét örökítette az utókorra – a történészek Széchy Mária-képébe azonban a hatalomra és uralkodásra született, háromszor házasodott kalandornő is belefér. Hogy kortársai közül kiemelkedő igényű, nagyra törő házassági terveiben a társadalmi-gazdasági csúcsra jutást célozta meg, az egyértelműen kitetszik férjkereső stratégiájából. Első férjét az utódnevelő Bethlen Gábor taníttatta külföldön, komoly utódlási tervekkel, s unokaöccsét, ifjabb Bethlen Istvánt is ő kommandálta Máriának, ám a fiatal férj, Bethlen István váradi főkapitány korai halála 1632 karácsonyán, ötévi együttélés után megakadályozta mind Máriát, mind a fejedelmet vágyaik beteljesülésében. Előbbi az ifjú temetésekor máris összeszűrte a levét az erdélyi fejedelmi trónra éveken át – hiába – áhítózó Zólyomi Dáviddal, s szerelmük rügybe fakadásának csak az vetett véget, hogy a későbbi fejedelem, Kemény János erős morálpedagógiai céllal elfogta s elrekkentette szerelmi levelezésüket, amint arról önéletírásában meglegedetten beszámolt. Ezért aztán az özvegynek be kellett érnie egy alacsonyabb rangú erdélyi nemesúrral, rozsályi Kun Istvánnal, Szatmár vármegye főispánjával, aki nem felelhetett meg extrém igényeinek, mert a feleség egy idő után fejvesztetten menekült tőle. A konzervatív Erdély nehezen tűrte Mária viselkedését. „Fejcsóválva beszélék, hogy egymaga utazik, lóháton, feltekert pisztolyokkal, szablyával a nyeregfüben, béllelt süveggel fejében [abban medály, előtte két vezetőkló, azon is pisztolyok], nócseled nélkül, csupa férfiakkal” – ez az utókorunk oly kedves férfias-harcias nőképe éppen az, ami feletti rosszállással I. Rákóczi György, a „bibliás órálló” fejedelem számolt be nejeinek, Lorántffy Zsuzsannának 1637. december elsején.¹ Az ellenézés megbotránkozással fokozódott, amikor 1636 végén férjétől titokban elszökött, s Déván húzódott meg, amiben férjének fegyveres támadása sem tudta meggátolni. Dévát Bethlen Gábortól kapta jegyajándékba, s az udvarházban támadt rá a harcias Kun István, ahonnan a feleség az ablakon kiugorva a kertbe, onnan hátsó ajtón kiszököve a várba ment fel, ahonnan ágyúval lövetett feldőlt hites urára. Nagy, zajos per, köztük birtokper is, eredményeként sikerült csak elválniuk. Még hét évig élt Déván és az ugyancsak Bethlen Gábor ajándéka Tasnádon, majd Murányba költözött Mária, még értékei nagy részét is ki tudta menteni Erdélyből, ám a gömöri erősségben, hol harmadrésznyi örökség illette meg, anyjával, Homonnai Drugeth Máriával keveredett rossz (birtok)viszonyba, majd sógoraival ugyanazon okból végül egyik sógoránál, a protestáns Illésházy Gábornál talált a várban menedékre, aki I. Rákóczi György pártjára állván, Murány várát is az ő oldalára vitte. Ahonnan Széchy Mária és Wesselényi Ferenc zseniális furfanggal kiszorította Illésházyt és embereit, s vér nélkül átjártak a várat a császár és király pártjára. Mária így nyert egy kitűnő katonai, politikai perspektíva (Felső-Magyarország, Fülek és a végvárak főkapitánya, 1655-től nádor) előtt álló férjet, illetve családja igényei ellenében apjuk örökségét, Széchy György birtokait, s egybe is kelthette Wesselényivel, mert átérve férje katolikus vallására, Lippay György prímás katolikus

szempontból is érvénytelenítette a még élő Kun Istvánál kötött frigyét. A ledérnek elkönyvelt Mária meddőségének vádját is többen hangsúlyozták, ám a fejedelem unokaöccsétől két gyermeke is született, egy kisfiú és egy kislány, de szerencsétlenségükre mindkettő meghalt apró gyermek korában.

Történeiszink immár tekintélyes mennyiségű szöveghorász-bázisra támaszkodván, csak a 19. század harmadik harmadára tették történetileg árnyaltta a 19. századi írók által kiszínezett, félrerajzolt portrét. Nagyban hozzájárult ehhez Pauler Gyula 1876-ban írott kétkötetes monográfiájával,² amelyet a Wesselényi-összeesküvésről készített roppant gazdag levéltári kutatások alapján, a pozitívizmus egyik remek emlékműveként, kellő távolságtartással, óriási forrásmennyiség és jelentős nemzetközi szakirodalom ismeretében. Őt Acsády Ignác követte 1885-ben, aki ugyancsak monografikus igényrel, az összeesküvés eseményeire is reflektálva tárta fel Széchy Mária életútját, ugyancsak jelentős levéltári anyagra támaszkodva.³ Mindkét mű fontos szerepet tulajdonított Széchy Mária-nak a Wesselényi-mozgalom elindításában és Wesselényi Ferencnek mint nádornak a szervezkedés irányításában, majd halálával, igazi vezető hiányában a tragikus vég felé közeledő bukás eljövételében. E munkákban ismerkedhünk meg azzal a Széchy Mária-val, aki hiúságból és az ország (a királyné utáni) első asszonya-szerep elnyerésével járó gazdagság érdekében vállalta, hogy beavatkozzon a történelem alakulásának/alakításának menetébe: e vágy hatalmába kerítette, Pauler Gyula szerint mindent megtehetett az utókor által a férjéről elnevezett összeesküvés kezdetekor már egy évtizede nádor Wesselényi Ferencel. Aki részint idős volt, részint pedig súlyos köszvény kínozta, amit néha hónapokon át a stubnyai fürdőben gyógyított, s egyébként sem volt igen aktív, kezdeményező típus, de mindenekelőtt, az ország első embere lévén, igyekezett lojális maradni előljárójához, a magyar királyhoz – aki egy személyben a Német-római Birodalom császára is volt.

E fenti két kanonizáló mű azonban árnyat vetett egy harmadik, a témában ugyancsak járatos szerző részben kéziratosa hagyatékban fennmaradt munkájára: Hajnik Imre nagyszerű jegyzetgyűjteményére, amelyet a Wesselényi-per – vagy ahogyan a kortársak a nádor halála után hívták: conjuratio, illetve rebellionis Nadasdiano-Zrinyianae – okiratainak és vallomásainak alapján készített. Természetesen ebben is bőséggel találhatók Széchy Mária jellemére vonatkozó adatok, szövegek, de különösképpen a *Széchy Mária utolsó életévei* című dolgozatában, amely meg is jelent 1864-ben. A szakirodalom szélesebb köreikben ugyanakkor nem hagyott mélyebb nyomot műve, jóllehet tartalmazza Széchy Mária egyik vallomását. Am a jogászai végzettségű Hajnik egy másikat is lemasolt, amely szövegnek azonban kéziratosa tetszhalál jutott osztályrészül. Ezt is közöljük alább az ő lejegyzésében, amelyen apróbb változtatásokat hajtottunk végre a könnyebb olvashatóság érdekében.⁴

Széchy Mária-nak az összeesküvés történetét illető tanúvallomásait a szakirodalom nem vizsgálta kellő figyelemmel, de nehezen is tehette volna, hiszen Pauler és Acsády csak apróbb részleteket közölt e fontos szemtanú és résztvevő szubjektív aktáiból, és mert 19. századi levéltári jelzeteik nagy része ma már használhatatlan: a dokumentumok ma nem léteznek, illetve nem lelhetők fel azokon a helyeken, ahol ők hivatkozták, máskor pedig olyan tág körűen adták meg a jelzeteiket, hogy azok alapján ma már képtelenség hozzájuk férni.

Pedig a nádorné személyes feljegyzései részben írásbeli (mint egyikben megjegyezte), önmagától származó vallomások – íródeákjának csak fordítás végett adta oda, hogy a vallatók azt értsék s pontosan úgy, ahogy ő jellemezni akarta az eseményeket, történéseket, valamint más sze-

mélyek és önmaga jelentőségét vagy természetes önvédelemből még inkább: jelentéktelenségét indokolta bennük. A második, eddig ismeretlen vallomás is saját koncepcióját tárja olvasója elé, ugyancsak önálló megfogalmazású. Jelleméről is tanúskodnak ezen beszámolók, amelyekkel saját szerepéről vallott, ahogy férjét vagy éppen az ügyeket helyette irányító nádori ítélőmestert, Wesselényi magántitkárát, majd a palatinus halála után Mária jószágigazgatóját, Lessenyei Nagy Ferencet igyekszik menteni az ügyek kezelésében és irányításában. De jócskán jelen van beszámolóiban a kor udvari életfilozófiájának megfelelő *disszimuláció*, azaz rejtekezés, vagyis a valódi történések és szándékok leplezése, a barokk kommunikációs ideál megvalósítása. S ugyanilyen védekezési mód az is, midőn folytonosan rossz memóriájára vagy betegségeire hivatkozik, amikor nem akar tetteket és gondolatokat felfedni. Bár állandóan őszinteségére és hűségére esküszik, ez roppant ügyes módszer arra, hogy saját magát sem, de társait se hozza még nehezebb helyzetbe.

Az sem érdektelen az özvegy nádorné tevékenységének megítélésében, hogy saját titkárának, Makay Györgynek, gyóntatójának, Cziráky Antalnak, vagy akár a költő Gyöngyösi Istvánnak, Wesselényi korábbi bizalmasának, „komornyikjának” mekkora hatása volt a házaspár e mozgalomban betöltött szerepére, avagy sajátos íráshasználati tevékenységükre. Gyöngyösit például Széchy Mária nem említi eddig ismert egyik vallomásában sem, igaz, Gyöngyösi sem szolgáltat különösebben terhelő adalékokat úrnőjéről.⁵ A költő, úgy tűnik, a confederatusok [összeesküvők] ügyének feltárása után sincs különösebb befolyással Széchy Mária tetteire. A fejvesztetten reagáló özvegy ekkor már védtelen és tehetetlen a minden oldalról rászakadó anyagi és katonai támadásokkal szemben: amint meg is vallja, teljesen mindenese, Lessenyei Nagy Ferenc befolyása alá került. Ennek ékes bizonyítéka jó ismerősének, Rottal Jánosnak, a császári udvar magyar ügyekkel foglalkozó megbízottjának egy, Mária-hoz Murányba írt levele (amelyben arra szólítja fel a kétségbeesett asszonyt, hogy adjon át az összeesküvéssel kapcsolatos minden nála lévő iratot, s amit azokon kívül még tud, mindent mondjon el). Borítékjára kívülről ezt írták: „Méltóságos Grófné Asszonyom, kérem kegyelmedet mint régi szolgája, kegyelmed accomodállya [alkalmazza] magát és ne ellene cselekedjen az Ófelsége szolgálatjában, amint őkegyelme parancsolni fog és hidgye Kegeyelmed, megköszöni az én mostani tanácsomat”.⁶ Hajnik az üzenetben Mária „fensőbb énje”, Lessenyei Nagy jószágigazgató kezírására ismer, aki akkor már Rottalnál tartózkodott és ugyancsak vallatás alatt állt. Ő élvezte a megrendült asszony teljes bizalmát, amint arról neki írt levelei is tanúskodnak. Ő volt beavatva a család kesze-kusza birtokhelyzetébe, ő kapott úrnőjétől albákat, azaz aláírt üres papírlapokat a kezéhez, hogy saját akarata szerint azt írjon rá a nádorné nevében, amit az összeesküvők kommunikációjában vagy a családi birtokok ügyeiben csak akar. Teljesen hatalma alá kényszerítette a korábban oly büszke asszonyt. Pauler Gyula ekként jellemezte a nádornét markában tartó csekély birtokú, addig vármegyei hivatalnokai pályát befutó jogászt: „Nagy Ferencben egy mindennapi, hasznos gazemberrel találkozunk. Bory Mihályban, a korábbi jószágigazgatóban, Wesselényi Ferenc legnagyobb felbuztatójában legalább megvillant az eszme, hogy más irányt ad az ország sorsának. Nagy Ferenc soha sem gondolt másra, mint hogy hivatalában előre menjen, ura és úrnője kegyét megtartsa és öregbítse, s a legrosszabb esetben is a felszín maradjon.”⁷ Mária ezt azzal hálálta meg, viszonyuk alkalmasabb leplezése érdekében is, hogy elvállalta gyermekei keresztanyaságát, s a már veszélyes időkben a családját is befogadta Murány biztonságot nyújtó falai közé.

Gyöngyösi István mint Wesselényi belső bizalmasa alacsony származása miatt a kezdetektől kimaradt az ösz-

szeesküvés szervezésének munkálataiból, majd a jelentéktelen Balog várának kapitányaként asszonya megbízása miatt 1669-ben kivonódott az eseményekből, s majd csak akkor lépett színre, amikor Máriát pozsonyi és bécsi fogságában, 1671-ben különféle, a szabadulását illető gyakorlati dolgokban kell tollalva segíteni vagy képviselni. A korábbi, kevésbé személyes szakirodalom a költőt is megvádolta azzal, hogy szerelmi viszony fűzte Széchy Máriához, ám a társadalmi különbség ezt minden bizonynyal lehetetlenné tette azt viszont több írásbeli dokumentum is alátámasztja, ami a gyanú alapját is szolgáltatta, hogy a költő mind Wesselényitől, mind feleségétől több zálogbirtokot kapott hűségessé szolgálataért, amelyekkel, még saját érdekeit is háttérbe szorítva, eljárta ügyeik képviselésében.

Pauler Gyula ítélete szerint igen fontos része volt Széchy Máriának abban, hogy férje először kellenül vállalt politikai eszméi szárbá szöktek. A császárelenes ligában a feleség már a kezdetektől jelenlétet és ösztökélő szerepet vállalt: az összeesküvésbe, melynek Wesselényi a vasvári béke után egyre inkább részesévé lett, Mária nagyra-vágyó lelke hathatósan befolyt. Sötét gyanú támadt az asszony ellen, hogy férje halálát, ki utolsó leheletével gyermekeinek ajánlotta őt, siettette, több mint gyanú, hogy Lessenyei Nagy Ferenc nádori ítélmesterrel szerelmi viszonyt kezdett, ám e férfi volt egyik legfőbbike azoknak, akik elárulták.⁸

E súlyos kijelentést maga Pauler Gyula a sajtóban tette Wesselényinéről, holott monográfiájában is gondoskodott arról, hogy ne tegyen bizonyíték nélküli állásfoglalásokat. (A gyanú feltehetőleg azért kelt lábra, mert Széchy Mária gyógyító tevékenységet később, már kiszabadulása után is folytatott: miképpen saját készítésű orvosságokkal, gyógynövényekkel, fürdőkkel próbálta kúrálni nagybeteg férjét.) Azt is emlegették a rártati Máriáról, hogy megfogant fejében a királynői korona elnyerésének fantazmagóriája is. Talán nem véletlen, hogy Lessenyei Nagy Ferenc volt az, aki azzal hitegette-vigasztalta, hogy ha ügyük győzelemre jut, királynői helyzetbe fogja őt hozni és abban tisztelni.

Az is beszédesen jelzi a palatinusné fontosságát a ligázók tevékenységében, hogy még férje életében, a belső használatra szánt levelezések cifráinak (chiffre-ek) kiosztásakor őt is külön rejtjellel illették: Wesselényi kapta a 120-as számot, Máriát a 125-ös rejtette. Titkos, általában nem postai úton, hanem saját szolgálk által bonyolított levélváltásaikban egymást álnevekkel is fedezték, például Wesselényi kapta az Oswaldus álnevet, Zrínyi Péter pedig Ferdinandus volt. Különösképpen megnőtt Széchy Mária jelentősége férje halála (1667. március 27.) után, mivel a felvidéki interessatusok [az ügyben érdekelt szervezkedők] szerették volna továbbra is élvezni azt a biztonságot, amit a Murány központtal kialakított levelezési rendszer jelentett, valamint legfőképpen azt, hogy a vár ideálisan félreeső, s nehezen megközelíthető helyen kiváló védelmi lehetőségeket biztosított mozgásukhoz és mozgalmukhoz, főként irataik megőrzéséhez. Fekvésén kívül erősen számított még, hogy a közeli Besztercebánya és Stubnyafürdő nem csupán rekreációs és gyógyászati alkalmaknak nyitott teret, és volt a találkozások álcája, de a confoederatusok más vezetői, Zrínyi Péter, I. Rákóczi Ferenc, Nádasdy Ferenc utazási céljait is jól leplezte. Széchy Mária körül valószínűs vezérkar alakult ki, élükön Lessenyei Nagy Ferencel; Bory Mihály korponai kapitány, Wesselényi egyik legfőbb bizalmasa, a nádor birtokainak kormányzója, Csathó Mihály murányi várnagy, Cziráky Antal páter, Mária lelki atyja, gyóntatója, Szobonya István, a nádori mezei hadak kapitánya; de gyakori vendég volt még a főszervezőként számon tartott Vitnyédy István, Szuhay Mátyás és Iványi Fekete László is. A vezérkar kialakulása Wesselényi körül jól tükrözi

a mozgalom sajátos felállását: a katolikus vezérkar köré a protestáns katonaság és köznemesi-főúri réteg csoportosult. Ugyanakkor jelenti az ügy véres komolyságát is, hogy a Magyar Királyság legfőbb közjogi méltóságai, a nádor az alnádorral, az országbíró, a primás és a horvát bán egyaránt aktív résztvevői voltak az irányítói központnak.

Széchy Máriának – kit az összeesküvők kértek, hogy a mozgalom irányításában mintegy a jogfolytonosságot biztosítva lépjen férje helyére, biztosítsa Murány vára különleges védelmét is – ilyen neves társaságot kellett, ha nem is koordinálnia, de számukra a kapcsolattartást, a kommunikációt elősegítenie. Letéteményese lett bizalmuknak, nem vonták meg tőle irataik, ok- és szövetségleveleik, a működésükkel járó minden dokumentáció őrzésének feladatát. Mária ezt készséggel vállalta, az érintettek pedig megnyugodtak, rábízta okmányaik megőrzését – valójában életüket és vagyonuk biztonságát. Mert mind a helyet, mind a személyt erős fortalitiumuknak, ügyük legerősebb védelmezőjének tartották. Tehették, mert nyilván ugyanazt a jellemzést kapták róla, mint amit állítólagos szerelme, Lessenyei Nagy Ferenc mondott a várúrnó hazafias elkötelezettségéről a vallatói előtt: „Tagadhatatlan, hogy a haza iránti szándékában és szeretetben a legbuzgóbb volt, gyakran mondogatván, hogy ha nem hiányoznának az eszközei, hogy a haza sorsán segítsen, az első lenne, aki a nemzete iránti szeretete bizonyosságául valami örök emlékezetre méltó dolgot követne el. És mivel még leg-súlyosabb betegségében is láthatólag megvigasztalta és felerősítette, ha a magyar ügyek előrehaladásáról hallott, én magam is arra törekedtem, hogy kedvébe járjak, s tápláljam indulatait és jó reménységét. Gyakran hajlott a kitörésre, de közepes nehézségre is gyorsan megváltoztatta elhatározását.”⁹

Az özvegy valószínűleg szívesen tetszelgett a sok férfi között a *first lady*, a (látszólagos) vezető szerepében, az események előrehaladtával azonban kicsöppent abból, a férfi vezéralakok a betegeskedő, öregedő asszonyra egyre kevésbé bízták a nagyobb jelentőségű dolgait. Lehet, hogy memóriája valóban megromlott, amint arra maga is utal vallomásaiban. 228 645 rajnai forintnyi óriási adósság s annak 10 037 forintos kamatának visszafizetése szakadt „gyenge” női vállára; így aggodalmaiban nagy szerepet játszott, hogy megrettent a hatalmas adósságok és hitelek haladék nélküli visszakövetelésétől is. A súlyos összegek egymás után való felvétele nem csupán birtokok vásárlására kellett, hanem a pompakedvelő házaspár lakberendezésére és kényelmet szolgáló tárgyaira, ékszerekre, értékes fegyverekre, drága lovakra s főleg a várbeliek ellátására, valamint a roppant költséges reprezentációra, amellyel a nádori udvartartás színvonalát a hasonló gazdagságú főnemeseké fölé illett emelniük. Ezt az összeget saját birtokuk bevételeiből nem tudták előállítani. Máriának, immár férje hitelezők előtti tekintélye nélkül, jelentős birtokoktól kellene megszabadulnia rövid idő alatt, s ez az adott korban nem is olyan egyszerű. Mint egyik vallomásából kiderül, hiába kötött szerződést Murány és Szendrő eladásáról Zrínyi Péterrel, éppen szövetséges társa, Nádasdy Ferenc országbíró volt, aki megakadályozta az ügyletet, mivel ő is szerette volna a kiváló birtokokat megszerezni. (Mint fentebb jeleztük, mindent részletesen tükröző vallomásainak egyik haszna volt számára, hogy a császár majd hároméves moratóriumot rendelt el az özvegy adósságainak azonnali követelésével szemben. De 30 ezer forintig meg is segítette azzal, hogy ezen adósságtól eltekintett.)

Az országban és Gömör vármegyében pedig terjen-genek a hírek arról, hogy 1670 tavaszára már kiszivárogtak az összeesküvés hírei, s a fővezér összeesküvők, Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc és Nádasdy Ferenc nyaka körül már szorul a hurok, s immár folynak is ellenük a

nyomozások és vallatások, ami egyet jelentett azzal, hogy hamarosan a felvidéki zendülők következnek a bírósági perekben, egyaránt kihallgatások várnak az ottani vezetőkre, a köznemességre és a katonaságra is.

Országszerte pánikhangulat, pszichológiai és morális válság uralkodik el; nem történik ez másként Murány várában sem – a korábbi országos körű vallatásokból egyértelműen kitudódik, hogy e vár volt a ligázók központja, s hogy ott őrizték a legfontosabb dokumentumaikat. Mindenki hangoztatja lojalitását, mindenki mentesnek akar látszani az összeesküvés bűnétől, mert könnyen fej- és jószágvesztés járhat annak, akit bűnösnek találnak. Ugyanez még fokozottabban vonatkozik Széchy Máriára, ezért az ő helyzete különösen kényes. A volt palatinusné korán került gyanúsított helyzetbe, tőle mint a megözvegyült nádornétól, rang szerint az ország királynét követő első asszonyától, a bécsi udvar különösképpen elvárta a totális lojalitást, a teljes őszinteséget. Ha viszont bevallja, elismeri bűnösségét, magával ránthhatja az egész körülötte működött összeesküvői kört. Az udvar azzal fenyegeti, hogy a murányi sasfészekbe német katonákat kell beengednie, ez ellen minden erejével tiltakozik, amire kéri őt a felkelők vezetői is. Levelekben többször biztosítja hűségéről az udvart, ahol viszont kétségbe vonják hűségét, már tudják róla, hogy korántsem ártatlan. Állandó nyomás alatt tartják, hamarosan fogollyá is teszik saját várában. A „vigasztalására” Murányba küldött Otto Volkra gróf, az udvari kamara tanácsosa, a kincstári ügyek képviselője, katonai vezető őszinte vallomásra biztatja, mert ha később kiderül, hogy nem volt őszinte, az nála súlyosabban esik latba, mint másnál, különben pedig a már kihallgatottak nagyon sokat elárultak róluk. Kihallgatták már külön Lessenyei Nagy Ferencet is, akitől fontos információkat szereztek, ne tartsa titokban tehát az általa tudottakat, s ami a legfőbb, adja át az iratokat, a szövetségleveleket, az egymás közötti kommunikációt biztosító missziliseket, elküldött leveleket és az egyéb dokumentumokat. Az eredetikez van szükség ugyanis a bírósági eljáráshoz. Végül Lotaringiai Károly herceg, a „jó rendőr” szerepében tett szabadságot ígérő szavai királyi kegyelmet sejtető hatására Mária fellélegzik összeroppanásából, s bár a német katonák 1670. augusztus 10-én megszállják Murány várát, rögtön megtapasztalja, hogy valójában minden ígéret ellenére fogollyá vált és annak megfelelően is kezeltetett, maga és emberei mentségére átadja immár véglegesen a nála őrzött iratokat, s elvállalja, hogy őszintén beszámol a történésekről. Igaz, hogy a legfontosabb iratokat Lessenyei Nagy Ferencel együtt egyszer, már két évvel korábban, 1668-ban elvitték Pozsonyba lemasolásra, s miután az megtörtént, az eredetieket visszakapták, hogy ha a tulajdonosaik keresik a Murányban letétbe helyezett irataikat, azok megléte és érintetlenségük igazolásául azonnal in originali megmutathatók legyenek. Am, a titkos iratokat valószínűleg nem kezelték a súlyukat illető körülményekkel, nem rejtették el kellően, nem vetették idejében tűzbe, erről egyértelműen tanúskodik Mária lelki gondozójának, Cziráky páternek – aki a felfordulásban valahogy meg tudott szökni a várból – az óvatlansága, akinek még a kámszája alatt is fontos iratokat, leveleket találtak a minden zugot felkutató vizsgálók.

Sok újdonságot a „Murányi Vénusz” alább olvasható vallomásaival nem tudott közölni vallatóival, hiszen, mint láttuk, két évvel korábban már mindent felfedett, ami addig történt, az alapvető dokumentumokat, mint például Zrínyi Péter horvát bán és Nádasdy Ferenc országbíró szövetséglevelét, amellyel egymás iránti hűségüket megpecsételték, is elküldte a császárnak korábban – sorai legfeljebb az azóta történésekről tartalmazhattak újdonságot.

Volkra azonnal Rottal Jánosnak – akit a nádorné, s rajta kívül még számos összeesküvő is bizalmasaként tartott számon, ám ő a vallatások császárhoz igen lojális vezetőjének bizonyult, ha mutatott is némi segítő szándékot

az érintetteknek – továbbította Széchy Mária első, vallomásának is beillő levelét. A kétségbeesett asszony ehhez hasonló levelekkel bombázhatta még többször Rottalt, a pozsonyi kamarát, a iudicium delegatumot, az ügyben kiküldött vizsgálóbizottságot egészében és tagjaiként is, magyar ügyekkel foglalkozó fontosabb osztrák és magyar főurat, előkelő és hatékonynak remélt udvari tisztviselőt, vagy szóba jöhető főpapot, Szelepcsényi Györgyöt, az új primást mindenképpen, és legfőként magát a császárt. Egy kegyelemkérő leveléből csupán annyit tudunk, hogy benne Lipótot Jupiternek nevezte;¹⁰ az ilyen típusú, emelkedettebb stílusú levelek szerzésében talán ott vélhetjük a Pozsonyba kísérőjeként kirendelt, majd később Bécsben is körötte forgódó Gyöngyösi kezét is. A Haupttrebellinnek – amint a bíróság tagjai nevezték – valószínűleg ezért sikerült elkertülni a löcsei vallatási bizottság ülésén való személyes vallomástételt, ahol a többi összeesküvők felsorakoztak, és efféle kérdésekre kellett megfelelniük, csak néhányat kiragadva a Bécsből megküldött hűsz kérdőpont közül: először a számukra legégetőbb pontban, a rebellesek elrejtett vagyona iránt érdeklődtek, majd azokra a kérdésekre vártak pontos választ, hogy „kik ingerelték a törököt a béke felbontására? kik machináltak a behódolás mellett és csináltak mozgalmakat a felség ellen? [...] Ki vádolta törvénytelenességgel, ki izgatott ellene, ki mondta: »a felség nem magyar király«, »német az ellenség«, »le kell vágni a németeket«, »a rabok csudálatos módon megszabadulnak«. Arról is kérdéseket tettek fel, hogy a meghalt nádorral kik cimboráltak Murányban, Zrínyi Péterrel Szendrőn, Murányban és Murányalján, Zólyomlipcsén vagy Sárospatakon? Ki mondta, hogy inkább szeretné a házában az Alláh kiáltást, mint a misét vagy a Berdót?”¹¹ A kérdések java arra irányult, hogy a tavasz és ősz között mi történt, ki vitt levelet külföldre és kinek? Néhányan a főemberek közül semmi jelentős dolgot nem vallottak, vagy igyekeztek eljelentékteleníteni tetteiket, illetve azok következményeit. Többen Erdélybe bujdosnak az ítékezés elől. Mások egyenesen hallgattak saját tetteikről. „A régiebb dolgokról majdnem legtöbbet beszélt Gyöngyössy István, ki ugyan közvetlenül semmiben sem vett részt, de legalább valamit tudott Wojenskiről, és tudta elmondani, kik voltak Murányban a nádornál, kik tanakodtak a bálnál ugyan csak ott és [Zólyom]Lipcsén? kik voltak jelen a szendrei conventen?”¹² Gyöngyösi vallomásának súlyát túlbecsüli Pauler Gyula, a költő csak már jól ismert névsorokat tár fel, s talán a lengyel pap, Wojenski közvetítők szerepét igazolja. Lessenyei Nagy Ferencet többször is kihallgatták, s ő adta a legtöbb információt, annak biztos tudatában, hogy csak a legőszintébb, mindent feltáró vallomása hozhatja el szabadulását, igyekezett nem kímélni senkit, legkevésbé önmagát. Mint látni fogjuk, az ő, az igazi „főáru” taktikája teljesen hatékonynak bizonyult!

Széchy Mária másik, immár Pozsonyban tett s egyben a kihallgatás formális követelményeire jobban emlékeztető, valószínűleg nem személyes jelenléttel, hanem levél formában, kérdésekre beadott vallomástétele fontosabb az előzőnél: a személyes érintettséget is beismerve, de önmaga szerepét jelentősen csökkentve beszél. A felelősség nagy részét Lessenyei Nagy Ferencre és az akkor már halott Bory Mihályra, a Wesselényi-házaspár legbensőbb bizalmasaira hárítja. Pedig Széchy Mária a férjével közösen kialakított íráshasználati gyakorlatában és szokásaiban férjénél jóval fontosabb szerepet játszott, mint azt saját vallomásaiban feltűntette. Gyakran helyettesítette a megfáradt s nagybeteg, súlyosan elkedvetlenedett, a mozgalomból kiábrándult, de legfőképpen a lojalitás és illojalitás malomkövei között őrlődő magyar alkirályt. Erről tanúskodik Lippay György érsek két, Wesselényihez írt levelének utalása is, amikor Széchy Mária mint „legkedvesebb secretariusá”-t, vagy „kegyelmed levélíró”-ját emlegeti jóindulattal és megbecsüléssel.¹³

Wesselényi remekművé levelei mögött Széchy Máriaéi sem halványulnak el az utókor előtt! Résztvételét a levelezés lebonyolításában látványosan jelzi az egyik vezető összeesküvő, Keczer Menyhért 1667. január 5-én kelt levele: „Palatinusénak két levelét is vettem; írja felettébb jó karban vannak az oda fel való állapotok [Mária e leveleket Bécsből írta] és jó kívánatos hírrrel tér meg, hidjem el; bár hidjem, nincs különben a dolog. Palatinus a dologban igen constans, jól is viselte magát, senki sem gondolta volna, életét is köti az asszony érette, csak már a portai dologot a fejedelem [I. Apafi Mihály] vihetné végben.”¹⁴ S a közeli utókor pedig úgy jellemzi a „Murányi Vénusz”-t, mint a Magyar Királyság Szemirámisztát, az „asszíriai Venus”-t,¹⁵ az asszír birodalom szépségéről és okosságáról, ugyanakkor elpuhultságáról híres királynéját. Lehet, hogy Szemirámisz ez utóbbi tulajdonságáról nem értesült a feljegyzés írója.

Babocsay Izsák, Tarcal jegyzője írta ezt róla, hogy Zrínyi Miklós és Lippay György halála után „ezen magyar dolgoknak nagy mélységes folytatása száll akkori Méltóságos Palatinus Wesselényi Ferenc kezére, kinek felesége néhai Rima-Szécsi Mária Asszony, Semiramis módjára, szeme nyíltabb lévén az Uránál, a már régen titkos magyar dolgokat ahhoz értő, vele tartó némelly Fő Rendekkel igen titkos mesterséggel kormányozza vala; az Urával is, úgy mint Palatinussal, ezen dologról magok között szépen beszélgetvén.”¹⁶

Babocsay tudott valamit Wesselényinének az összeesküvők ügye iránti, az uránál nagyobb érzékenységéről, „nyíltabb szeméről”, mert férjét az összeesküvők sokáig csak „lábütő kő”-nek, akadálnak tartották a mozgalom előmenetelében.

S hogy miként lett a Haupttrebellinből, *főházadóból* mégis, magyar szempontból – *főáru*ló? Mert az osztrák részről főházadónak tekintett özvegy nádornét a saját kora magyarja is mindkettőnek tartotta.

Hiszen csak saját maga és birtokai, valamint közeli emberei – köztük is leginkább Lessenyei Nagy Ferenc – megmentését szem előtt tartva ő lett az ügyük főárulója is. Miként is jellemezte őt bizalmasa, Lessenyei Nagy Ferenc: igaz hazafi, de „kitörésre hajlamos”, azaz hisztérikus, „közepes nehézségre is gyorsan megváltoztatta elhatározását”, tehát állhatatlan volt véleménye, döntései megvalósításában. Saját maga mentésére, akivel csak találkozott a szervezkedés közben, mindenkit feljelentett. Széchy Mária tragikus vétségét nem menti, legfeljebb kora erkölcsi rendjéhez viszonyítva értékelheti az a tudat, hogy már nála korábban, vagy vele együttműködésben és egyidejűleg többen is, nála fontosabb vezetők is, elárulták mozgalmukat. A felkelők közös ügye szempontjából azonban Széchy Mária tette mindenkiénél kártékonyabb, mert legelőször ő saját elhatározásából – még ha társai nyomásának engedve is – a perek beindulásánál jóval korábban feladta társait azzal, hogy Pozsonyban átnyújtotta az összeesküvés dokumentumait lemásolásra és fordításra, akkor, amikor még nem volt fenyegető életveszélyben. Tették oka, célja és kivitelezése mindenben ellentmond szövetkezésük értelmének.

Az árulások rekonstruálható kronológiája a legélesebben tükrözi, miként működött egy igazi – a mai tudományos közvélemény által elnevezett – „magyar nemesi rendi szervezkedés” a 17. század utolsó harmadában:

- Wesselényi Ferenc nádor már 1664. október 28-án – az összeesküvéssel több mint szimpatizáló horvát bán, Zrínyi Miklós (akivel Wesselényi 1663-ban még a török ellen készülve írt alá szövetséglevelet), váratlan és véletlen halálának előestéjén – jelezte Rottal Jánosnak, mit susognak a főurak szervezkedéséről, s kéri, jelentse a királynak.

- Ugyancsak Wesselényi Ferenc értesíti a Pozsonyi Kamarát 1666. május 27-én írott levelében, amikor Vitnyédy

István (Zrínyi Miklós jó barátja és ügyvédje, tragikus végű vadászatának egyik résztvevője) egy, ugyanazon ügyben írt, de elfogott levelének másolatát átküldi, aminthogy arról is tudósítja az udvart, hogy a bécsi francia követtel, Gremontville-jel szintén leveleznek a magyarok.

- Nádasdy Ferenc hamarosan a beszercei nádori gyűlés és Wesselényi halála után, 1667 áprilisában beszámol Hannibal Gonzagának, a Haditanács elnökének, majd 1667 májusában bizalmas emberét, Szenthe Bálint országbírói ítélmestert küldi magához a császárhoz, hogy élőlőszóban is megerősítse a híreket.

- 1667 júniusában Panajotti portai tolmács értesíti Casanovát, a portai osztrák ügyvivőt, hogy az erdélyiek fel akarják venni a kapcsolatot a törökkel egy császárelles támadás lehetősége érdekében.

- 1668 szeptemberében Iványi Fekete László Szelepcsényi György primásnak számol be a fejleményekről. A főpap azonnal felfedi értesüléseit I. Lipót előtt.

- Ugyanezen idő tájban jelent a jeles vitéz, de pártváltogató volt ónodi főkapitány, Barkóczi István is komornyikja útján.

- 1668 októberében Széchy Mária és Lessenyei Nagy Ferenc engedelmevel Bory Mihály, az egyik kezdeményező és legfőbb mozgató – halála előtt pár nappal! – Rottal Jánost tájékoztatja az összeesküvés eseménytörténetéről.

- 1668 decemberének közepén Széchy Mária és Lessenyei Nagy Ferenc közösen indul Bécsbe a Murányban fellelhető iratokkal, de Mária megbetegedvén, Pozsonyból visszafordul, s leghívebb emberére bízta az út folytatását és a titkos anyag célba juttatását.

- 1669 elejére készül el az összeesküvők dokumentumainak fordítása, majd az eredeti iratokat visszajuttatják Murányba.

- 1670 elején elfogják Hídvéghy Mihály ügyvédet, Nádasdy emberét, nyárra Bécsbe vitték lefoglalt irataival.

- Ez év folyamán Széchy Mária még külön elküldte a császárnak Zrínyi Péter és Nádasdy Ferenc szövetséglevelet.

- 1670 nyarán I. Rákóczi Ferenc jelent Godfred Heister kamarai tanácsosnak az összeesküvésről, azután, hogy anyja, Báthory Zsófia már sok adatot szolgáltatott ki a rebellióról. Főleg Nádasdy és Zrínyi tevékenységére hívta fel a figyelmet, de utalt arra, hogy a nádornénál is találhatnak iratokat.

A fenti névsorból jól láthatóan kitűnik, hogy a perek elkezdésének idejére a véterkarban már mindenki elárult mindenkit! Még Zrínyi Péter volt a legállhatatosabb, mivel Karinthia és Stíria elfoglalása helyett csak 1670 tavaszán készült – ha a kassai generálisságot elnyeri – Habsburg-pártira áthangszerelni az egész felkelést. Addig úgy csinált, mintha nem is a császár, hanem a török ellen gyűjtene hadat.¹⁷

S mi lett az árulás bére? A legfőbb vezetők sorsa jól ismert. Bár mindegyikük beadványokat készített a császári kegyelem érdekében, I. Lipót közeli tanácsadói megakadályozták az uralkodót abban, hogy akárcsak eszébe is jusson kegyelmet gyakorolnia. 1671. április 30-án délelőtt Bécsben Nádasdy Ferenc, ugyanazon órában Bécs-újhelyen Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc feje hullt a vérépad fekete posztójára. Amikor az ítéletet felolvasták, akkor mindannyian csak a megaláztatástól féltek, nem a haláltól, mert fejvesztésről és kézlevágásról szólt a verdikt, azonban mindhárman megkönnyebbültek, mert a kegyes és kegyelmes császár a kézlevágástól, a vitézek legnagyobb szegényétől megkímélte őket.

Hídvéghy Mihály, Lessenyei Nagy Ferenc és Szenthe Bálint, akiktől a legtöbb információt nyerhették, bünbánatot gyakoroltak, vagy áttértek katolikussá, a bécsi perek végeztével teljes felmentést és rehabilitációt kaptak „minden részletet felölelő vallomásukkal, az összeesküvés felgöngyölítésében való közreműködésükkel” érdemelvén ki

a hatalom kezét.¹⁸ Hídvéghy katolizált, s egy év múlva meghalt, Lessenyei Nagy pedig nem sokkal később mint barsi alispán jelenik meg a politikai színtéren.

A velük egy súlycsoportba sorolható Széchy Mária korántsem úszta meg ennyivel! Igaz ugyan, hogy 1669 áprilisában az árulás fejében Lipót király három évi moratóriumot adott a nagy anyagi gondok között küszködő Széchy Máriának, hogy adósságait azalatt rendezze, s ugyanakkor 30 000 forintnyi kegyadományban is részesítette az özvegyet! Amit a lefoglalt birtokai jövedelméből folyósítottak neki.¹⁹ Am az ő teljes vagyonát pár hónappal a Rottalnak küldött vallomása után, 1670. december 13-án, Csernóczy Kristóf vezetésével elkezdték lefoglalni Murány várában. Az ő jelentéséből tudható meg, hogy „a nádorné nagy alázatossággal és köteles engedelmességgel készségesnek mutatkozott, mindaddig, míg öfelségétől kegyelmet nyerend, a parancshoz alkalmazkodni és ingóságait nekik felfedezni”, de amikor az ezüst és arany ékszereinek átadására került volna sor, azt a feleletet adta, „hogy a szükség által kényszerítve, azokat elidegenítette, mert rettenetes adóssága következtében javainak elzálogosítására lett volna utalva”, „nem tagadta azonban, hogy 100 vagy 200 forintja van még, mik betegség enyhítésére szükségesek”, s amelyeket a foglalat irányító Csernóczy nála is hagyott.²⁰ Mária megpróbálta mind magát, mind vagyonát megszabadítani és védelmezni, de kísérletei nem sok eredménnyel jártak. 1671-ben, Murányból Pozsonyba érkeztek beadványt adott át Rottalnak, hogy juttassa el a császár kezébe. Rottal március 6-án arról tudósítja, hogy írását eljuttatta a címzetthez, aki Resolútióját, melyet Rottal magyarra fordítottat, küldte válaszul, s reméli, hogy ahhoz alkalmaztatja magát. Az elébe szabott feltételekről nincs biztos tudomásunk. Máriának olyan beadványáról lehet szó, mint az ez idő tájt keletkezett latin nyelvű levele, melyben: „Elismerte, hogy bűnös; hogy a törvényszék előtt nem tudná magát védelmezni; nem is akar perelni, csak kegyelmet kér a boldogságos Szűz hét fájdalmára! Legyen a császár irgalmas vele, elaggott, beteges, sírjához közel álló özvegyhez, ki amit tett, mások tanácsára tette, és akinek a lotaringiai herceg vára átadásáért s az iratok kiadásáért kegyelmet ígért” – adja meg az írás kivonát Pauler Gyula.²¹ Ezért a pert fel sem vették ellene, s ő sem akart perelni. Egyoldalú különalkura kényszerítették. Birtokait soha nem kapta vissza, s nem költözhetett azok közelébe sem vissza.

Bécsi őrizete alatt, 1671 júliusában, amikor a kamara azt a parancsot kapta, hogy bocsássák el Széchy Mária szolgáit és tisztjeit a murányi jószág kezelői kivételével, maga egy újabb memorialét küld Lipóthoz, hogy „méltóztassék könyörülettel lenni beteges állapotom iránt, és a nevezett jószágaimra való vonulást engedélyezni, hol hátralévő kevés napjaimat a Jézustársaságbeli atyák szellemi vigasztalása élvezetében (mert lakhelyemet közelebben ohajtanám választani) kívánám tölteni, ha különben Felsőged kegyéből ellátást nyernék ajtatóskodási kötelmeimet is lelkiismeretesen és híven teljesítvén”.²² Kéri még, hogy valamilyen összeg is a rendelkezésére állhasson, amelyről Károly lotaringiai herceg biztosította őt Öfelsége nevében, illetve öfelségének már itt Bécsben ígért kegyelme alapján.

A kérelem lényegében hatás nélkül maradt. Bécszt tüzték ki további lakhelyéül, és élete fenntartására kegydíjul 1500 rajnai forintot biztosítottak neki saját birtokai bevételéből, heti részletekben. Együttal Lessenyei Nagy Ferenc engedélyt kapott, hogy murányi bútorai egy részét Bécsbe szállíttathassa. 1671 vége felé saját szállásra költözhetett, ezt maga az udvari német főkancellár, Paulus Hoher adta tudomására. Az évi 1500 forintból a szállás 300 forintba került évente, s rokonai, főként öccse, Széchy Péter támogatták, annyira, hogy az „aggorában még hiú asszony” e jövedelméből is jelentős, közel 700 forintot költhetett ékszerekre. Gyöngyösi István pedig egy 1671. december 2-án kelt, Andrassy Miklós grófnak

írt levelében bizakodó hangon ír közös reményeikről: Szeretne már Krasznahorkán nála jelen lenni és neki udvarolni: „De azmíg immár nyavalyás Asszonyomnak Önagyságának dolga teljes végben nem megyen, addig nem lehet ahhoz szerencsém. Mindazonáltal annak is immár végét adja az Isten, s reméljük, hogy jól: mert maga immár tegnap délután, Istennek neve dicsértessék, mind magának, mind nekünk, mellette nyomorgó szolgáknak nagy vigasztalására, sok másoknak pedig álmélkodására, megszabadult Önagysága, s nincsen tovább semminémű őrizet alatt; oda mehet, valahova akarja. Maga az udvari fő német cancellárius volt Önagyságánál, s az denunciálta [kijehirdette] szabadságát, biztatván a jószágának restitútiójául is, azminthogy ha Nagy Ferenc uramnak megadták mindennémű javait, megadják Önagyságának is, remélem, nem sok csorbával. Azmely végben menvén egyszer, még visszaviheti Isten Önagyságát a Kegyelmed szomszédságában, minthogy mostan is gyakorta emlegeti Kegyelmedet, örömet is lenne közelebb Kegyelmedhez.”²³ Úgy tűnik azonban, a valóság mégsem Gyöngyösi és szolgatársai reményei szerint alakult. Mária későbbi életviteléről mind ez ideig alig rendelkezünk adattal, „jószága restitútiója”, visszaszolgáltatása és Murányba való hazaköltözése pedig soha nem valósult meg!

1672-ből származó adatok, talán nem véletlenül, Lessenyei Nagy Ferencsel kapcsolatos. Mária december 6-án elismervényt ad – még egy évvel szabaddá nyilvánítása után is a császárvárosban találjuk! –, mely szerint negyedfélszáz, vagyis háromszázötven forinttal tartozik az ő „negyedfél esztendei praefectuskodásáért”, mely összeget „ökegyelme adósságaimra nézve nálam hagyott, arra nézve maradtam adóssá ökegyelmének”.²⁴ 1672. szeptember 28-tól van hírünk arról, hogy Szelepcsényi György esztergomi érsek bécsi házában – nyilván a leg gondosabban vigyázó tekintetek előtt – bérel lakást, ide hozathatván azon ingóságai egy részét is, amelyeket 1671 novemberében foglaltak le Besztercebányán. Csathó Mihály murányi várnagya és hű bizalmasa házában elrejtve. Ezek egy részét megélhetése forrásául áruba is bocsátotta. 1673. április 15-én valamiféle gyanú merült fel ellene – a jellemzésből esetleg Lessenyei Nagy Ferenc elhidegülésére lehet gyanakodni, illetve Széchy Mária róla alkotott véleményének radikális megváltozására. Valószínűleg az ő akciója nyomán I. Lipót Stúria valamelyik várába kívánta a volt foglyot száműzni. A nádorné Abele Kristóf belső titkos tanácsos révén próbált közbenjárni az ügyben, s Mária azt kérte, hogy szembesítsék őt azzal a bizonyos személlyel, akivel „mind boldogult férjem, mind én összes titkos ügyeinket azon szemlélyl végeztük, sürgettem őt azoknak Felsőged előtti felderítésére és előadására, de miket Felsőged előtt nyilvánítani vonakodott, és engemet azok bevallásától eltöltött, mit neki arcába mondani is kész vagyok”.²⁵ Agg korára és beteges állapotára való tekintettel kéri, hogy Magyarországra, legalább Nagyszombatba engedjék, hogy hátralévő napjait nyugodalomban és háborítatlanul élhesse. E hónap 19-én közlik vele, hogy királyi határozat szerint csökkentett összeget, 1200 imperialis forintot rendelnek neki fizetésül, s május 26-án pedig azt hozzák tudomására, hogy továbbra is Bécsben kell maradnia.

Széchy Mária azonban nem mondott le a teljes szabadságról és hazájába való visszatéréséről. 1675 őszén újfent kérelmet intézett Lipóthoz szabadulása érdekében, míg végül Csáky László és felesége, Illésházy Kata közbenjárására sikerült 1676. október 9-i dátummal egy rendeletet kinyerni, hogy „Veselényiné” a rokonai védőszárnyai alatt élhesse hátralévő napjait. De neki és Csákyknak is reverzálist kellett adni, hogy kellő felügyelet alatt tartassék, nehogy az özvegy nádorné működése nyomán zavargások keletkezessenek. Az udvar tehát még ekkor, ötéves fogsága után is tartott a főbellel Széchy Mária valamiféle akcióitól. 1676. október 20-án a kamara értesítette az érintetteket, hogy a reverzálist aláírta, s létfenntartására még kisebb summa, 1000 imperialis forint fog járni. A végleges szabadon bocsátás elé

Batthyány Kristóf tábornok próbált akadályt gördíteni. De Máriát pár nappal korábban elengedhették, mert Kőszeg városának jegyzőkönyvében egy 15-én keletkezett bejegyzés már arról tanúskodik, hogy Mária előreküldte egy lovas katonáját, hogy számára szállást foglaljon. A kőszegiek először tiltakoztak ellene, de a szabadságlevél felmutatása után úgy döntöttek, hogy az első éjszakát a vendégfogadóban töltheti, majd kis időre átmeneti szálláson maradhat, amíg Csáky László magához veszi. Ettől fogva 1679. július 18-ig, haláláig Kőszegen élt. Tágabb családjá, a Széchyek lakóhelyén telepedett le, ma is áll egykori lakóháza, a belvároson kissé túl, de a templomhoz közel. Örök vállalkozói kedvét visszanyerve ismét emberek közé vágyott, az ő javukra próbált munkálkodni, ha nem is olyan fontos pozícióban, mint országirányítói szerepben, és életét gyógyszerek készítésének, az orvoslásnak szánta, s patikaműhelyt nyitott. Még segédet is szerzett munkája megkönnyítéséhez, a jelentkező ifjú azonban hamarosan búcsút mondott a főnökének, azt felpanaszolva, hogy nem használja a modern gyógyszereket, hanem csak az általa ismert hagyományos orvosságokkal, bizonyára gyógyfüvekkel és egyéb, esetleg obskurus anyagokkal kísérletezett.

Halálának híreről ugyanazon kőszegi jegyzőkönyv alapján értesülünk: 1679. július 20-án a néhai palatinusné vagyonának zár alá vételéről rendelkezik. Az elszegényedett asszonynak azonban még az eltemetése sem bizonyult egyszerű feladatnak.

1679. szeptember 7-én Kollonics kamaraelnök utasítja a várost és a családot Wesselényiné temetése felől, s a család azt kéri a várostól, hogy ők temessék el, minden pompa nélkül, a javait pedig adják el. Ugyanezen hó 15-én felolvastatik a tanács előtt az utasítás a kamara nevében: temessék el a jezsuiták templomában, ingó javait pedig, mentül jobban lehet, bocsássák áruba, ruházatát viszont („mivel nem derekasak”) osszák szét a cselédség között. „Az orvos-könyveket, és a receptákat Kéryné asszonyomnak adgya, az orvosságokat (mivel nem sokat érnek), Simonyi János uramnak adgya [...]”²⁶ Szegényes, majdnem puritán hagyatékának – benne néhány falikárpit, gyógyszerészeti eszközök és edények, ruházati kellékek, szőnyegek, gyertyatartók, órák, tükrök – hivatalos leltára 1680. január 19-én érkezett a Pozsonyi Kamarához.²⁷ Végakarátának Hajnik Imre már csak egy töredékét vehette kézhez, melyet „mostani igyefogyott nyomorúság és igen beteges állapotban [...], mind esztendeimnek számából, mind kimondhatatlan sok betegeskedéseimtől, mindazonáltal ép és egészséges elmével” írta.²⁸

De mondhat-e ilyen csendes, minden pompa nélküli, jellegtelen búcsút e földi világnak egy olyan kaliberű női főszereplője, mint Széchy Mária? Nem is ő lenne, ha laza igennel válaszolhatnánk kérdésünkre.

Úgy tűnik, neki a holta után is kalandos életet szánt a sors. Már ha hihetünk az egyébként tudományos értékű dokumentumnak, amely erről tanúskodik. Lehet, hogy megtréfálta a temetésének ténye fölött könnyedén megnyugodott kortársakat és a tényközlést kétely nélkül elfogadó évszázadokat?

Történt ugyanis, hogy majd' kétszáz évvel a temetése után Chernel Kálmán, Kőszeg városának történésze felbontotta kriptáját, s a koporsóban legnagyobb megrökönyödésére csak egy „hegyes orrú lábbelit” talált. Nyilván csak a sírrablók galád, emberhez-istenhez egyaránt méltatlan, de nem ritka tevékenységére gondolhatott. Ám ha kezéhez jutott volna az a néhány évvel a sírfeltárásnál korábban publikált levél, amelyet Szilády Áron és Szilágyi Sándor jelentetett meg a *Török-magyar kori államokmánytárban*, az talán helyesebb útra terelte volna gondolkodását, megoldotta volna számára ezt a titkos rejtélyt. Az 1685-ben kelt levélre egy évszázaddal a kinyomtatása után felfigyelő Nagy László történész-hadtörténészt is meglepte annak címzése: „Tekintetes nagyságos *Széchy Mária asszonynak*, néhai tekintetes nagyságos

Wesselényi Ferenc uram meghagyott özvegyének.” Munkács várába!²⁹

A levél címzéséből és tartalmi vonatkozásaiból a hadtörténész számára egyértelműen kiderül, hogy nem téves a levél dátuma, nem valami titkos értelmet rejtő, fedett konspirációt közlő, esetleg hamis címzésű levél esete forog fenn. A levél írója, Széchy Mária Szatmáron élő sógora arról értesíti a címzettet, hogy megkapta március 3-án és 4-én Munkácsról küldött levelét, amelyből szánozkodással érti „*Kegyelmed áristombban való létét*”. Hogyan kerülhetett Mária kőszegi nyugvóhelyéről-koporsójából a távoli Munkácsra? S hogyan Thököly fogságába? Hol tartózkodott hat évig? S a hírhedett várban tényleg fogságban tartották-e? Ezekről nem tudósít a levél.

De tényleg a címzésében említett, Kőszegen eltemetett Wesselényiné Széchy Máriáról van szó? Nem történt valami furfangos visszaélés a nevével, s nem egy labanc fogságban szenvedő kuruc nőt akartak kiszabadítani a nevével visszaélve? Hogy az ő elhíresült neve és egykori rangja, és a mögötte álló remélt értékek jelezzék, hogy méltó cserefoglyot adnának egy kuruc rabnőért? Ezt, a történészek alaposabb ismerete nélkül, az abból való konzekvenciák levonása nélkül nehéz megítélnünk.

Nagy László nagyon találó elképzelése, eseményrekonstrukciója szerint ugyanis Mária „halálát” követően egy áltemetést rendeztek Kőszegen. Az internált asszony „kihasználva az akkor dühöngő pestisjárvány adta lehetőségeket, már csak a lezárt és valami fabábuval bélelt koporsót mutatatta meg szolgálival a hatóság embereinek, s utóbbiak a járványra való tekintettel nem ragaszkodtak a koporsó felnyitásához. Ezek után a hetvenhez közeledő, de még teljes szellemi frissességben lévő asszony kiszökött a várból, és illegálisan élte tovább napjait.” Valahol, valamelyik rokoni várkastélyban vagy félreeső udvarházban húzódhatott meg a Dunántúlon, ahol felismerésének kisebb volt az esélye, s talán álnéven, rejtőzködve élt. Valószínűleg a kurucok fogságába került, s juthatott vezérük, az ugyancsak a magyar király ellen felkelő Thököly kezére, aki talán az árulót látta benne, s aki Zrínyi Ilonával kötött házassága jogán jutott Munkácsra. Bár a nádornéról magától tudjuk, hogy még e házasság előtt évekkal találkozott Zrínyi Ilonával, amikor Zrínyi Péter lánya és első férje, I. Rákóczi Ferenc esküvőjét készítette elő, tehát lehet, hogy nem is volt olyan rossz sorsa a fogsága éve alatt, ám az talán éppen az ellenkezőjéről tanúskodik, hogy a sógora által írott levél tartalma szerint az egykor fényes napokat megélt nádorné azt szeretné, ha közbenjárónak érte a szatmári német parancsnoknál: „Kende Gábor kuruc vezér fogva tartott asszonylányá érdekében, *akit maga helyett cserefogolyként akart kiszabadítani fogságából.*” A rokoni levélből az is kiderül, hogy a császárpártiak nem mutatnak hajlandóságot a felkínált fogolycserére, az ő fülükben Széchy Mária neve nem csengett annyira vonzóan. További sorsáról most már tényleg nincs hírünk, lehet, hogy még megérte 1688 januárját, amikor Zrínyi Ilona feladta Munkácsot a várat ostromló császári csapatoknak, Thököly Imre fejedelmi jelvényeit pedig átadták Lipót császárnak.

Széchy Mária viszont, hetvenéves körüli kora ellenére, lehet, hogy ezen inséges időkben új kalandokra indult.

Széchy Mária vallomásai a Wesselényi-mozgalom ügyében

I. Murány, 1670. augusztus 23.

A besztercei [ti. nádori gyűlés] rendkívüli körülményeknél fogva összehíva³⁰ azért tartatott, hogy oda gyülekezve mindenünnen a rendek, valami bizonyost határozassanak, valamint nálam is összegyülekeztek az

eskü letételére, melyről férjem, aki akkor halálához közel volt, mit sem tudott; jelen voltak pedig akkor az országbíró (Nádasdy Ferenc), Keresztúry László, Bory Mihály, Szuhay Mátyás, Szepesy Pál, (Figedi) Nagy András, Fáy László és Székely András; Nagy Ferenc iránt nem vagyok bizonyos, hogy jelen volt-e akkor vagy nem, voltak még mások is itten (Murányalján), kikre nem emlékszem.

Ezek után az országbíró a stubnai fürdőbe indult, hová én is mentem s ott találtam Bory Mihályt, Nagy Ferencet, Sennyei [István] püspököt és Sente Bálintot, hol közakarattal határozatott, hogy a közemberek saját felelősségükre fogjanak az ügysző, kik egyszersmind zsákmányul akarták ejteni azon püspöt, melyet Joanelli úr az országból ki akart vinni.³¹ Azalatt Nagy Ferenc által hírül adták mindezt a Szendrőn évégett gyűltekkkel, hogy ők is járuljanak ezen határozathoz, melynek közlése után szakadás támadt köztök; a helvét hitvallásúak külön, a lutheranusok külön és Thököly István ismét a Keczerekkel tanácskoztak az ügyek iránt; Vitnyédy és Hidvéghy, pedig a pártoknak kibékülésére törekedtek, mint az Ófelsége előtt nagyon is tudva van. Az is igaz, hogy Hidvéghy újabban s nem azelőtt, fogságát 3 nappal megelőzőleg, Nagy Mihálynak az országbíró sajátkezű levelét mutatá, melyben írta volt, hogy a beteg lovat, melyet a magyarok eladnak, el ne hagyják, hanem mindenestre vegyék meg, mint-hogy másképp nem cselekedhetnek,³² és hogy erről azonnal biztosítsa Lessenyei Nagy Ferencet, ki ismét másokat tudósítand.

Az is igaz, hogy Lessenyei Nagy Ferenc ez év tavaszán küldött valakit Szepesy Pálhoz Besztercébe azon utasítással, hogy Barkóczi István 4000 magyarral és kétezer törökkel rögtön útra keljen e vidékre, azonban ha lehetséges, csak 1000 törököt hozzon magával, de ha ily keveset vezetni nem engednék, elég leend 1500 is, és ha ezt sem engednék, legfeljebb kétezer törököt vezessen magával, és az itteni megyék készen lesznek velök egyesülni, pénzhány sem lehet akadály, minthogy elegendő van.³³ Besztercén voltak pedig akkor Balogh Gáspár, Nagy Ferenc és Nagy Mihály. A Szepesy Pálnak szóló utasítást tisztelendő Cziráky Antalnak küldték át elolvasás kedvéért. Az is tisztában van, hogy a fegyver letétele után Nagy Ferenc Lipcséből küldött Szepesy Pál és Szuhay Mátyáshoz azon célból, hogy jöjjenek a berethei pusztára (a Sajó mellett), ahová ő is eljöhethet, s odajöttek még Szuhay Mátyás, Szepesy Pál, Nagy András, Szentpétery István, Tornallyai Sigmond, Szathmári Miklós és Úsz Sándor.

Közben Nagy Ferenc már nevezett Cziráky által üzenetet nekem, hogy minden ügyeket csak reá bízam, s én tapasztalni fogom, hogy ő engem királyi módon tartand, mert akár sikerülnek Felséged ügyei, akár nem, az enyéim mindig sikerülni fognak, mert nem mindent közöltek velem, némelyeket pedig csak mikor már határozatot hoztak volt, mit Nagy Ferenc, ha akarja, lelkiismeretét meg fogja vallani és a dolgok nem fognak más színben jelentkezni. Szokott volt pedig nevezett Nagy minden fontosabb ügyben Szepesy Pállal tanácskozni, kivülről más valakire nem emlékszem, és ha hozzá küldött valakit, azt nekem csak utólagosan jelentette. Az eperjesi ügyről nem tudok írni, de mégis hallottam ugyan Nagytól, midőn onnan hazatért, hogy Rákóczy Ferenc és Zríni Péter titkon a francia királyhoz bizonyos lengyel követet küldtek, ki a lengyel király valamely főbb tisztje. Zichiről [István] nem tudok egyéb bizonyosat, minthogy közte és Cziráky barát és Nagy Ferenc közt nagy vonzódás és megegyezés létezett, azt pedig, hogy Nagy Ferenc Zichinél oly nagy tekintetben állott, azt tisztelendő Cziráky Antal eszközölte, de hogy mi forgott fenn köztük, előttem ismeretlen, csak Nagy Ferenc által midőn Besztercéről visszatérne, értesültem, miszerint Zichi átengedte neki a lipcei javakról gondoskodást, hogy ez oldalról kárt ne szenvedjen, mert ő is jó magyar lenne, ha Bécs nem feküdne oly közel hozzá.

Nemrég Zríni grófnő³⁴ szolgálja utazott itt át Rákóczyhoz küldve, Zichinek nyílt levelével. Egyéb nem jut eszembe, és irások sincsenek nálam ez ügyre vonatkozó, valamint tagadom részvételem Zríni cselekményeiben. Megemlítem azt is, hogy nevezett Szepesy Pál semmiképp sincsen nekem lekötelve, noha Nagy Ferenc őt mindenütt fogadott szolgálomnak hirdette, mégpedig azért, hogy vele szabadabban levelezhessen és alkalmasabban ide jöhessen tanácskozásra. Tagadom továbbá, hogy Murány várát a hozzá tartozó javakkal más valakinek birtokba, vagy reá jogot adtam volna, de tiszteletes Cziráky azt vélte, hogy a vár és a hozzá tartozó, valamint a szendrői javak használata iránt akképp egyezkedném Zichyvel, miképp az Gróf Zríni Péterrel történt, mely ügynek személyemnél előmozdításra Cziráky Nagy Ferencet kérte fel.³⁵ És ugyan Nagy Ferenc tanácsolta nekem, hogy a nevezett javakat végrendeletileg a már nevezett országbíróra hagynám, mert az országbíró erélyesen támogathat ügyeimben az udvarnál.

Tiszteletes Cziráky és Nagy Ferenc azt is mondták, hogy nevezett Szepesy Pál majd hetenként, majd minden második hétben, némelykor ismét többször jött ide Nagy Ferenchez, hogy vele beszéljen és tanácskozzék, mely alkalmakkor néha a barát is jelen volt, és Nagy Ferenc távollétében mindig a barátal szokott volt tanácskozni.

Ha ezeken kívül idővel még mások is jutnának eszembe, önkénytelen híven fel fogok mindent jelenteni és írásban átküldeni. Ezeket magyarból sekretariusom által diákra fordítottam, és noha diáku vadnak írva, mindazonáltal azokat mind értem és mindeneket consentiálok [elismerek].

II. Pozsony, 1671. március 14.

Méltóságos Gróf Rottal János uramtól nemzeti Horváth György uram által kezemhez küldött Ófelsége kegyelmes resolútiójához alázatosan akarván magamat alkalmaztatni ez elmúlt időkbéli rebellió dolgának, azmennyre eszemben jöhet, igaz keresztényen hitem és lelki-ösmeretem szerint, úgy, azmint az más, örökké való világon, az Isten ítélőszéke előtt avval számot adni bizakodom, minden szín és tétovázás nélkül híven és igazán eleitől fogvást ilyen folyását vallom és tulajdon magam kezemmel írom.

Még [Érsek-] Újvár megvétele előtt³⁶ az utóbbani országgyűléstől fogvást szüntelen búsitották az nemes vármegyék szegény üdvözült uramat sok követségek által, hogy törvényekben meg nem tartatnak, szabadságaikban háborgattatnak; Újvár megvétele után pedig az törökkel való békeség az magyarok híre és tudása nélkül lévén meg, annyival sürűbben kezdették, hogy azon békeség dolgában is az ország törvénye megsértődött, és ha magok gondot nem viselnek magukra, végső veszedelem követi őket, azért ha szabadságokban meg nem tartatnak és nem oltalmaztatnak, kéntelen más módot kell maguk oltalmára keresniük.

Az lévén szándékjok, hogy vagy az töröknek beholdnag országostul, vagy más valamely keresztényen fejedelemhez folyamodnak, melyben jóllehet szegény uram sokáig ellent tartott, azmelyért közönségesen sokszor azt mondtották, hogy nincs az magyaroknak nagyobb lábütő kövük szegénynél, azért csak el kellene láb alól gördíteni, mindazonáltal az vármegyék Bori Mihály uramat vévén szegény uramtól eszközül, ő mindaddig sürgette, hogy végre reá beszéllette, azokban az alább megirandó confoederatusokkal egyetérteni.

Legelsőben is Zríni Péter Uram az leányát Rákóczy Ferenc uramnak adván,³⁷ s az lakadalmára maga is felmentvén, én mentem eleiben Zsolnára, és onnét Besztercét siettem szegény uramhoz, azhol ekkor oly végzést tettek egymással, hogy visszajövé, az stubnyai hévvízben jöjjön, azhová el is jött szegény uramhoz, ott kezdték

tractálni az dolgot. Kik lehettek akkor mind ottan, nem emlékezhetem nevezet szerint reá, hanem tudom, hogy Székely András, Keresztúry László, Bori Mihály és Nagy Ferenc uram ottan voltak, ezek meg tudják mondani, kik voltak mások is ottan.

Minthogy én sok bús gondjaim és az időnek régisége miatt megfeledkeztem, hanem azmint eszembe juthat, akkor neveztek el egymást külön-különféle neveken, hogy az szerint írjanak egymásnak. Ugyanakkor végezték azt is, hogy az franciához folyamodjanak Zríni Péter uram által, és hogy ezen franciától kérjenek pénzt, ugyan Zríni uram által az ország szükségére, kire nézve őkegyelmével együtt szegény uram fel is küldötte Fekete László urat Bécében az francia követhöz,³⁸ azkivel Zríni uram szemben is juttatta, de ottan Fekete László semmit sem szóllott, minthogy nem is tudott az nyelven szólani, hanem csak azért praesentálta magát, hogy elhiggye ezen követ, hogy szegény uram is egyetért velök.

Megjövén Bécéből, Fekete László beszéllette, hogy Vitnyédi István csinált volna valami írást az ország neve alatt,³⁹ azmelyben holmi punctumokat tett fel az magyarok részéről, hogy ha ezekre accedál [rááll] az francia, ötlet választják királyuknak, azmely szegény uramnak nem tetszett, és nem is tudott semmit benne.¹ Azután Balassa Imre be rekeszkedvén Dévén várában,⁴⁰ írt az franciai követ szegény uramnak mellette, hogy ne persequalja [üldözze], azmely levelet mindjárt Ófelségének felküldött az én szegény uram.

Azonban az én szegény uram némely törvényes dolgok színe alatt Murányaljára hívatván Szuhai Mátyást, Kende Gábort, Ispán Ferencet, Szepesi Pált, Fügedi Nagy Andrást, Székely Andrást, Keczer Menhártot, Fái Lászlót, Keresztúry Lászlót, Bori Mihályt, Nagy Ferencet, Vitnyédi Istvánt, többeket is, azkik eszembe nem jutnak; akkor kezdték azon dolgokat forgatni jobban és ugyan ottan esküdtek össze, hogy egyet fognak érteni az ország dolgában,¹¹ csakhamar azután szegény uram Fügedi Nagy Andrást Zríni Péter Uramhoz küldötte, mi dologban, nem juthat eszemben, maga meg tudja mondani.¹¹¹

Annakutána az Ófelsége lakadalmára Bécében menvén,⁴¹ hogy felérkezünk, másnap estve az francia követ egy emberét küldötte szegény uramhoz, azt üzenvén neki, miért kellett az ő levélét Ófelségének küldeni, azmelyért elkezdett mindjárt hitele veszni az franciánál; egynehány nap múlva megint az követ egyszer későn estve szemben volt szegény urammal, azhol Bori Mihály és Nagy Ferenc uram voltak csak jelen, sokáig beszélgetvén egymással; minthogy én akkor jelen nem voltam, azmint szegény uramtól hallottam, azt tudakozta, ha consentiáltanak [alávetik magukat] az írásnak, azmelyet az magyarok neve alatt beadott Vitnyédi, melynek szegény uram nem akarván consentiálni, annyival inkább elvesztette hitelét, és azmely pénzt ígért volt ennek előtte az francia, arra nézve azt sem adták meg; azminthogy annakutána szegény uramnak azon követ soha sem írt, hanem Zríni és Nádasdy urammal tartottak correspondentiát [levelezést].

Mert jóllehet annakelőtte szegény urammal igen viszsza volt Nádasdy uram, de meg értvén az murányaljai és stubnai gyülekezetet Nagy Ferenc uram által, kezdette mindjárt szegény uramnál jártatni az dolgot, ajánlván magát, hogy ő is kész mindenben egyetérteni az haza dolgában, azért őt is vegyék magok köziben, annyival jobban fognak az dolgok folyhatni, aminthogy ugyanakkor Bécében egymással megbékélvén, erős kötést tettek, és leveleket adtak egymásnak, szegény uram, Nádasdy és Zríni,¹⁴ azmelyeket én ennekelőtte két esztendővel itt Pozsonyban létemkor Ófelségének kézhez küldöttem.

Az franciának pedig még az impériumbeli gyűlésben kezdette Bori Mihály az Moguntinus⁴² által az magyar dolgokat insinualni [megismertetni], ugyanekkor ezen Moguntinus erős hittel meg is esküdtette Bori Mi-

hályt, hogy correspondentiát tart vele; írt is Bori Mihály ennekutána egyszer neki, azkire hogy válasza nem volt, sokat törődött rajta, nem tudván, jutott-e kézhez levele vagy sem.

De ezekben szegény uram semmit sem tudott, hanem annak utána, azmikor az többi dolgok előtte forgottak, akkor mondotta meg Bori Mihály. Végre azt végezték ugyan az lakodalomkor Bécében, hogy Besztercebányára szegény uram extraordinariát [rendkívüli nádori gyűlést] hirdessen, hogy annak alkalmatosságával minden rendek odagyűlhessenek, azminthogy Erdélyből is hívtak embereket, de onnét senki sem jött.

Ezek voltak pedig az confoederatusok ottan, azmint reá emlékezhetem: Szuhai Mátyás, Szepessy Pál, Fái László, Keczer Menhárt, Keresztúry László, Bori Mihály, Nagy Ferenc, Nagy András, kik ugyan az én szálláson gyűltek, és ottan megesküdték Nádasdy uramnak, hasonlóképp Nádasdy uram is nekik, hogy az ország javára nézendő dolgokban egyetértenek, de szegény uram akkor immár halálnak fia lévén, semmit sem tudott ebben.^V Voltak ugyan mások is, ezeken kívül, de szegény uram akkor halálon lévén, azmint harmad nap múlva meg is halt, amiatt lévő szegénységemben [szerencsétlenségemben, gyászomban] nem observálhattam nevezet szerint mindeniket, hanem lehettek mindenestől talán tizenhároman, kik voltak mindezek, magok meg tudják mondani; azmely levelet pedig Nádasdy uram azon confoederatusoknak adott, azt akkor én kezemhez adták, én pedig Volkra uramnak adtam Murányban, azki annakelőtte is immár volt méltóságos gróf Rottal uramnak kezénél, de őkegyelme az Ófelsége engedelmeiből megint visszaadta volt.

Ezek alatt szegény uram az confoederatusokkal együtt az erdélyiekkel együtt tudom, hogy correspondealt azon ország dolgában, Teleki Mihály és Bethlen Miklós uram ki is jött volt szegényhez Murányban.⁴³ Az erdélyiek által akarván dolgokat folytatni az Portán; vegye az török császár oltalma alá és országostól holdolnak neki, be is küldöttek volt az erdélyiek, Bethlen Miklós pedig ugyanakkor szegény uram mellett maradt s itt lakott sokáig, benn lévén az murányaljai gyülekezetben is; avégre maradt volt szegény uram mellett, minthogy azelőtt a francia királynál is lakott, mind oda, mind Erdélyben is correspondeáljon, az mindezeknek is semmi effectusa [hatása] nem lehetett. Az volt pedig az felföldiek intentiójok, ha Erdély kijön, vagy cselekednének az többi Vármegyék, vagy nem, de ők mindjárt Erdélyhez állanának, és szabadságokat és religiójokat oltalmaznák minden tehetségekkel. Kezdték volt az megholt lengyel királynéval is correspondeálni,⁴⁴ akarván az által is franciánál dolgokat segítettetni, de azonban az is meghalván, szegény uram is kimúlván az világból, ott is semmiben múlt dolgok.^{VI}

Szegény uram halála után pedig én előttem ezen kezdett dolgok sok ideig csak hallgatásban voltak. Hanem annakutána sok adósságimra nézve Zríni urammal akarván murányi és szendrei jóságim végett contrahálni bizonyos summa pénzben,⁴⁵ hívtam őkegyelmét Murányban, oda Szuhai Mátyást, Szepessy Pált is elhivatván, mikor már őkegyelme ottan volt, akkor kezdettek azon dolgokról újonnan beszélgetni, onnét Zríni uram Rákóczy Ferenchez ment Patakra, el menvén Nagy Ferenc uram is vele, ott mit végeztek és miről tanácskoztak, mondották ugyan előttem, de én bizony megfeledkeztem róla.

Tudom azt, azon voltak, hogy Zríni uram kassai generálissá legyen, hogy úgy az kezdett dolgokat annál jobban folytathassák, ha az szükség úgy hozza. Patakról pedig Murányba jött vissza Zríni uram, az hol az elkezdett contractus jóságim végett végbe menvén közöttünk, ígért volt őkegyelme 100 000 forintot ezen jóságimra, hogy holtomig szabadon bírhasam, holtom után őkegyelme succedáljon [örökösödjön] beléjük; mely contractus mindazonáltal effectussá nem mehetett annakutána Nádasdy uram őke-

gyelme meggátolván. Murányból pedig magam is Zrini urammal Lipcsére mentem. Wesselényi László uram is történet szerint oda talált Jóni, ki csak akkor jött volt ki Lengyel országból,⁷ jelentette Bori uramnak nagy titkon és hit alatt, hogy őtet az francia követ meglátván Lengyel országban, tudakozta, ki legyen, megtudván, hogy magyar és az Palatinus fia, értekezett tőle, miben legyenek az magyarok dolgai, emlegetvén Bocskai [István, szepesi főispán] uramat, Szepesi Pált, Szuhai Mátyást, másokat is, de ő semmit sem tudván abban, nem tudott mit mondani.

Ezt Bori uram Zrini uramnak megjelentvén, hogy megtudhatnák, mivégre tudakozott az magyarok dolga felől, Farkas Fábiánt küldötték be az francia követhoz Varsovára,⁴⁶ ugyan Zrini uram költségén oly instructióval, hogy ha kívántatni fog, Párisban is bemenjen az királyhoz. Instructiójáról megfeledeztem, melyet Bori Mihály és Nagy Ferenc uram csináltak; válaszárol sem emlékezem, azkivel megjövén Lengyel országból, Horvát országban ment Zrini uramhoz. Azonban velem lett contractusa szerint némely részét az 100 000 forintnak elkészítvén Zrini uram, Farkas Fábián által üzenté, hogy nemsokára megint hozzám jön Lipcsére azon pénzzel, azminthogy magam is hívtam, el is jött ugyan, de semmit sem hozott Nádasdy uram meggátolása miatt.

Mínt hogy pedig Farkas Fábián megjövén Lengyel országból, Zrini uram kívánta, hogy tovább is lehessen Lengyel országból valaki által correspondentiája az franciához; lévén azért nékem egy ösmerősöm ottan Wojensky nevű pap úr,⁴⁷ azt hívtatták ki velem Lipcsére, mellyel mit conferáltam [tárgyaltam], nem emlékeztem reá; írt ugyan annakutána Nagy Ferenc uram néhány ízben neki, ő is Nagy Ferenc Uramnak; miről, bizonyosan arról sem emlékezem, de azmint eszemben jut, nem akart[a] ebben az dologban magát elegyíteni.

Lipcsén azért ugyanakkor megint hozzákezdvén az dolgokhoz, javallották Bori Mihály és Nagy Ferenc uram, hogy Nádasdy urammal is közöltessék ezen dolog, azminthogy írtattak is velem ökegyelmének, hogy az stubnyai hévvízben jöjjön, ahová el is jött ökegyelme, ahová én is Zrini urammal odamentem, akkor ottan ezek voltak: Sennyei István beszprémi püspök uram, Sente Bálint, Nagy Ferenc, jóllehet Barkóczy István uram is ott volt, de övele semmit sem közlöttek akkor, hanem csak

ajánlották az urak neki magokat, azhol minekutána beszélgettek volna az dolgok felől, mondotta Nagy Ferenc uram, ha Nagyságotok semmit [...] pedig élélöttem ezen kezdett dolgok sok ideig csak hallgatásban voltak. Hanem annakutána sok adósságimra nézve Zrini Urammal akarván murányi és szendrei jószágim végett contractálni bizonyos summa pénzben, hívtam ökegyelmét Murányba, oda Szuhai Mátyást, Szepesy Pált is elhívatván, mikor már ökegyelme ottan volt, akkor kezdettek azon dolgokról újonnan beszélgetni, onnét Zrini uram Rákóczy Ferenchez ment Patakra, el menvén Nagy Ferenc uram is vele, ott mit végeztek és miről tanácskoztak [A másolat itt megszabad, a befejezését Pauler Gyula monográfiája alapján közöljük.]

Ezeknek befejezésére keresztény hitem és Istenemnek tartó lelkem szerint írom és vallom: hogy szegény uram halálától fogva az felül megírt dolgokban, valamiben köz voltam és valamit cselekedtem, azt mind Bory Mihály és Nagy Ferenc úr javallásából és reabeszüléséből cselekedtem. Valamit valahová írtam, ökegyelmék írtatták velem, készen hozták a leveleket előmbé, úgy kellett subscribálnom. Ha pedig magam kezével kellett valahová írnom, azt is vagy maga dictálta Nagy Ferenc úr, vagy írva adta előmbé. Az én nevem alatt folytatták ugyan e dolgokat, de azokban is nagyobb részről nem tudtam semmit. Sok okoskodásokkal meggyőzvé elmémet, úgy vezérlettek, amint akartak; meg is cselekedtek már sok dolgokat, amikor előmbé hozták. Sereggel voltak sokszor Nagy Ferenc uramnál kezem írása és pecsétem alatt levő albák, melyeket más dolgok alkalmatosságából vett tőlem, azokra azt írhatta, amit akart. Sok betegeskedésem és busulásim között magammal is jól tehetlen voltam, nem hogy ezekben avattam volna magamat, ha ökegyelme mellettem nem lett volna és azokra reá nem beszéllett volna [...] minnek okáért megvallom, vétettem abban, hogy ezeknek tudtam némely részét és azokat az én váram mellől és nevem alatt folytatták, mindazonáltal meg nem jelentettem annak idején Ófelségének: másképpen, Isten bizonyosságom, magamtól semmit sem cselekedtem, melyet reménylek, őfelsége is méltó tekintetbe fog kegyelmesen venni, s hozzám, ilyen nyomorult, elesett özvegyesemben minden kegyelmességgel méltóztatik lenni. a lotharingiai herceg őfelsége neve alatt adott parolájára [becsületszavára] is.

* A szöveg egy korábbi változata megjelent az *Irodalomtörténeti Közlemények* 2015/3. számában: Jankovics József, A „Murányi Vénus” – tanúvallomásainak tükrében címmel (399–417.).

1 Pauler Gyula, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése: 1664–1671*, I–II, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Vállalata, 1876, I, 77–79.

2 *Uo.*, I–II., passim.

3 Acsády Ignác, *Széchy Mária, 1610–1679*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1885 (Magyar Történelmi Életrajzok).

4 Hajnik Imre (1840–1902) jogi doktor, egyetemi tanár, az Akadémia rendes tagja volt. Jelentős kéziratos gyűjteménye van az OSZK Kézirattárában a Wesselényi-mozgalom történetével kapcsolatban: Fol. Hung. 1433. (Hajnik Imre oklevélmásolatai és kivonatai különféle levéltárakból), melyből a *Széchy Mária utolsó életévei* című munkáját kiadta: Akad. Ért. Philos., Törvény és Tört. Tud. 1864. IV. k. Ennek fogalmazványát használtuk, OSZK Kt. Fol. Hung. 1434. Ugyanítt található a Quart. Hung. 2159. jelzet alatt az *Újabb adalékok a Wesselényi–Nádasdy–Zrinyi-féle mozgalom történetéhez* című munkája, amely Széchy Mária itt közölt, eddig ugyancsak kiadatlan II. vallomását is tartalmazza.

5 Jankovics József–Szörényi László, *Gyöngyösi István vallomása a Wesselényi-perben*, ItK, 2016/1, 80–92.

6 Hajnik, *Széchy Mária...*, OSZK Kt. Fol. Hung. 1434.

7 Pauler, *i. m.*, I, 76.

8 Pauler Gyula, *Wesselényi Ferenc és Széchy Mária Murányban 1644*, Vasárnapi Ujság, 1865, 603.

9 Benczédi László, *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés Magyarországon (1664–1671)*, MTAK Kézirattár, Disszertációk, 1974.

10 R. Várkonyi Ágnes, *A Wesselényi szervezkedés történetéhez 1664–1671*. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György, Bp., 2002, 571.

11 Pauler, *Wesselényi Ferenc i. m.*, II, 162–163.

12 *Uo.*, 163.

13 „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak...”: Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemességhez (1635–1665), feltárta, szerk., közreadja Tusor Péter, Bp., 2015 (Collectanea Studiorum et Textuum, 1), 320, 321, 355.

14 Pauler, *i. m.*, I, 99.

15 Acsády, *i. m.*, 211.

16 Babocsay Izsák, *Fata Tarzaliensia, az az Tarzal városának főbb változásai [1670–1700]*, kiad. Rummy Károly György, Pest, 1817 (Monumenta Hungarica), 24.

- 17 Jankovics József, *Zrínyi Péter pályfordulása: A levelek és a vallomások énképéről = Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára / Beitrage zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés*, főszerk. Lengyel Réka, szerk. Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Kiss Margit, Lénárt Orsolya, Bp., reciti, 2015, 184–191.
- 18 Benczédi, *i. m.*, 276.
- 19 Acsády, *i. m.*, 229.
- 20 Hajnik, *i. m.*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1434.
- 21 Pauler, *Wesselényi Ferenc...*, *i. m.*, II, 259.
- 22 Hajnik, *i. m.*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1434.
- 23 *Gyöngyösi István levelei és iratai*. S. a. r., jegyzetek és mutatók Jankovics József, Nyerges Judit és Tusor Péter. A tanulmányt írta: Jankovics József. Bp., Balassi Kiadó, 2017, 18. (Régi magyar Könyvtár. Források, 15.)
- 24 Ráth Károly, *Adatok Lessenyei Nagy Ferenc életrajzához*, Győri Történelmi és Régészeti Füzetek, 1862, 155–156.
- 25 Hajnik, *i. m.*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1434.
- 26 Chernel Kálmán, *Adalékok Széchy Mária végnapjaihoz*, Századok, 5 (1871), 211–214.
- 27 Acsády, *i. m.*, 263.
- 28 Hajnik, *i. m.*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1434.
- 29 Nagy László, *Kard és szerelem. Török kori históriák*, Bp., 1985. A szerző egy egész fejezetet szánt Széchy Mária életrajzában újabb adatokkal való korrekciójára. Ebben közli újra e roppant fontos, és előtte eddig figyelemre sem méltított levelet, *Élet a „halál” után* alcímmel (261–263.), idézeteink is innen származnak.
- 30 Wesselényi nádor 1666. ápr. 5-ére hívta össze tanácskozássra az összeesküvőket és az ellenzéki politikusokat a Besztercebányához közeli Stubnyafüldőre, majd 1667. febr. 4-én Besztercebányára, s márciusban, már az ő halála után találkoztak.
- 31 Johann Joanelli kamaragróf Körmöcbányáról készült Bécsbe pénzt szállítani, az összeesküvők rajta akartak ütni, de a stájer gróf megváltoztatta útirányát, ezért az akció meghiúsult.
- 32 E rejtjelezett üzenet arra vonatkozott, hogy az erdélyiek ne szakítsák meg a törökkel folytatott tárgyalásokat a szövetség érdekében.
- 33 Egyes török körök támogatták volna a császár elleni támadást, katonát azonban csak ígértek, de nem adtak.
- 34 Zrínyi Péterné, Frangepán Katalin.
- 35 Széchy Mária tárgyalta Zrínyi Péterrel Murány és Szendrő megvásárlásáról, tervük megvalósítását azonban meggátolta, hogy királyi rendelettel megtiltották Máriának azok elidegenítését. E birtokokra Zichy István is pályázott, a királyi tiltás mögött azonban ott állt az országbíró Nádasdy is, aki szintén szerette volna megvenni azokat.
- 36 Érsekújvárt 1663. szept. 25-én foglalta el a török. A legfőbb lökést a mozgalom kezdetének az 1664. augusztus elsejei törökellenes szentgotthárdi győzelem adta, mely után 9-én Vasvárnál a császár olyan békét kötött, amely a magyar érdekeket figyelmen kívül hagyta. Érsekújvár is török kézen maradt.
- 37 Zrínyi Ilona és I. Rákóczi Ferenc lakodalma Makovicán és Sárospatakon volt, ez utóbbi 1666. márc. elsején, s kiváló alkalmat biztosított az ellenzéki politikusok találkozására és tanácskozására.
- 38 A bécsi francia követ, Jacques Bretel de Grémonville közvetített XIV. Lajos és az összeesküvők között.
- 39 Vitnyédy István már 1665 júniusában átadott a francia követnek egy tervezetet a magyar–francia szövetségről.
I [A római számmal jelölték Hajnik Imre jegyzetei.]: Az udvarnak erről némi sejtelmé volt, Vitnyédinek elfogott levelei folytán, mint az Vesselényinek a pozsonyi kamarához (Murány, Maj. 27. 1666.) intézett leveléből kiviláglik.
- 40 Balassi Imre és Wesselényi Ferenc között fegyveres harcig fajuló feszültség támadt az előbbi túlkapasai, elkövetett bűnei és kegyetlenkedései, valamint egy előkelő török rab eltulajdonítása miatt. Vö. *Bethlen Miklós Önéletrása*, s. a. r. V. Windisch Éva, Bp, 1955 (Magyar Remekírók), I, 217–218.
II A pozsonyi bíróság iratai szerint e gyűlésen határozottat el, hogy a törökkel szövetkezzenek és annak védelme alá adják magokat, mire vonatkozólag okirat készült, melyet a gyűlésben jelen volt Bethlen Miklós vitt Erdélybe, melynek közbenjárása által volt a porta pártfogása kinyerendő. Így a vádpontok Keczer András, Székely András és Fügedi Nagy András ellenében, a kamarai levéltárban őrzött peres iratok szerint.
- III A Fügedi Nagy András ellen (15. Jul. 1671.) hozott, fej- és jószágvesztésre szóló ítélet főleg ezen küldetésért Zrínihez lón alapítva, mely indokhoz még járultak, hogy jelen volt a szendrői, pataki, encsi összeesküvés gyülekezeten, Abaújban izgatott, a fő összeesküvőkkel sűrű levelezésben állott és az első kísérlet elnyomása után tartott Sajó melletti gyülekezeten a lázadás megújítását sürgette. – Mindezen vádak jobbára Lessenyei Nagy Ferenc vallomásain alapulnak, melyeket lásd alább. [Hajnik jegyzetei között megtalálhatók Nagy Ferenc vallomásának jegyzetei, de e cikkéhez nem csatolta – J. J.]
- 41 1666. dec. közepétől január elejéig tartózkodtak Bécsben, az I. Lipót és harmadik felesége, Eleonora Magdalena, a pfalzi választófejedelem lánya lakodalma kapcsán, s Nádasdy is csatlakozott a megbeszéléseikhez, Wesselényivel és Zrínyi Péterrel.
- IV Szécsi Mária tévesen állítja, hogy Nádasdy és Wesselényi kibékülése csak Bécsben történt meg, az fél évvel előbb, és pedig Nádasdy felszólítása következtében ment véghez, mint ez Wesselényi alább közölt, Murány 29. Jul. 1666. kelt leveléből Nádasdyhoz kiviláglik; valamint a szövetkezési okiratot, úgyszintén a Bécsben a nádor, Nádasdy és Zríni közt létrejött szövetségekötést és annak megtartására vonatkozó esküket. [A harmas szövetséget 1666. december 19-én kötötte meg Zrínyi Péter, Nádasdy Ferenc és Wesselényi Ferenc. – J. J.]
- 42 Bory Mihály királyi táblai jegyző 1663. szept. közepén járt Wesselényi Ferenc megbízásából a regensburgi birodalmi gyűlésen, hogy segítséget kérjen a török ellen, s ekkor találkozott a mainzi választófejedelemmel, János Fülöppel. Ő pedig, amint levelet kapott az összeesküvőktől, arról azonnal értesítette I. Lipót császárt.
- V Lásd alább Nádasdynak Besztercén 9. Mart. 1667. kelt iratát.
- 43 1666 nyarán; vö. *Bethlen Miklós levelei*, I, s. a. r. Jankovics József, magyar nyelvi jegyzetek Néneyi Gáborné, latin ford. Kulcsár Péter. Bp., 1987 (Régi Magyar Próza Emlékek, 6/1–2), 134–148.
- 44 Gonzaga Lujza Mária mantovai hercegnő, János Kázmér felesége 1667-ben hunyt el.
- VI A lengyel királynénak tudomása a magyarországi mozgalmakról kitűnik Nádasdynál talált levelekből.
- 45 Lásd a 35. jegyzetet.
- VII Vesselényi ugyanis Lengyelországban is bírt javakkal. [A nádor fia az apjával való összekülönbözés miatt élt a lengyelországi birtokon – J. J.]
- 46 Varsóba.
- 47 Stanisław Wojensky krakkói kanonok, akinek közvetítésével a lengyelországi kapcsolataik erősítését remélték az összeesküvők.

Az elszámoltatás esztétikája

(Gergely Ágnes: A szomjúság ára)

*Mondd a nehezen mondhatót
(Nemes Nagy Ágnes)*

*Ha félsz, a másvilágba írd át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalomuk írját,
de nem felelnek, úgy felelnek,
bírnak mi is, ha ők kibírják.
(Kosztolányi Dezső)*

*a transzcendenst az érti csak
kit megsebeztek.
(Gergely Ágnes)*

Légszomj. Talán ez a kifejezés írja le legpontosabban, milyen fizikai-lelki állapotba kerül az, aki behajtja a regény fedőlapját az utolsó mondat ránc szakadó vákuum csendje után. Esetleg Pilinszky János képei tudnak találkozni ezzel a nullpontra futtatott, kifejezhetetlen hangvesztéssel. Az ő költészete tudta még azt ennyire evidens módon, hogy az elnémulásra csak a csend tud autentikus választ adni. „*A hallgatózó kert alól, / a fa az ürbe szimatol / a csend törékeny és üres / a rét határokat keres (...)* távoli, kétes tájakon / készülődik a fájdalom.” Olyan fokozhatatlan fájdalom kapcsolja össze *A tolmács* és az *Őrizetlenek* című szöveget, amire az elsődleges reflexió ösztönösen testi (hidegrázás, könny, levegőhiány, megfeszülő izomtónusok), s csak később, egy hosszabb ülepedési idő után találunk szavakat. Talán nem véletlen, hogy a közös cím is valamiféle betöltetlenségről, hiányállapotról közvetít. *A szomjúság ára*. Jól megválasztott „címer”, a szenvedés dupluma. Egyszerre foglalja magába a kiszolgáltatottságot, az olthatatlan vágyakozást, a nincset, és az ember sorsszerű, predesztinált megrekedtségét. Egyik interjújában Gergely Ágnes épp azt eseteli, hogy tulajdonképpen ő ezekben a szövegekben nem azt akarta megírni, hogy mi történt, hanem azt, hogy a történekből mi maradt meg napjainkban. A jelen pedig nem vizsgálja túl jól. Mutatja ezt az a tény, hogy a két újraközölt regény több évtizedes távlatból is akut problémára tapint, elszámolásra készlet. „*A sárga csillagot levették a mellünkről, a félelmet és talán a fájdalmat is, de a szégyen alatta odatetoválódott a bordáinkra.*” (...) „*A túlélőnek nincs más dolga, mint naponta megküzdeni az árulással.*” (275.)

Trauma és irodalom kapcsolata. Trauma és élet kapcsolata. Élet és irodalom kapcsolata. Húsbá vágó ontológiai háromszög. Gergely Ágnes életrajzának szövegbe kódolt elemei átvérzik a lapokat. Az olvasó hamar rájön, hogy – akárcsak az elbeszélőnek – feladata van ezekkel a mondatokkal. Az önmagunk rekonstruálását szuggereáló, erősen etikai és erkölcsi indíttatású szövegtöredékek élő, szerves történelemkönyvként lapozzák újra a múltat, tartanak tükröt a jelennek és intik óvatosságra a jövőt. A regény rámutat arra, hogy a megoszthatatlan tapasztalat hogyan kap mégis formát, alakot az irodalom, tágabb értelemben a művészet révén. A feldolgozás formája jelen esetben, műfaji megjelenés szerint, a regény. Az olvasásmódhoz azonban hozzátartozik, hogy ismerjük a költő műfajhoz fűződő különleges viszonyát. Amikor Gergely Ágnes a *Viharkabát* című gyűjteményes verseskötetének fülszövegében megfogalmazza, hogy ő nem tud regényt írni, akkor ezt a vallomást semmiképp se egy mesterségbeli hiányosságként regisztráljuk. Sokkal inkább úgy, mint egy műfajjal szemben állított székszeptist. „*Üzenem Odaátra, alázattal, Örkeny István: én sem tudok regényt írni. Sem regényt, sem novellát, sem tárcát, esszét, riportot – de memoárt és portrét sem. Nem tudok prózát írni. Egész életemben verset írtam.*” Ez a pár sor nagyon érzékenyen reagál az írásban artikulálható igazság előhívásának nehézségeire, a valóság és fikció dilemmájára, a próza kontinuitás-kényszeréből fakadó torzítások uralkodó jelenlétére. *A szomjúság árának* egyik szövege sem hó-

dol be az elmondható történet fantomjának. Gergely Ágnes regényei lírai természetűek, a vers intenzitása dolgozza szét a magát mindig összehúzni vágyó szövegteret. Ezeknek a szövegeknek nincs nyugópontjuk, sehol nem stabilak. Épül, lebomlik. Épül, lebomlik. A szöveg „törvényei” ugyanazt a sziszifuszi sorsszerűséget követik, mint ami a történet szereplőit saját végzetük felé tereli. Ennek egyik legdrasztikusabb példája az *Őrizetlenek* gyermekszereplőjének, Danielának a kálváriája. A betegségéből fakadó remény-reménytelenség dialektikája összeíródik a pótapaként elfogadott Carlos hazavárásának állandó szövegfeszültségével.

Nemcsak ezt a két szöveget, hanem Gergely Ágnes egész életművét meghatározza az ismétlés alakzata. Az ismétlés-kényszer egyszerre az emlékezés rituáléja és a felejtés, vagy épp a nem tudás sarkköve. Az idő múlásának megakasztására tett kísérlet, a trauma eseményszerűségének, egyszer-voltságának újbóli tettenérése olyan feladat, amivel a szöveg elbeszélője nem tud megbirkózni. Az elmondhatóság határáig feszíti a mondatokat. És pont ez a személyes kudarc fordítja az olvasást a katarzísba. Félelem és részvét munkál az olvasóban. Az elbeszélő sehol nem tompít, ahol nem tud beszélni, elakad, vagy megismétli magát a szöveg. „*Másnap elment. Ciprusról még írt, azt írta, angol fogságba esett, de majdcsak egyszer hazatalál. (...) Ez az a pont, ahol mindig megakadok. (...) Valéry állítólag képtelen volt leírni, hogy az ögrófnő délután ötkor elhagyta lakását, és a városba ment. (...) Apám délután hat órakor elhagyta a lakását, és munkatáborba ment.*” (33.) A szöveg egyetlen pont körül kering. Újra és újra ugyanazt a képletet írja. Nem hossza, hanem mélysége van az ilyen szövegnek. Egyetlen elvégtelenített mozdulatsor: elmegy, nem jön vissza. Elmegy, nem hallani többet róla. „*Apu helyére nem kerülhet senki.*” (119.) Eltűnik a mondat címezte. Felfüggesztődik az addigi létállapot, megakad a nyelv. Az egzisztenciális törés, a csonkág tapasztalata révén a szöveg tér-ideje is deformálódik. „*Csonka családnak másképp telik az ideje.*” (135.) A fájdalom lecsupaszítja a mondatokat, lehántja a manírt. Kopogásuk könyörtelen metronóm. Az akadozó, elcsukló mondatok egyre inkább felélesztik a szavakban rejlő performatív energiát.

A szó cselekszik. Űt, elgáncsol, megtart, ölel, visszahúz. A szavak, a megnevezések atavisztikus, genetikusan, testbe/re íródó reflexszintű, öntudatlanul hordozott jelentésekkel terhelődnek. Minden visszairódik az egyénbe. Gergely Ágnes mindkét szövege nagyon élesen, kritikusan mutat arra, hogy a használt nyelv nem ártatlan. A foucault-i nyelvszemlélet olvasatában félelmetes perspektívák nyílnak a regényekben. A kódolt némaság, a centrumhoz képest perifériára szorított „másik”, a nyelvi birtokviszonyok kisajátító mechanizmusai mind megjelennek a szöveg nyelvi terében. Gyönyörű, hogy mennyire méltóságteljesen adja a nyelvben őrzött anomáliák kritikáját az író.

„*A mi Imrénk! – aki tehetséges volt, rögtön a miénk volt. Kinevettük, megtapsoltuk, megsirattuk: a mi Imrénk.*” (24.) „*Londonderry. Csak Derry. A Londont az angolok tették hozzá.*” (81.)

A nyelv, mint jelrendszer természetéből fakadóan konvencionális, vagyis a többség által elfogadott állapotot rögzíti, a többségi mozgást követi le. Ezáltal konzerválja a totalitárius, elnyomó nyelvi megnyilvánulásokat. A hang „besározódik”, feltöltődik mind az agresszor, mind a traumatizált tudat felől. Olyan skizofrén állapot jön létre, amelyet csak az irodalom, pontosabban a nemes szándékkal operáló irodalom képes egyszerre láttatni. „*A zsinég nekem egészen mást jelentett. Apám katonakönyvébe egy hatalmas sárga ZS betű volt bélyegezve. Éveken át, akármít olvastam, ha a lap alján, közepén, bárhol zs betű volt, azonnal ráugrott a szemem. Zsinég, zsír, zsinór – mindig ezt olvastam ki elsőként a mondatokból. És mintha darázs csipett volna, ha az utcán zs-vel kezdődő szavakat hallottam. Magának a »zsidó« szónak a magyar nyelvben van valami eredendő rossz hangása” (35.) „...ahol nem nő zsidóakony, vagy ha nő, hát két szóba írják.” (36.) Generációkon át öröklött magartásformák, sztereotípiák („*A zsidókat az egész világnak sajnálnia kell?*”), mondatok, szavak evidens nyelvi létjoga szemközt találja az olvasót. Mégis a mondatot, mégpedig*

a végtelenségig megtisztított mondatot teszi meg az élet viszonyítási pontjának. Gergely Ágnes írásművészete tiszta. Nincs indokolatlan költői játék, nincs olyan nyelvi bravúr, ami a nyelv öncélúságát hirdethetné a gondolat igazságértéke felett. Mindkét regény megfogalmazza ezt az álláspontot a maga módján. *A tolmács*ban maga a fordítás válik nyelvitikai-erkölcsi horizontban egyenesen lételméleti kérdéseket feszegető cselekvéssé. Az *Örizenek*ben pedig Daniela versei és versfordításai kapcsán olvassuk össze a vers igazsága az élet igazságával.

Ez a két regény a fájdalomról szól. Olyan mélyfúrásokkal beszél erről az alig artikulálható érzeletről, hogy az az empátia révén képes az olvasás allegóriájává válni. *A szomjúság ára* kicsúszik a kategorizáló tudat alól. Nem tűri a besorolást, a szenvedők elvégtelenített történeteit mondja. *A tolmács* és az *Örizenek* szereplői archetipusok, a szenvedők archetipusai. Nem akarnak egymás fölé kerekedni, ugyanúgy mondják egymás történetét, mint a sajátjukat. Gergely Ágnes nem szolgálja ki az egymással rivalizáló trauma-diskurzusokat. „*Mondd meg, hogy nem tűröm a felelőtlen kijelentéseket. Elvégre nekünk is volt Auschwitzunk. Ebben a rám csapódó pillanatban egyszerre érzek mindent. Azt, hogy Hirosimában vagyok. Azt, hogy fehérek vagyok. Azt, hogy az egész szobában csak nekem volt Auschwitzom. Hogy két tragédia nem játszható ki egymás ellen.*” (68.) A két regény egymáshoz, egymásról beszél. A közös történet, mint megtartó erő fogalmazódik meg a sorok között. „*A közös történet a legnagyobb védelem.*” Nem áltat tehát senkit. Nem állítja, hogy a trauma átírható, vagy hogy a seb valaha is begyógyul. Azt mondja, hogy a közös történet közepén tart (*aura mediocritas*), segít abban, hogy ne merülj el. Carol ott áll az imbolygó hajón, ami az életen való biztos átjutás horatiusi toposzából hirtelen a bizonytalanság jelképévé rajzolódik át. Egy hiteles tanú utazik az elmosódó partok felé.

(Kalligram Kiadó, 2018)
Pintér Viktória

Kócolódó ördögcérna

(Tolnai Ottó: Szeméremékszerek. A két steril pohár)

Regény Misu, T. Olivér, Amadeó, Kafka Ferike, Palicsi P. Howard. A Tolnai-olvasók jól tudják: a karakterek egyazon elbeszélői szubjektum alteregóit, a Tolnai-szöveg univerzum ismert szereplőit jelölik, kik (többek közt *A pompeji szerelmese*, a *Grenadirmars* vagy a *Nem könnyű* szereplehetőségeit változatosan variáló hasonmásokként) több évtizede tevékeny részesei¹ az életműnek. Az új Tolnai-prózafolyam, a (2008-as *Grenadirmars*ot idéző²) *Szeméremékszerek* első, *A két steril pohár* címen jegyzett kötetében az alteregók szokatlan kontextusban, egy korábban kevésbé alkalmazott, jól definiálható narratív keretben jelenítődnek meg, mely kompozicionális eljárás lehetővé teszi, hogy az állandó szerzői programként tételezett motívumismétlés, összegzés,

1 Az alteregók a Tolnai-szövegvilágnak nem csupán szereplői, sokkal inkább továbbírói, jellegzetes kézjeggyel rendelkező társszerzői: „Igaz, én lennék a Könyv, a Regény központi médiuma, alteregókat kreálhatok, majd ezekre az alteregókra bizonyos szerepeket, feladatokat, hatásköröket ruházhatok, mint ahogyan Regény Misura átruháztam volt minden regénypoétikai kérdést, Jonathánra pedig a tisztaköltészeti problémákat, ám e fennhatóságokat, hatásköröket osztva, senkit sem ruháztam fel úgymond valamiféle belső cenzori jogokkal.” – Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek. A két steril pohár*, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2018, 138.

2 Vö.: Tolnai Ottó: *Grenadirmars*, Zenta, zEtna, 2008, 34.

poétikai „rekapituláció”³ a gyakorlott Tolnai-befogadót is felvillanyozza.

A *Szeméremékszerek* fabuláris váza könnyen rekonstruálható. A Palicson élő (az autobiografikus szerzői szubjektummal több ponton azonosítható) elbeszélő felesége kérésére elindul a patikába, hogy két steril poharat vegyen. A narrátor – objektív idő szerint – rövid sétája során a várost övező határázaron várakozó menekültekkel találkozik. A zónában az elbeszélő önkéntelen kézmozdulatot tesz, melyet a határőrök intésként, egy menekültet a tiltott terület felé navigáló jelként értelmeznek. A protagonistát letartóztatják, őrizetbe veszik, (a róla szóló jelentések⁴ részleteinek inkriminálásával és bántalmazással) vallatják, bebörtönzik, pszichiátriára utalják, végül hazaengedik.

A kötet első kritikusaik közt Jánossy Lajos jegyzi meg, hogy a *Szeméremékszerek*ben „körkörös, Tolnai gyakran használt fordulatával, rizomatikus, másképpen karfiolszerű alakzat rajzolódott ki, amelynek, akárcsak a cserkészek asztalának, nincs középpontja”⁵. A fent vázolt fabula e kijelentést cáfolni látszik. A *Szeméremékszerek* névuma éppen abban ragadható meg, hogy Tolnai (valóban jellemző)⁶ prózaformáját egy határozottan kirajzolódó keretbe helyezi: (a parafrázis) történetelemek, fordulópontok köré szervezi. A decentrális deleuze-i rizómát jól kitapintható pontokon összecsomózza, miközben sajátos írásmódját ezen szilárd szerkezettel – állandó feszültséget gerjesztve, az olvasási kedvet fenntartva – ellenpontozza.

A közel négyszáz oldalas prózafolyam egyszerűen rekonstruálható, lekerékítettnek tűnő, bevett dramaturgiai megoldásokat alkalmazó eseménysorozat Tolnai-féle szüzséje a fabuláris alapstruktúrától merőben eltérő, formátlannak mutató történeteket beszél el, ahol a fent nevezett alteregók egymással folytatott dialógusaikban az elbeszélés szubjektív idejét végtelenségig nyújtják. A narrátorok a történet fő epizódjaihoz számos anekdotikus történetelemet kapcsolnak, s – az autentikus Tolnai-motívumokkal⁷ egyetemben – újra megidézik az életmű darabjait.⁸ Ezen automatikus íráshoz hasonló,

- 3 Tolnai monográfusa már a kilencvenes években diagnosztizálta azon (repetitív, összegző, magánmitológiát konstruáló) eljárást, amely az író műveit máig jellemzi. Vö.: Thomka Beáta, *Tolnai Ottó*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 1994, 61. A kijelentést a magyar vajdasági irodalmat vizsgáló, kurrens monografikus munka (*Tükörterem flamingókkal*) szerzője, Szarvas Melinda két évtizeddel később ugyancsak affirmálja: „Tolnai Ottóról egy ideje az alapvető megállapítások közé tartozik, hogy műveivel magánmitológiáját alakította ki, s ezt erősítik újabb alkotásai is. Értelemszerűen ehhez egy saját, sőt személyes téma is szükségesnek bizonyult, emellett pedig a mitológiát felépítő művek összekapcsolásának módja is meghatározó.” – Szarvas Melinda, „Irányváltások. Tolnai Ottó magánmitológiájának lehetséges következményeiről”, *Új forrás*, 2013/5, http://epa.oszk.hu/00000/00016/00184/pdf/EPA00016_uj_forras_2013_05_048-055.pdf, a letöltés ideje: 2018. 11. 20.
- 4 „A magas tiszt ismét elvágta a fonalat. Felütötte az egyik iratmegőrzőt. [...] Istenem: 13 iratmegőrző, minden bizonyonnyal egész életem! Ha jól láttam, szülővárosomból, Zentáról, Magyar-Ó-Kanizsáról, Újvidékről és Budapestről is kaptak jelentésekkel tömött, részben már megsárgult iratmegőrzőket, dossziékat.” – Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek*..., 158–159.
- 5 Jánossy Lajos: „A határtalanor”, *Litera*, 2018. június 9., <http://www.litera.hu/hirek/a-hatartalanor>, a letöltés ideje: 2018. 11. 22.
- 6 Tolnai e fogalmat a *Nem könnyű* kötetben saját alakzatként „privatizálja”: „olykor kezembe vettem egy- / egy nagy lila rizómát” (66.). „csontként ragyogó rizómafoteinkben” (38.). A deleuze-i rizóma szerepére Bencsik Orsolya a 2017-es kötet kapcsán ugyancsak felhívta a figyelmet, lásd: Bencsik Orsolya: „Ne félj a rizómától!”, *Jelenkor*, 2017/5, 635.
- 7 „De hát a dolgok egymásba torkollnak, ahogyan például a Joó Lajos utca a kisállatpiacba, illetve annak Vörös terébe, Dobrotába... Ezek az én úgynevezett deltáim, mert hát mi más is a Joó Lajos utca torkolata, mint egy idilli delta, éppen olyan, mint amilyenről ifjúkoromban álmodtam, amikor is a delta kategóriáját mint olyat bevezettem volt.” – Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek*..., 33.
- 8 „Elvégre T. Olivér lenne a *Bayer aspirin* szerzője, szürom én közbe, igaz, akkor még nem volt szabad reklámozni az orvosságot, most pedig lám, majdhogynem az orvosságreklám határozza meg a világot.” – uo., 26.

ám (paradox módon) tudatos szerkesztési metódust mutató elbeszéléstechnika működés módjára – melyet a narrátorok nemezelésnek, hadoválásnak, egybemeselésnek vagy költői alkimiának neveznek – a kötet több ponton reflektál:

„[T. Olivér] mesélés közben szerkeszti át a szöveget, pontosít itt-ott, hozzáad, elvesz, újra hozzáad valami egészen mást, hogy végül teljesen letörölje az egészet. Röviden, a mesefák technikájával él” (16–17.)

„Mesélj céltudatosan, ne kóvályogj, mint gólyafas a levegőben, mert szédülékeny vagyok, elszédülök kóválygásod közepette. Vad Jócó is mondta már, többször elhátározta, szájba vág, ha még egy kitérőt teszek. Most tehát igyekeztem rövidre fogni, céltudatosan maradni, ügyelni, ne kócolódjon túl az ördögcerna, ne kezdjen el rákosodni a nemezelt (nemzeti – székei: halina, albán: ind, román: postav, szerb: čoja) kézműipari termék, a tulajdonképpeni szöveg. Mint olyan.” (87.)

Utóbbi citátum jól mutatja a *Szeméremékszerek* (önironikus) törekvését a tárgyyszerű, egyenes vonalú elbeszéléstől – s annak (törvénytörő) kudarcát: a narrátor igyekezetét egyetlen mondatban állítja („céltudatosan maradni”, „rövidre fogni”) s cáfolja (lásd az etimológizáló, tárgytól jócskán elkanyarodó kitérőt). A regényként aposztrófált kötetben keresztülörvénylő történetek egy jól meghatározott terület, „a háborúból még igazán ki nem mászó fürdővároska” (49.), Palics és Szabadka topográfiáját rajzolják fel. A patika és a Homokvár vonalán baktató alteregók Joyce Leopold Bloomjához hasonlóan járnak be a várost. Az elbeszélői tudatok a kötet első egységében a mikrokozmoszt, a települések történeti vonatkozásait, „egzotikus” (9.), „félimaginárius”⁹ momentumait rögzítik; s számos különböző státuszú intertextust idézve, határokon áttörve szólnak Japánhoz, Berlinhez vagy New York-hoz költő anekdotákról, Tolnai sajátos esztétikai szemléletéről,¹⁰ az oeuvre és a tágabb irodalmi-képzőművészeti kontextus jelentős mozzanatairól vagy a (végig szemérmetlenül zavarba ejtő) cím jelentésváltozatairól.¹¹

A *Szeméremékszerek* dramaturgiai csúcspontja azon valatási jelenet leírása, mely a nyomozók szolamát és a Tolnai-féle beszédmódot ütközteti. A (többes identitású) narrátor már a kihallgatás kezdetén jelzi definiálhatatlan, elnyomó közegnek ellenálló voltát:

„Neve?

Eltűnődtem. S hogy nem válaszoltam azonnal, teljesen váratlanul érte őket. Az emberek mindig, minden helyzetben reflexszerűen válaszolnak erre az indító, rutinszerű kérdésre.

9 A kötet legszellemesebb részei szólnak a települések „sportéletének dicsó múltjáról” (19.); Palicsról mint a golyóscsapó- és törpepapagáj-kereskedelem fellegváráról (103.); vagy az elbeszélő terveiről, mely a helyi sportéletet a menekültválság megoldásával lendítené fel. „Először is, mondtam volt az előljárónak, meséli T. Olivér szenvedélyesen, élesszék fel mind a tíz (10) gyeplabdaklubot. Igen, rázzák, élesszék fel szépen sorban: az Ektrovjvodina, a Toplana, a Zorka, a Fidelinka, a Zvezda, a Student, a Csokoládégyár, a Mladost, a November 29 és a Csipkegyár nevezetű gyeplabdaklubokat. Ha kell, akkor előbb a gyárakat élesszék fel, amelyekhez a klubok kötődtek volt, élesszék fel, mert erős gyárak nélkül nincsenek erős klubok. És igazoljanak arányosan mind a tíz (10) klubba menekült (illegális határátlépő) pakisztáni (bangladesi, indiai, tunéziai, líbiai, somáliai, algériai, afgán, valamint eritreai) játékosokat. Hiszen egykor, Szabadkaország gyephokisportjának csúcsán például két indiai játékos is játszott nálunk...” (21.).

10 A *Szeméremékszerek* elbeszélője (*Mi szép* címmel ellátott noteszfüzetében) a klasszikus esztétikai kategóriát – avantgárd gesztussal – szubverzív módon definiálja: szép például Cziprián kényszerű, heresérvre szorított teniszlabdája (13.) vagy „a kutyaházakba bevilágító szuperkékhald” (79.).

11 A szeméremékszer-szemérmertlenség-szemérem számos jelentésnyalattal rendelkező fogalmakként vonulnak végig a kötetben. Szeméremékszer a heresérvre szorított teniszlabda (13.) és a határázár zsillettórhulladékából készített műtárgy (163.); szemérmertlenség az obszcén történeteket mesélő celtatársak (217.); szemérmes az elbeszélő, mikor egy idős párizsi hölgy leplezetlen nyíltsággal mesél férje házasságtöréséről (51.).

[...]

Évtizedek óta billegnek neveim között, majdhogynem játszom velük. Olykor ráérősen. Máskor viszont félve, nagy pánikban, közéjük zuhanok. És beörlnek. Jóllehet ez a játék sosem is valami irodalmi alakoskodás, divatos kitaláció. Mert én valóban Kracsun voltam. Valóban Kracsun vagyok.

[...]

És azt is minden alakoskodás nélkül állíthatom, hogy valóban Tolnai (T) vagyok. És valóban Orbánfalvy T. Olivér. És Regény Misu. És Palicsi P. Howard Jenőke.”

(129–131.)

A tárgyra szorítózkodó, vádakat igazolni igyekvő, konspirációt feltételező nyomozók beszédmódjának és a narrátor poétikus elbeszéléseinek konfliktusa a szerzői identitás egyéni kifejezésének kísérletét, a magánmitológia továbbírását eredményezi: „Namármost, e kihallgatásokon újra alkalmam adódott, noha a nyomozótisztek drillje, sokszor fenyegető és durva kérdései közepette, hogy míg ők valami bizonyítékok után nyomoznak, én ellenkező irányba iszkolva, nyomulva, ismét kísérletet tegyek életem egybemeselésére” (215.).

Az elbeszélő letartóztatását, megaláztatását¹² leíró szövegrészek azon szerzői világhoz köthetők, mely a nyelvi-szellemi szabadságot hirdető Tolnai-művek abszolút ellenpontja. A *Szeméremékszerek* a kafkaesque szorongató szituációit, Josef K. kiszolgáltatott, hatalomnak alávetett helyzetét idézik. Reflektált intertextuális kapcsolatot fedezhetünk fel például *A per* ismert sorai és a Tolnai-regény alábbi szövegéhez: „nagyon fontos sem lehet ez az ügy. Erre abból következtetek, hogy vádolnak ugyan, de én nem lelem magamban a legcsekélyebb olyan vétket sem, amely miatt vádolhatnának”;¹³ „nem tudtam pontosan, hol is vagyok, nem voltam igazából rab, csak ideiglenesen szállásoltak el a börtönben, nem tudtam pontosan, mit is akarnak, mi a céljuk velem”;¹⁴ „[t]ehát mégis van ügyem, kérdeztem a könyvtárostól, akárha egy kafeai hősnek, van ügyem... Ezek szerint, igen, mondta, de látszott, arról még nincsenek értesülései, hogy mi is lenne tulajdonképpen ez a bizonyos ügy”.¹⁵ Ugyanazon szituációra azonban Josef K. és T. Olivér (Palicsi P. Howard, Regény Misu stb.) eltérő módon reagál. A kínzásokat csaknem derűsen tűrő¹⁶ Tolnai-féle elbeszélő nem múlik el méltatlanul.

Az életműsorozat előző kötetének¹⁷ jelentős darabjai komor verstémákkal, a halál, gyász kérdéseivel foglalkoztak, az oeuvre sötétebb tónusait mutatták. A fentiekből kitűnhet: a *Szeméremékszerek* eltérő hangütés jellemzi. A kötet a Tolnai-mű újabb rétegét mutatja, s oly módon szól égető problémákról, hogy a humanitás leglényegét, a szabadság nyelvi erejét sugározza.

(*Jelenkor* Kiadó, 2018)

Márjánovics Diána

12 „Egyik pillanatról a másikra ott álltam a határsáv mély homokjában megbilincselve. Valamiképpen megszégyenítve. Igaz, nem először. Akár már meg is szokhattam volna. Hiszen minden rezsimben, e rezsimnek ilyen-olyan, kisebb-nagyobb irányváltásai alkalmával megszégyenítettek volt ott. A határon.” (118.)

13 Franz Kafka, „A per”, in uő., *A per. A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 16.

14 Tolnai Ottó: *Szeméremékszerek...*, 214.

15 Uo., 278–279.

16 „Az első kihallgatáson megütöttek. Fültövön vágta. Különös, máskor ilyenkor süketülnek meg, nekem viszont egyből kitisztult a halásod, mintha valami dugót ütöttek volna ki egy régi, aszúval teli hordóból” (187.).

17 Tolnai Ottó: *Nem könnyű (Verseik 2001–2017)*, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2017.

Női arckép

(Röhrig Eszter: Vízhomok)

A kiváló műfordító, irodalomtörténész, Patrick Modiano regényeinek interpretátora, a modern francia irodalom jó ismerője első novelláskötetével jelentkezett nemrég. Röhrig érett irodalmárként egyrészt a kései pályakezdők vagy „új-rakezdők” (Sántha József, Szilasi László, Schreiner Dénes) csapatát erősíti, másrészt e kötetével is bizonyítja: a szépirodalmi anyagok körüli bibelődés, az olvasás, a gondolkodás szenvedélyes művelése olyan végtermékeket is eredményezhet, amelyek megszületésére csak látszólag nem számíthatunk. Az elmúlt években folyóiratokból (*Műhely, Vár Ucca Műhely, Pannon Tükör, Vigilia*) már ismert novellák vékony, ám annál kidolgozottabb gyűjteményét tartja kezében az olvasó. A huszonhat rövidpróza és a két vers olyan ciklusba rendeződik, amely a főszereplő, Éva sorseseeményeiből villant fel néhány pillanatot, emellett persze más, ennél is fontosabb téteket mutat.

El lehet mondani, mert valóban így is van, hogy a francia irodalom iránti elkötelezettség mennyire érződik ezeken a szövegeken. A budapesti, balatoni helyszínek mellett a párizsi, arles-i szcénák a szerző otthonosra lakott helyei. A narratív struktúrákon pedig a francia realizmus (pl. Flaubert) változatos elbeszélői módjai és a nouveau roman vizualitással, fotózással kapcsolatos elképzelései is nyomot hagytak. Röhrig néhány évvel ezelőtt a Bovarynéról szóló értekezésével doktorált, jórészt abban is a narratív szerkezeteket vizsgálta. Ám mindez csak az egyik, a kritikus számára kötelezően felsorolandó eleme a most napvilágot látott kötet kontextusának.

A fontos inkább az, hogy Röhrig a látható és érzékelhető tájékozódási attitűdök, izlés és önéletrajzi élményanyag ellenére, vagy inkább amellelt, egyedi és utánérzésektől mentes, őszinte elbeszélői hangot teremtett, amelynek kiindulópontja tiszteletteljes, mégis jó értelemben semleges viszony a vázolt tradíciókhoz. Az alapvilágot, egy női sors pillanatainak, életrajzi fragmentumait előtámi olyan szituáció, amelyből kiindulva nagyon könnyen csúszhatunk el a közhelyesség és az érdektelenség felé is. Az emlékezés „fényszilánkjaiából”, állóképeiből, az élettörténet fotópapírra íródó kompozícióiból szöveget létrehozni, mindez önmagában, a könyvtárnyi szépirodalmi és elméleti szöveg hálójában elveszve, nem tűnik nagy ötletnek. Nem is az!

Röhrig nyelve mindehhez mégis olyan tiszta, őszinte, sallangmentes, hogy ismerős szituációk, várható következtetések, „szétírt” motívumok ide vagy oda, mégis egyszerűen jó olvasni ezeket a szövegeket. Olvasgatni, de elsősorban albumként lapozgatni, mert a borítón látható, az emlékeket felidéző és el is mosó tenger (a borítóterv Kohán Ferenc munkája), vagy az emlékezés illékonyágát kifejezni hivatott egyéb víztükrök (pl. Balaton) ezt a lapozgatást, belevezető olvasási módot ajánlják elsősorban. Arról nem is beszélve, hogy a kötet végébe applikált pókpapír, ahogy Szeles Judit rövid, ám annál érzékenyebb ismertetőjében (Sz. J.: *A pókpapír*, <http://kulter.hu/2018/10/a-pokpapir/>) írja, a családi fotóalbum műfaját ajánlja fel a befogadónak, miközben a „pillanatfelvétel” rövid megvilágítási idejét, átmenetiségét is hangsúlyozza. A családi albumokat záró pókpapír hárttyája Kohán fotóját, egy meztelen női testet választja el a szövegektől. Az aktban sűrített történet pedig szépen hangsúlyozza, foglalja össze, sűríti mindazt, ami a válogatásban történik.

A gyűjtés, az összerendezés, az összegzés vágya nem túlhangsúlyozott, ám mégis markáns háttere e prózáknak. A gyerekkori történetek (*Fényképek a meggypiros ruhászekrényből*) fényképes dobozában rendezgető nő, a mandulaműtete után az ajándékdobozban keresgélő kislány (*Mandula és tornádó*) az emlékeket összesópró Éva életrajzi krónikásai.

Az archiválás, a dobozolás gesztusai mellett a karcsú kis kötet metaforikájának alappillére a címlapon is jelzett víz motívumának sokrétű felhasználása. Egyet kell érteni

persze Szeles kritikájának megállapításával, mely szerint a ciklikus mozgás, a víztömeg hullámzása megnyugtató volta mellett a fenyegetettség bélyegét is ráüti a szövegekre. Ha a „női irodalommal” kapcsolatos kritikai beszédmódok ironikus vagy komolyan vehető fordulatait akarjuk alkalmazni, Röhrig tengerét a tragédia „előszelének fuvallatai fodrozák”. A víz itt mégis elsősorban a pontosan rekonstruálható múlt igazságának aláásója, az emlékek öncélú és szabálytalan előtulakodásának indikátora. Emellett pedig, és ebben teljesítenek a legjobban Röhrig Eszter novellái, a múlt illatokból, képekből, hangokból összeálló atmoszférájának közvetítő közege. Minden fronton túlírt arché, az Albert Camus-i prenatális, természetes felülettől a posztkoloniális irodalom önidentifikációt, a kultúrák, életformák mindenkor „válságos” találkozásának harcterű szolgáló földrajzi térig áttekintve történetét, a lista végtelennek tetszik. Röhrignél a víz a gyerekkor teljességének kifejezője, emellett a veszélyes élet hordozója (*Octopus's Garden*), a beszorított életben is kicsikarható boldogság anyaga (*Margit hétvégeje*), a szabadság illúziója (*A mentőcsónak*), vagy a Styx maga (*Szigetkör orgonavirágzaskor*). Olykor pedig egy minimalistává dolgozott sűrítvényben (*Halásház az óceánparton*) a francia kultúra minden tengerről szőtt képzetének esszenciája: nem könnyű, ám Röhrig Eszter őszinte, érzékenységeiben is szikár szövegében mégis teljesíthető és megugorható feladata az irodalomnak.

Emellett e kisprózák szakítások, szerelmek, fájdalmas összegzések és keserű továbblépések krónikái, de érzésem szerint a novellaciklusból kibontakozó elbeszélésnél, melynek központjában Éva és szerelme, Erik kapcsolatának története áll, amelybe egy látszólag motívátlan repülőgépbaleset szála is beúszik, valójában a csendes és bölcs elengedés történetei állnak. Igaz ez akkor is, gyakran van erre példa, amikor a hősök a megszokottból, az unalomból, és nem csak a traumatikus helyzetből menekülve akarnak kilépni az életből.

A szituációk, a mondandó, a következtetések közhelyesek, a fordulatok menetrendszerűek, ezt a kötetet a vizualitással, a fotóművészet és festészet legszebb hommage-aival feldúsított képek viszik, emelik egyértelműen fontossá ezt a „pályakezdést”. Röhrignél minden jelenet képként testesül meg, a részletek leírásában pedig a francia impresszionizmus mindenki által ismert pillanatai rögzülnek megunhatatlanul: „A kiállított képek vékony drótszálakon fügtek és néha meg-megremegtek a rücskös, meszelt falak előtt.” (*Innen el*, 61.) A novellák terében mintha mindig egy festmény keretei között egzisztálnának a hősök: „Földbe süppedt, alacsony volt a ház, ferde fedelű, és homokkő kockákból épült.” (*Halásház az óceánparton*, 59.) A provence-i kikötőkről élő vizuális élményeink a budapesti, balatoni, bécsi helyekre is ráégnék, melankólia és üresség határozza bár meg a szereplők életét, mégsem a sötétség, hanem a vakító napsütés az elementáris élmény. Ezt az élményt a kötetet záró, a Van Gogh füllevágásáról szóló kis darab is erősíti: „Ragacos, fehér vérem hullott a falépcsőre, a korlátra, a kocsmá kövére, az utca havas sarára.” (*„Amit tettem, csak rám tartozik”*. *Vincent van Gogh Arles-ban*, 120.)

Az ekphrasziszokban tobzódó jelenetek közül a legmivesebben kidolgozottak azok, amelyek a filmet és a fotót, ahogy azok teoretikus bázisát is kelléktáruk részeként kezelik: „A néhány perces film a tengerparton készült, lassú hullámok között két piros nadrágos lábszárat és két kezét látott. A két kéz vékony kőlapokat mártott lassan, egymás után a tengerbe.” (*A méhek könnyei*, 107.) A civilizációt, a nyomhagyást, a kultúráról szóló beszédmódokat újra és újra átgondoló szöveg szép jelenetében a felejtés, az emlékek elhagyása, a nyomhagyás felszámolódása, de persze az újratemelés ciklikussága is kifejeződik.

Röhrig Eszter első prózakötetét olvasva, bár a történet és a benne felskiccelt sorsok erősen élnek a lezárás, az örökhatóság, az elmúlás elfogadása gesztusaival, joggal merül fel az igény az olvasóban, hogy újabb prózákat lásson a szerzőtől.

(*Könyvpont-L'Harmattan*, 2018)

Kovács Krisztina

Az artikulálatlan határvidékén

(Marno János: Szereposztlás)

*Ember vagyok,
semmi sem idegen tőlem, ami emberi.*
(Terentius)

Nárciszt érteni rest a kora.
(Marno János)

*Nem baj, hogy nem érti mindenki. Nem értik, hogy a szív
fogalmaz, és isten akkor sincsen, ha diktál.*
(Szív Ernő)

„Akasszanak fel, ha értem” – írta nevezetes kritikájában Ignótyus Ady *Fekete zongora* című verséről. A Marno-recepciót olvasva többször találkozhatunk ehhez hasonló kritikai viszonyításokkal. Van, aki kijelenti, hogy úgy van Marno verseivel, mint Petőfi a Kárpátokkal, van, aki a szakmai semmitmondás álcája mögé rejtve értekezik műveiről, ám akad a megértés nehézségeivel megküzdő, a magát önállósító marnói nyelv útjait bejáró kalandor értelmező is. Jelen kritika írója szeretné ezt a harmadik utat választani, vállalva a marnói „*labilis labirintus*”-ban akár a(z) (el)tévedés kockázatát, s erre invitálja olvasóit is. A „*semmi esélyével*” számolva járjuk körül most a legújabb kötet, a *Szereposztlás* verseit, legyünk utasai egy ki(áb)rándulásnak, kezdjünk közös „*versbelezés*”-be! Útmutatóul válasszuk a kötetbeli *Szárazvihár* című vers kezdősorait: „*Beleveszni, beleolvadni a szó- / közök izületeibe, a szöveg / állagába, melyről a testi, inas / valónkban azt tartjuk: merő gyötirelem. / Hogy nem éri meg.*”

Miként a fenti idézet is mutatja, a szó Marnónál eredendően nem választható le a testről, maga is test (mondhatnánk testes), ám a versírás pillanatában ez a leválasztódás, testet öltés mintegy „önkéntelenül” megtörténik. Az írás-olvasás a marnói univerzumban zsigeri élmény, a szavak áradása hasonló a szellemünkötől függetlenül működő testi funkciókhoz, legyen az szívverés (l. a félrevert szív motívuma több versében) vagy a lepartikulárisabb bélműködés (l. az evés, ürítés motívumai). Az *Éjjel a szennyben* című művében így ír erről: „*bizonyos mondásokat látok a szemem / mögött meg-elevenedni némelekyor, / amelyeket, ha kiszúrják belülről / a szemgolyómat, akkor sem értek. Talán / a tagjaim és a belem számára / maguktól értetődnék, és akkor el is / múlnak. Mert sokat nem látok közülük / viszont, de jönnek az újak helyettük, néha / még régebbi mondások. Középkoriak / például. Addig jár a koporsó az útra, / míg el nem kísérik.*” A szavak szinesztéziás, jelentéssokszorozó természetére a *Képtörések* című versben is kapunk utalást: „*Fontosak a színek, mint a szavak, / melyek formájukból kiöntve árnyékokat vetnek saját / jelentésükre, majd árnyékuk megduzzad, és / mászra le, szerte a sötétbe.*” A versbeszélő tehát csupán egy médium, aki a sötétben tapogatózva hagyja, hogy feltörjenek belőle – a maga tudata számára sem érthető – „*mondások*”. A versírás Marno szerint „*meditációs tréning*”, amelyben az alany az aktus révén belekerül egy eseménybe, ami már nem ő, ily módon fölszámolja magát, hogy objektívizálódjon a versbe(n).¹ Ez alapján akár magyarázatnak is vehetjük a Marnóra kezdetektől jellemző, itt is megjelenő elferdített frazeologizmust, ami nem a humort szolgáló öncélú posztmodern nyelvjáték, mint inkább egy öskáoszól felbukkanó, a test által kiűrtetni vágyó önálló „entitás”. A „*tudatelőttes testből*” feltörő szóhalmaz a megszólaló számára ugyanúgy megfajtható, emésztendő, mint az olvasók részéről. Egy Bedecs Lászlóval folytatott interjúban így beszél saját test és verstest paralel viszonyáról: „*Alighanem mindenki, aki igazán belekóstolt (!) már a költészetbe, saját versbeszédének a testét kívánja – meglelni. Kell, hogy legyen neki, és ha megvan, akkor már a saját tes-*

téhez is mintha megvolna a bejárat. (...) egyéb lehetőségem sincs, mint ebből, a testemből írni a verset. Régesrég, csak mára olyan nyamvadtul szépélgő felhangú, eszmém, hogy az autentikus vers soha nem hagyhatja el az artikulálatlan határvidékét, testem, mint vadonomból nélkül – pardon – szart sem érhet a szavam. Arcomról nem szólva.”²

Am mi is az az arc? „*Nárcisz a tények tükrében / vizsgálja magát. Méretkezik. / Megmerítkezik, úgymond, a tulajdon / arcában, mely arc éppenséggel / nem mond neki semmit.*” – írja a *Nárcisz készül* című 2007-es kötet címadó versében. Van-e az arcnak személyessége, állandósága vagy folytonos alakulásokban, változatokban létezik, kitéve a romlásnak, pusztulásnak? Van-e megragadható magja, vagy folytonos szerepekre, mimikrire kényszerül? A *Szereposztlás* kötet címét Marno így magyarázza: „*A kötet címére azért is haraphattam rá, mert a szerepeket nem fix maszkoknak érzem, inkább szüntelen cserebomlásnak; a létezés, sőt talán a pusztaság fizikaiság öselvének a mimikrit gondolom, nota bene, hátha erre utal a Maya fátyla is. És a hatalmas páli téveszme, a színről színre látás apokaliptikus vágy- vagy rémképe vajon nem ugyanerre a kérdésre referál?”³*

A kötetnyitó *Mondom, hogy a mimikri*-ben egy olyan versbeszédbe csöppenünk mindjárt, aminek egzisztenciális tétje van, hiszen a folytonos mondás révén tartja fenn és igazolja önmagát, mert a befejezés, a beszéd megszakitása egyenlő lenne számára a pusztulással. Erre utalhat A *Nap lombhullása* című cikluscímadó vers kezdése is: „*Nyaraszolok. Októberi verőfény, / a nap heve megkapja az arcom, / jó volna kint maradni a placcon, / egy szál alsóban és ősi zokniban, / katapultálva kvázi az Ezeregyéjszakából. / A padisah neve / itt ég, herpesz gyanánt, a nyelvem hegyén, / mely betegen bejáratos a szegény / tudattalanomba. Azért szegény, / mert a padisah kénye-kedve szerint / bánik velem, elpusztíthatja egyik / pillanatról a másikra, s a helyén / akkor csupán egy halom hamuban, / égéstermékemben kotorászhatok.*” (A pernye és hamu más versekben is pusztulásmotívum a kötetben.) A befejezhetetlenség kényszere megjelenik a *Ha feltűrnék a valódságot, napvilágra kerül az igazság* címűben is: „*Legyen hát ez a vers címe. Két sorba / törve, mintha mindjárt a közepébe / vágunk volna bele, hogy vágatunknak / sose legyen vége...*” A folytonos, megszakít(ha)jtatlan versbeszédet igazolja az a kötet szerkesztési technika is, amely szerint egy-egy versben megkezdett gondolatföredék, motívum folytatódik egy következőben, hogy újabb és újabb fénytörésekben mutatkozzon meg, láttassa ugyanannak a dolognak színét és fonákját, s miként egy több tételes zenemű (l. Marno kijelentéseit a versek zeneiségéről és a hangos olvasás fontosságáról) ismétlődéseiben és variálódásaiban hasson ránk.

A *Mondom, hogy a mimikri* című versben a beszélő a veszelyes ember elől rejtőző, közönyös Isten képét idézi meg tetszhalottként, aki maga is mimikrire kényszerül: „*Unalma álca és fegyver egyszerre, / mikor a tetszhalott a víz alatt / egyszer csak ficánkolni kezd, elmúlt a / veszély, jelzi, melyet magában kelt / az ember, mielőtt szárazra vetik / a hullámok.*” A folytatásban a tetszhalott filozófiai és teológiai tételek abszurd bizonyítékaként bukkannak fel újra: „*Máskülönben megfullad, / ha mások ébresztik. Hullája lemerül / a fenékgig, s ott jól megszívja / magát felpuffad, és színre kerül, / amit elrejtettnek hív a lomha / bölcsélet.*” (Nietzschén túl Heidegger és Pál apostol is „beúszhat” a képbe.) A vers azonban nem ezzel az abszurd vízióval zárul, hanem e nehéz tudás birtokába került, szemét az ég felé emelő ember magára maradtóságával: „*Az égen felhők úsznak. / És beleszakad az értelem, míg / kiderül, hogy van-e még vagy volt-e / szíve, mely most félrevert, az Úrnak.*” A mű vertikális mozgását (*víz alatt – színre kerül – égen*) és eseménysorát figyelve (*ficánkol, színre kerül*) egyaránt olvasható a kozmosz teremtéstörténeteként, a tudás megtapasztalásának és a vers írásának folyamataként is. A felpuffadt hullaként felszínre vetődő súlyos tudásba (színről színre látás) „*beleszakad az értelem*”. (A „*megszakad a szíve*”

2 <http://bedecs2.blogspot.com/>

3 <https://mindennapkonyv.hu/interju/kerdes-es-valasz/verskeresznek-ereztem-magam-interju-marno-janossal>

1 http://www.litera.hu/media/marno_janos_hogy_megszabaduljak_magamtol

szólás helyett itt igekötőváltással az értelem szerepel, hogy a következő képben a szív-toposz az Úrhoz kapcsolódjon.) A mélyből felszínre kerülő tudás megszerzésének folyamata és természetete hasonlít a József Attila-versekben leírtakhoz (*Eszmélet, Zöld napúsíté hintált...*), motívumainál fogva pedig leginkább a *Téli éjszakák*-hoz kapcsolható. Az ész és szív, ill. a harang motívuma (l. itt a félrevert szív minden transzcendenciától megfosztott képe) hívhatja elő belőlünk ezt a mérésnek tűnő képzetársítást: „Mintha a téli éj, a téli ég, a téli érc / volna harang / s nyelve a föld, a kovácsolt föld, / a lengő nehéz. / S a szív a hang.” A szív a hang, azaz az autentikus beszéd ‚szívből szóló‘, és a fájdalmas tudásra is a szív reflektál az értelem helyett. A kilógó nyelv („nyelve a föld”) szintén felidézheti egy hulla képét, ami Marno versének központi eleme. A szív-nyelv szinkdochés összekötése megjelenik a halott barátira emlékező *Dodó* című Marno-versben is: „*A mi korunkban / már minden szív a saját terhére van. / Ezért hagy ki, ezért dobban kórosan / rosszkor, riasztó tónusban, máskor / mintha maga ölténé vagy nyelne, / vagy nyelne és ölténé a nyelvét / a szegycsontról fölfelé a torokban.*”

A kötet a fent ábrázoltnál egyébként sokkal egyértelműbb József Attila-utalásokkal, reminiscenciákkal van átszőve. Néhány példa: „*Helyesebb mindent abbahagyni, még / a szárnyas hajára sem emlékezni, / amiről József Attila beszél a Fa- / vágó című versében a múlt század első / harmadában.*” (*Elégia*), „...és a bánat, / mely akár a huzat, járja át a házat...” (*A nyolcadik rekesz*), „*diadalmasan lobogtatok egy / sült libacombot. A napokban / múlhattam hét.*” (*Poe(ma)*), „*Mintha / kiégett volna, ő, akit öröknek / hittem és vadonak...*” (*Az utolsó koporsóvacsora*). Az *Éjjel és szennyben* című vers narratív szövege közbevetett zárójeles szöveggel való megakasztása pedig József Attila *Szabad ötletek...*-beli alkotásmódját idézi: „*Reggel / (álljunk csak meg! rég, rege, reggel, röggel, / tehát rög, vérrög, hol? na ez az!), szóval reggel...*” (Stílusában egyszersmind Petrit is.)

József Attilán kívül Marno más szerzőket és műveket is megidéz kötetében, bizonyítva, hogy költészet nemcsak egyéni élményekből, hanem a kulturális emlékezet tapasztalataiból is építhető. Ennek legfőbb példája *Az utolsó koporsóvacsora*, mely alcíme szerint *Mahler V. szimfóniájának* és a *Kindertotenlieder* hallgatása közben született, s a vers maga is mintha egy 5 tételes zenemű lenne egy sírgödörből megszólaló halott hangját imitálva. A többszörös áttételeződések módszerét mutatja az *Egy Bergman-jelenet David Lynch lencsevégére kapva*. Hol az hommage műfaját választja nyíltan megnevezve a szerzőt (*Hommage a Beckett, Ideje a krokodilkönnyeknek. Hommage a T. S. Eliot, Hommage a Bartók*), hol egy-egy fordulat, név vagy cselekményelem evokálja az alkotókat: „*Az ember szuvas sárkányfogvetemény. / Drága Madeleine! A túl sok sütemény, / lám, hova vezet. Az úgynevezett / emberemlékezet óta. Ó, édes- / száju nóta, te Mathilde...*”-*Hommage*. (Érdemes figyelni, ahogy a vers ironiáját felerősíti a belső rimekből fakadó dallamosság.) Máskor változatot ír (*A nyolcadik rekesz. Változatok Térey-motívumokra, Soul-minta. Változat Keszthelyi Rezsőnek a „múlás fénye” motívumára*), tanulmány- vagy emlékverset Kosztolányiról (*Kenyérpusztító béke, Sárkánykor*), rövid koant Esterházyról (*Koan EP halálhírére*), „emléktúrát” Aranynak szentelve (*Térdig Aranyban*), vagy ajánlással látja el a verset, mint a Tandorinak írt *Rajtunk* és a *Beéneklés*. Van, amikor a címmel idézi fel egy-egy alkotó művét, mint József Attiláét (és talán még Petriét is) a *Vers a szocializmus féldaláról*, vagy Pilinszkyét *A szóban forgó könyvek* alcímében, amelynek a belekben áthaladó székletet megjelenítő képvilága Pilinszky *egyes labirintusának* blaszfémiajává válik. Máskor Petőfi sorai lesznek mottójául nyelvi játékaiknak, mint a *Mi a hosszú, egészséges élet titka?* vagy a *Szálkák* című rövidverseknek, mely utóbbi cím ismét evokálja Pilinszkyt, hogy a *Kisértekiallítás* ironikus befejezésében még egyszer visszatérjen hozzá: „*A derekam viszket örjítően, legszívesebben / súrolókefével esnék neki. A kefe tiskéi / összekeverednek a padló szálkaival. / És így megint csak Pilinszkyé köntén ki.*” Az *Ezek ott mégiscsak itt azok* című vers úgy idézi meg a Marno családját is érintő ötvenes éveket, hogy a kort bemutató két film (az *Angi Vera* és főleg a *Körhinta*) hívja

elő azt a pasztikus testi élményt (*hányinger, infarktusgyamús tünetek*), amely a vers végére a következő feltételes reflex(ió) ig juttatja: „*Az élmélygés fájni kezdett, / beleim / perisztaltikája megállt, ha hinnék / Freudnak, még azt gondolhatnám: Hát hogyné, / ezek ott mégiscsak itt benned azok / az ötvenes évek.*” (Es akkor még Bródy Jánosról nem is szóltunk.)

A versek nagyon sokszor olvashatók egy olyan sajátos palimpszesztként, ahol a történetek úgy íródnak egymásra, hogy egyik sem törölődik. Az *És a Béthel* című is több idősíkot ír egymásra. Egyik eseményként egy gyerekkori iskolai, talán tábori élmény elevenedik fel a versbeszélőben, mikor is a Dobrovicsné tanítónő vezényletével zajló kirándulás utáni nap (?) kifitcamodik a bokája és a lányok cipelik haza. A címben megidézett biblikus vonatkozású Béthel (jelentése: Isten háza) és a versindító „*tiszta kísérővel*” hegyről leereszkedő társaság zárandokútja (?) azonban mindjárt az elején ad egy transzcendens alapot is a versnek. A metaforikus olvasatot erősítik a mű aranymetszetében elhelyezett sorok: „*Éz nem az az út, amelyet negyven éve / a lányok tettek meg velem, balra / a temetővel, jobbra pedig a sport- / pályával szegélyezve. Éz Béthel / útja, és a Béthelben szörnyszülöttek / alusznak ilyenkor nővérekkel, / akik Krisztus szeretetét tartják / ébren magukban.*” Az élményt felidéző beszélőnek problémája akad: „*tiszta kísérő*”, „*tiszta nő*” (aki egyaránt lehet a tanítónő, de akár egy spirituális vezető is) „*a szemét rajtunk tartja, / jól van mindenki, csak nekem nincs valami / rendben a szememmel.*” A tisztánlátás lehetséges akadályáról az indító sorok tudósítanak: „*Szememet marja a párafelhőben / derengő csendélet.*” Azt is megtudhatjuk, hogy a társaság tagjai közül „*hármán betépvé*” ereszkednek alá, s a következő abszurd-szürrealis kép már ehhez köthető: „*gondolatban / kikapom a sajnóbb szemgolyómat / a gödréből, és addig forgatom / a számban, míg meg nem gyógyul, / míg meg nem nyugszik maradéktalanul.*” Felfogható ez a kép úgy is, mint egy homályos vizualizáció diszkurzív nyelvű tételének az erőfeszítésére tett kísérlet. A szemhez kapcsolódó groteszk eseménysor folyamánként a nyelv alatt óvatosan hordozott beteg szemgolyót „*csaknem beleköpi*” a szakadékbá. A továbbiakban a „*csukott szem*” motívuma ellenére is folytatódik a belső látás egy újabb mehökkentő fordulattal kiegészülve: „*Kint / a madarak élénkülnek a villany- / vezetéken, csőrük, szemük egész / közel a számban s a csukott szememben, / minden szavukat, úgy érzem, pontosan / értem. És ugyanezt állítja késő / reggel, ébredés után, a feleségem.*”

A „*betépés*”-ről eszünkbe juthat az 1969-es woodstocki fesztivál, amelynek helyszíne a Bethel városbeli White Lake-ben volt. Az alcímről (*Riporttörések*) pedig még Déry Tibor *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* című regénye is felidézhető. A bibliai Béthel egyszerre az igazság és a hamiság helyszíne, hiszen egyrészt itt nyilatkoztatja ki magát Isten Jákobnak álmában az égig nyúló lajtorja képével, másrészt itt állítják fel az aranyborjút. A vers végén a kábítószeres álomból ébredő versbeszélő („*dolgozik az anyag, dolgozik*” – természetesen ez a versírás folyamatára is vonatkozhat) egy erotikus képben látatja feleségét („*míg kezem a feleségem hívós / combján, mintha egy márványlépcső márvány- / párkányán siklana fel-alá a kezem*”), s összeköti alakját Dobrovicsné, a tanítónő „*hullámosra süített szőke hajá*”-val. A márványlépcső ismét transzcendens síkra helyezi a szöveget, hiszen a lépcső több kultúrában is az égi szférába való felemelkedésnek, a tudás megszerzésének, a lélek megtisztulásának és átalakulásának a szimbóluma. A keresztény hagyomány szerint a fehér márványlépcső Pilátus palotájában állt, s ezen vezeték Jézust a helytartó ítélőszéke elé. Ily módon a verszárlatban a feleség szavai nem csupán a praktikus élet óvatosságra intő figyelmeztetéseként, hanem metaforikusan is értelmezhetők: „*Bokád tőröd / mondja a feleségem, most lépcső jön, / nem fölfelé, hanem lefelé, azért / vigyázz, azért szólok, azért ne engedj több kísértésnek a továbbiakban.*” (l. a „*betépés*” mint a tudás megszerzésének egyik lehetséges formája és a Mi-atyánk imája: „*ne vigy minket a kísértésbe*”).

A banálist és metafizikait egyszerre láttató, új és új jelentésbeli-grammatikai kontextusba ágyazott továbbíró, „*elmozdításos*”, többszörösen megképződő szövegalakzatok ráébrészthetnek bennünket arra, hogy a Marno-kötetek olva-

sása nem lehet lineáris, mint inkább hálószerű, holografikus. A *Szereposzlás* kötet legtöbb versében az a fajta verssszerveződés valósul meg, amiről Marno a Bartók Imrével folytatott levélbeszélgetésben így nyilatkozik: „Mert a versgondolkodás, ha formailag sokszor (nálam igen sokszor) él is a logikai grammatika kötőszavaival, végeredményben mindig ezt a logikaiságot és intencionalitást számolja fel a szöveg előrehaladtával, és ér(kez)ik be egy merőben alogikus, önelvű, hogy ne mondjam, autisztikus *sajátvilágba*, ami jelentéssileg kimeríthetetlennek hat, ennél fogva mintha még jelentőséget is sugalmazna. Az pedig már csodaszámba megy, ha egy-egy darab odáig képes kitágulni az olvasatban, hogy a közvetlen valóság is otthonra talál benne referencialisan – amde véletlenül sem kötelezőn – meghívott vendéggént. (...) Az erős vers nem képeket ír le, hanem képeket gerjeszt, nem érzéseket ábrázol, hanem érzéseket gerjeszt, és így tovább. A fogalmakat szinte észrevétlenül oldja föl logikai dermedtségükből és ébreszti rá őket saját eredettörténetükre, mitológikus etimológiájukra, ennél fogva pedig végtelenül gazdag filozófiai potencialitásukra.”⁴ Nézzünk most ennek az önmagát író versalakulásnak a bizonyítására három összekapcsolható (triptichon?) verset!

A „lenni vagy nem lenni” bölcséleti-teológiai kérdéskörét járja körül A *bolygó szája* című első ciklus. A *Nem vagyok* című vers kezdete rögtön kicselezi az olvasót egy frazeológizmust elferdítő szójátékkal („*Nem vagyok a tettek embere. A / tettek embere vagyok. Különösen / a lapostetvéké.*”), hogy aztán „*a mélyen az éjszakába nyúló tetvéskedés*” az emberi lét metaforájává váljon. A befejezés „*létfagató kérdése*” ismét a könnyebb ironia felé viszi el a verset: „*Rejtély, hogy hol / szedhetem őket össze a szigorú / önmegtartóztatás közepette. / Túl rövid nadrágban ültem vonatra?*” (A rövidnadrág, mint „*az egy szál alsó*” egyébként – talán a szabadosság és a szabadság „szimbólumaként” – visszatérő motívum a kötetben.) Az Urral dialogizáló – a descartes-i tételt elferdítő, felfüggesztő – *Gondolkodom, tehát nem vagy* című vers befejezése így szól: „*Most hát tanakodom, Uram, kókadozó / föl, azt gondolom, tehát inkább nem vagy, / mint vagy.*” Az ontológiai mérlegelés, *tanakodás* felidézheti bennünk Ady „*van-vagy-nincs Úr*” paradox istenképét, ám a *Menekülés az Úrhoz* című versben megszólaló lírai alany pont ellenkező konklúzióra jut, mint Marno versbeszélője. A *Gondolkodom, tehát nem vagy* után következő banális című *Abrasz-ban* folytatódik a megkezdett dialógus: „*En sem vagyok valójában, Uram, / vagyis egy húron pendülünk, nemde, / a nem-et és a de-t összecsiszelve.*” Az egy húron pendülünk szólás rejtetten, „csiszolás” nélkül összekötheti a beszélőt és az Urat, amennyiben a romantika toposzaként tekintünk a húrra, mint az alkotás-teremtés szimbólumára. Persze azonnal felülírja ezt a transzcendenciát mozgásba hívó értelmezési lehetőséget az egybe- és különírt *nem* és *de* szóval való játék, ami ismét az ironia irányába lendíti a verset. A folytatás világosan mutatja, miként is működik tovább a költői tudatot is felülíró önjáró nyelv: „*Egy barátomnak írtam erről az éjjel, / nem egészen tiszta lelkiismerettel, / lévén beteg ő is, mint magam, s mint te, / ha a hurokat itt szürke hurokra / szűkítem. Tudom, Uram, nem vagy híve / a kerekítéseknek, a kéréknek, / mely kátyút kátyúra váj az elménkbe, / holott nincs is éppen hova mennénk / az esetek többségében.*” Először a hasonló hangzású szavak hívják elő egymást (*hurok-hurok*), majd a hurok formája asszociálja a *kerekítés* szót, a *kerek-kerek* szavakban pedig már együtt van az előző két módozat. A kerek nyoma ezután metonimikus úton felidézi a kátyú szót, ami az „elméjébe vés” megszokott szerkezet helyett a „*kátyút kátyúra váj az elménkbe*” metaforizációval a térbeliség irányába viszi a verset, egyszerre idézve a nyomhagyás és az üresség képeit. A hiányképek aztán a következő feltételes módú, ellentétező versrészletben válnak meghatározóvá: „*Ennék / velőt idehaza, s biotójást rá- / útve – ha volnának ily nyersanyagaink, / de hűtőnk üres.*” Az üres hűtőből pont az a *tökvelő* hiányzik, amivel a ciklus előző versében a lírai alany etette magát. Az

étel életmetaforává válik, gondoljunk csak az „*élet velejére*”, amire Henry David Thoreau-t idézve a Holt költők társasága című filmben is történik utalás: „*Kimentem a vadonba, mert tudatosan akartam élni. / Maradékétalanul ki akartam szívni az élet velejét. / Elpusztítani mindazt, ami nem volt Élet, / Hogy ne a halálom óráján döbbsenjek rá, hogy nem éltem.*” A kötet záró *Csontlevés* ciklus címében ismét az étel–élet, azaz leves–levés cserélődik fel, s válik oximoronná. E ciklus *1965* című versének soraiban („*A veleje még hátravan, / mélyen, voltaképpen a föld alatt*”) a „*veleje*” szó a feketeleves helyett szerepel („*a fekete leves még hátravan*”), így az élet helyett szintén a halál metaforájává válik a kontextusban, csakúgy, mint a cikluscím. A *Hideghullám* című 2015-ös kötet *Elveszében* című verse is kiterjeszti a szó értelmezését, egyszerre hozva mozgásba az étel-, élet-, halálmetaforát: „*a betűk / nekiesnek mindjárt a fejemnek, feltörök, / majd felzabálják az agyvelőmet, hiszen ők / előbb voltak nálam, okkal formálnak hát jogot / arra, hogy ők faljanak fel engem és ne én / fogyaszszam el őket savanként a hülye / mondataimban...*”

Aminek nincs veleje, az tehát üres, mint az álcázásra, *mi-mikrre* kényszerülő Hamlet szavai Polonius számára (HAMLET: Szó, szó, szó. POLONIUS: De a veleje? HAMLET: Kinek a veleje?)⁵ vagy mint Yorick koponyája az *Azbesztózis* című versben: „*Koponyánk tehát csak / szemre hasonlít Yorickéra, mely Hamlet / kezében akár csak ma este számos / esetben egyszerre szellőzködhet. Nem / vagyunk bolondok.*” A szellőzködő üres koponyához talán a könnyűség és szabadság érzése is társítható, mint a rövidnadrághoz. (Az üres, odvas koponya máshol is megjelenő motívum a kötetben – *Harag, Versbelezés*).

De térjünk vissza az *Abrasz* című vershez, amely így zárul: „*És jobb is így, lévén / az áram kikapcsolva, bármi degesz / csak ránk romolna, élemedett árny- / foltokra, melyeket semmi vegyszer nem / szed ki az abroszból. Velünk együtt kell a végén neki is az asztalról lekopnia.*” Az üres hűtőre tehát magyarázatul szolgálhat a kikapcsolt áram, majd a vers végén eljutunk a címhez is egy többszörösen megképződött, halálképet kontextusba hívó metaforizáció útján. Az üres hűtő és a *degesz* szó egy ellentétpárt állít elénk: a „*degeszre eszi magát*” és a „*felkopik az álla*” szólásokat, mely utóbbi a befejező sorral kerülhet nyelvi vonatkozásba. Az „*asztalról lekopnia*” egyszerű idézi a „*kikopik az életből*” szólást és a „*lekopni* valahonnan” szlenges kifejezést. Itt érdemes visszautalni a vers elejére, s a „*tiszta lelkiismeret*” mellé helyezni a foltos abrosz képét (l. még: „*folt esett a becsületén*”). A mulandóságra ítélt, romló, beteg emberi testet jelképező „*élemedett árny- / foltok*”-kal áll szemben az életet jelképező „*tökvelő*” és „*biotójás*”, a „*vegyyszer*” szó és a „*ránk romolna*” az „*r*” hang elhagyásával pedig előhívhatja Kosztolányi Halotti beszéd című versét, amely szintén az emlékezés-felejtés, nyomhagyás kérdéseit veti fel, akárcsak Marno műve. Míg a kosztolányis pátosz Marnótól távol áll, addig a szójáték nagyon is közel, bizonyítja azt azzal, hogy két verset is szentel Kosztolányi emlékének a kötetben.

A *Szereposzlás* kötet tizenegy versciklusának 141 verséből nem rajzolódik ki egy olyan mintázat, ami alapján az olvasó-értelmező valamilyen racionális zárt rendszerbe rendezhetné a verseket, bár nyelvileg, tematikailag vagy motivikusan kapcsolódnak egymáshoz, s feltűnhet a nyitó- és a záróvers vízmotívuma és közös képe az eget kémlelő emberről. Az új kötet – akár az előzőek – egy bonyolult szöttevesz hasonlító leginkább, amely az előző kötetek témáit, motívumait, formáit szövi tovább, szálazza újra (l. *Kezdhettek mindent előlről* című ciklus). Az álmok, életrajzi emlékek (nagyamama, apa, anya, ikerhúg, nővér, ötvenes-hatvanas évek, Egyenlőség utca, szerelmi szilánkok és kórházi történetek), a változatos kommunikációs helyzetek, a hosszúversek és rövidformák, szavakat kettétörő sorátvetések, a sajátos marnói szóalkotások, szócsonkolások, szóferdítések (*bajuszpályaudvar; a méreg nyelve, újjászüllvedtem, darázsfulvola, csontlevés, őrszi rozsdás forradalom*), szövegeltérítések, az önmagát folyama-

4 http://exsymposium.hu/index.php?tbid=article_page_surfer&csa=load_article&rw_code=bartok-imi_3389#_ftn3

5 Shakespeare: Hamlet, II. felv. 2. szín (<http://mek.oszk.hu/00400/00486/00486.htm#d2781>)

tosan tovább-, felül- és átíró vagy éppen lebontó szövegek itt is jellemzőek. A romló-bomló test (ennek lesz figurája a hét vers erejéig ismét visszatérő *Nárcisz*), illetve az önállóan létező, testtől magukat függetlenítő testrészek (száj, szem, szív, gyomor, tüdő, kéz, fogak, nyelv, torok) feltűnő motívumai a kötetnek, miként a halál egyéb elemei is: sár, köd, ősz, iszap, agyag, árnagy, rész, pernye, szörny, fenevad, fekete-szürke (I. Sziójártó Csaba fotójának színei a borítóképen), ür-üresség, koponya, hullá, koporsó. A romlásnak-bomlásnak a nyelvvel és nyelv ellenében történő megragadása régóta e költészet vágya: „Több éve próbálkozom olyasmivel, hogy a romlást, a szétesést, elbomlást – amint írom – ültessem át a papírra, ahogy mondjuk egy ház lassú összedőlését vihetné *pauzra* a széttervezője, ám ez idáig sikertelenül; újra meg újra fennakadok a nyelv önépítő természetén, hogy abban a pillanatban, mielőtt érzékileg-gondolatilag megéssék valami a beszédben, a szöveg egész teste életre kap, még az is regenerálódik benne, aminek a benne-létéről, meglétéről sejtelmünk sem volt addig.”⁶ Ami viszont egyre világosabb az egyre inkább elsötétülő marnói lírában, hogy a halál, a pusztulás nem a jövőbe helyezhető mozzanat, ami majd bekövetkezik, hanem folyamatosan VAN. Az egymástól elkülöníthető idősíkok létezése csupán illúzió, ha „résen vagyunk”, megtapasztalhatjuk e látszólagos kronologikus idő mögött pillanatra feltárló „kairoitikus” időt: „*Mikor épp delelőjén áll a napod, / dermedten nézed az alkonyatot.*” (*Paramimézis*) (A megnevezést illetően I. Marno 2012-es *Kairos* című köteté).

A versek hangnemüket tekintve nem, vagy csak ritkán válnak elégikussá, tragikussá, mindössze a bomlást feltérképező test tettenérésének naturalisztikus („*Szikk / sivatag, itt fogunk megdögni, / dögszagom már benne a levegőben*” – *Rajtunk*) vagy groteszk-ironikus szövegei („*En mindig nyitott szemmel / néztem bele a vakvilágba.*” – *Hommage a Beckett*). A rejtekező igazsággal („*Az igazság ott van, ahol vágni lehet / a füstöt.*”) való szembenézés nem könnyű, ám ez minden művészet feladata. Csak a „csalás nélkül szétégni könnyedén” alapállásából látható, „*amit az ember magától nem / látna meg, mert nem illik bele a látványtervébe.*” (*Képtörések*) S hogy mindez „*a merő gyötrelm*” megéri-e, vagy „*Nyelvpoecskolás csak, / kiszólni a térből, amit az ember / éppen hátrahagyni készül, Vissza- / húzódni néma birtokára, mely nem / visszhangzik semmit*”, bízzuk a Tisztelet Olvasóra.

(*Magvető Kiadó, 2018*)
Ujlaki Csilla

Vajdasági antilakoma

(Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva II.)

A vajdasági könyvkiadás történetében több olyan kiadvány is napvilágot látott már, amelyet több kötetesre terveztek, de az első kötet megjelenését követően befejezetlenül maradt az adott vállalkozás. Gondoljunk csak a vajdasági magyar irodalom egyik kiemelkedő alkotójának, Szirmai Károlynak az újvidéki Forum Könyvkiadó gondozásában 1990-ben megjelent *Vesztgélő vonatok I.* című novelláskötetére, amelynek az eltelt huszonnyolc év folyamán sem valósult meg a folytatása, ily módon befejezetlenül maradt. Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című prózaverseket tartalmazó köteté még 2009-ben jelent meg a zentai zEtna gondozásában. Az akkor nagy visszhangot kiváltó kötet folytatására – melynek recepciójáról számos kritika látott napvilágot – nyolc évet kellett várni. Ily módon a 2009-ben beígért folytatás megvalósult, ugyanannak a kiadónak a jövőtől a második kötet is megjelent 2017-ben.

Fenyvesi az első kötetben huszonkét, a másodikban harminchárom „halott vajdaságinak” állít emléket. A 2009-es

kiadás koncepciója szerint elsősorban költőknek, irodalmároknak biztosít teret a kötet lapjain, a második kötetben ehhez nem marad teljesen hű, tágitja a beemelt jeles vajdaságiak sorát azzal, hogy olyanokat is szerepeltet, akik a művelődési élet szervezésével, a kultúra egyéb formáinak művelésével írták be magukat a vajdasági emlékezetbe. Ezúttal három olyan szerzőt is megszólít (Danilo Kiš, Slavko Matković, Judita Šalgo), akik önmagukat előbb definiálták szerbnek, mint magyarnak, de valamilyen formában mindhárman kötődtek ahhoz, hozzájárultak annak kiteljesítéséhez, amit vajdasági magyar identitásként határoznak meg.

A verseskötetek felépítése teljesen azonos. Amikor először vesszük őket kézbe, úgy hisszük, hogy egy vajdasági enciklopédiával lesz dolgunk, ahol mindegyik megszólított/megidézett halott vajdasági rövid – mindössze néhány soros – életrajzának összefoglalásával vezet be bennünket – a lírai én által ezután prózaversek formájában megírt – már nem élő vajdaságiak szinte elfeledett életútjába, vagy legtöbbször annak csak egy szegmensébe, amely meghatározó jelentőséggel bír a vajdaságiasság szempontjából. Fenyvesi szellemi lakomára invitál bennünket, már az első kötet bevezetőjében egyértelművé teszi, hogy itt nem egy ókori görög symposionnak leszünk a részesei, hanem annak egy vajdasági változatára számíthatunk, ami ebből eredően nem a vigadozásról, a boros kupák tartalmának egymást követő felhőrpintéséről fog szólni, hanem egy melankolikusabbra, a léleknek nem a vigadozás általi feltöltődésére készülhetünk. Ez a lakoma főleg a huszadik századi történelem zűrzavaros eseményeiről szóló diskurzusok színhelyét szolgálja, melyet a lírai én folytat a megidézett vajdaságiakkal. Ezeknek az eseményeknek a halott vajdaságiakra gyakorolt hatásáról kaphatunk egy közös, egységes képet, ha belépünk a Fenyvesi által rendezett lakomára. A lírai én, a megidézett és az olvasó viszonyrendszere olyan párbeszédet feltételez, amelyben túlsúlyra jut a letargikusság, ugyanis a halott vajdaságiak döntő többségének sorsa a történelem megállíthatatlan viharának következtében megpecsételődött, a kisebbségi helyzetbe kényszerült magyarság mindennapos, a megmaradásért folytatott küzdelmének bemutatása a lakoma kezdetétől a lakoma végéig a diskurzus központi témája marad. Ilyen értelemben ez egy antilakoma, ami nem készlet bennünket mosolygásra, éppen ellenkezőleg: gyakran sirhatnánk támad a számos derékba tört, sokszor rövid életű vajdaságiak miatt, többségükhöz ugyanis nem volt kegyes a sors. A könyv olvasását befejezve mégis olyan érzésünk támad – legalábbis nekünk, vajdaságiaknak –, hogy az ötvenöt megszólított, immár jobblétre szenderült egyéniség hiányában nem lennénk azok a délvidéki magyarok, akik ma vagyunk. A nagy elődök, ha megpróbáltatások és szenvedések közepette is, de kitaposták előttünk azt az utat, amelyen jelenleg jár(hat)unk, s ezért meg kell őket ünnepelnünk, éppen úgy, ahogy azt Fenyvesi teszi: megtalálja számukra a megérdemelt helyet, piedesztálra emeli őket, így tisztelve előttük. Van kit/kiket ünnepelnünk, van miért lakomáznunk, még ha ez a lakoma mélabúsabb is az átlagosnál.

A mai Vajdaság az a terület, amelyet nem kíméltek sosem a történelmi dűlások, legyen az akár tatár-, akár török-, akár osztrák-, vagy éppen rác-, náci-, orosz-, vagy NATO-féle. Mindenféle baj, járvány, háború végigvonult már ezen a vidéken, az elmúlt évszázadban éppúgy, mint korábban. Trianon, a második világháború, lágerek, a svábok kiirtása, délszláv háború, légicsapások stb. Ezek az események megelenednek a *Halott vajdaságiakat olvasva* lapjain. Időnként olyan érzésünk támad, hogy vajdasági magyar történelemkönyvet lapozgatunk. „*Gőzölögtek, füstöltek a földek. / Halomban feküdtek a hullák. / A trágyadombokba lettek elásva, / döngkútba dobálták be őket. / Bezdánnál a Dunába, / Adorjánál a Tiszába. / Zomborban nyakig földbe ásták, / majd tankkal eltaposták az embereket. / A bácskai svábokat a gákovói lágerbe vitték, / ahol éhen haltak mind.*” (27.) A megidézett vajdaságiak történetei, vagy az életükből kiragadott szegmensek által fokozatosan bontja ki, tárja elénk a térség történelmi múltját. Szintén bemutatásra kerül, a még ma is messze földön híres vajdasági multikulturalizmus, ami a ma már halott vajdaságiak életében élte a fénykorát.

6 <http://bedecs2.blogspot.com/>

„Verbász: a németek mind elmentek... / Verbász. / Kőd lepi a kikötőt és a vashidat. / Ott élt Szirmai egy fehér villában, / ruszin parasztok, / tarka ruhás szlovák lányok, / az élettől búcsúzó, öreg szerbek / között.” (82–83.) A többnyelvűség, a különböző nemzetiségek egymással való érintkezése mindig is jelen volt ezen a vidéken, s ez manifesztálódik is a verseskötet lapjain. Az utóbbi néhány évtizedben a szerbiai politikának a nemzeti homogenizációra való törekvése – ami mind a mai napig tart – sem kerül elhallgatásra, amelynek egyenes következménye a kisebbségi nyelvek használatának visszaszorulása a hétköznapi életben. „Mindenféléről el is feledkeztem már; / elfeledtem Újvidéket, a telepi utcák nevét. / A vakvágányokat és a limáni hajnalokat. / Elfeledtek bennünket is. / Elfeledtek mind. / Ahogy mi is elfeledtük az egyszervolt lányokat, / a feledhetetlen pillanokat, / a telepi kiskocsmákat, / ahol már nem beszél magyarul a pincér, / és nem érti szavunkat senki sem.” (203.) Így a kötet nem csak a múlt eseményeit tárja elénk, hanem utalásszerűen a jelenkori helyzetre is kitér.

Bár Fenyvesi az egyéni sorsok prezentálására fekteti a hangsúlyt, mégis egy közös vajdasági léthelyzetet bontakoztat ki, ilyen értelemben az összes vers kapcsolatban áll egymással. Ez az a kötet, ahol nem lehet jól vagy kevésbé jól sikerült versekről beszélni, nem lehet egyiket vagy a másikat egymás alá- vagy fölrendelni, mivel mindegyik (vers) darab építőköckaként funkcionál, ha valamelyik hiányozna, megsüppedne a már felhúzott építmény, az aprólékosan felépített szövegtest.

A legtöbb vitát a *Halott vajdaságiakat olvasva* első kötetének megjelenése után az a kérdés váltotta ki, hogy ki számít vajdaságinak. Ez a dilemma a második kötet olvasása közben is felvetődik, sőt még meg is sokasodhatnak az erre vonatkozó kérdések, Fenyvesi ugyanis ezt is tágasan értelmezi, olyan jelentős magyar írókat is vajdaságiként emleget, akik nem így élnek a köztudatban. (Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Herczeg Ferenc stb.) Bori Imre szerint az a vajdasági költő, aki itt született, de mindenképpen itt alkotott, aki emigrált innen, az már nem a mi fiunk borja, nem délvidéki magyar a többé. Ezzel a megállapítással sokan vitakoztak, joggal, mert ha a Bori-féle beskatulyázást vesszük mérceként alapul, akkor megtrikulna a vajdasági jelzővel felruházható szerzők, közösséget formáló egyéniségek névsora. Magának Fenyvesi Ottónak a vajdasági mivoltát is meg kellene kérdejeznünk, ugyanis – a verseskötetben felvázolt történelmi viharok egyikének következtében – ő is emigrált, 1991 óta életvitelszerűen Magyarországon tartózkodik. Mennyire számít vajdasági írónak Csáth, Kosztolányi vagy Herczeg? A válasz egyszerű, semennyire. Ugyanis amikor ezek a szerzők alkotnak, a mai értelemben vett Vajdaság még nem is létezett; ugyanakkor Fenyvesi joggal ruhazza fel őket ezzel a jelzővel, mert az itteni magyarság a nagy elődökként tartja őket számon. Csáth Géza, Kosztolányi Dezsőre sajátjukként tekintenek a szabadkaiak, Herczeg Ferencre pedig a verseciek, s a vajdasági magyar embert büszkeség tölti el, ha ezeket a neveket hallja, mert úgy gondoljuk, hogy ezen a vidéken sikerült megalapozniuk a későbbi sikereiket.

Fenyvesi Ottó tisztában van azzal, hogy a *Halott vajdaságiakat olvasva* című, immáron kétkötetesre bővült verseskötete nem számíthat jelentős olvasóközönségre. „Szarnak a versre, válságban a líra”, írja még az első könyv nyitányában. Ez a megállapítás hangsúlyosan igaz, ha a vajdasági magyar lírára gondolunk, ami az elmúlt néhány évtizedben olvasóközönség nélkül maradt, néhány kivételtől eltekintve (pl. Fehér Ferenc) csak az irodalommal foglalkozók tartják számon az ebben a műfajban alkotó/alkotott szerzőket. Ez a helyzet máig sem változott meg, sőt a vers műfaja számára siralmas jövőt jósol. „Akadozik a vers, / torlódik a víz és a felszín, / torlódik a kép és látvány, / a semmi felé tart a valami.” (224.) Ennek ellenére Fenyvesi hisz a vers műfajában, abban, hogy a bemutatott ötvenöt halott vajdasági nagy előd számára méltó formát választott. A dicsőítésre, felmagasztalásra nincs is a líránál megfelelőbb műfaj, főleg ha ezt még megtoldjuk némi epikai szállal, mint ahogy azt ebben a kötetben meg is teszi. A szerző vállalkozása egyedi, a vajdasági magyar irodalomban jártas olvasó számára iga-

zi nyincenségnek számít, ugyanakkor egyetlen hibája éppen abból ered, hogy a megszólított célközönség száma igen alacsony. Fenyvesi Ottó intellektuális költészetet művel, a *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötete az olvasótól bizonyos mértékű – túl nagy – előtűdást igényel. Így csak az irodalom- és művelődéstörténetbe beavatottak tudnak részt venni a Fenyvesi által rendezett lakomán. A többiek csak akkor menjenek, ha visznek magukkal egy lexikont – számukra a verseskötetben található rövid szerzői életrajzok nem kielégítőek ahhoz, hogy megfelelő fogódzóként szolgáljanak –, például Gerold László *Vajdasági magyar irodalmi lexikon (1918–2014)* című kötetét, hogy a szellemi lakoma közepette bármikor fel tudják azt ütni. Ha megfogadják ezt a tanácsomat, egy elmélyült, néha felzaklató, ugyanakkor helyi ismereteket és értékeket közvetítő lakomában lesz részük.

(Zenta, zEtna, 2017)
Czini Zoltán

„Séta a belső nemlét fölött”

(Vörös István: Elégia lakói)

Játsszunk el a gondolattal, és tegyük fel, hogy száz év múlva már ott tart a honi irodalomtudomány, hogy megkezdődik a posztmodern magyar irodalom klasszikus életműveinek filológiai feldolgozása. S ha már elkezdtünk ezen fantáziálni, gondoljuk el, hogy ezek közé az életművek közé tartozik majd Vörös István költészete is, és miközben a 22. század magyar irodalomtudománya éppen azon vitázik, hogy szerzőnk vajon az utó- vagy más néven későposztmodern, esetleg a hagyományörző posztmodern jelentős képviselője volt-e, egyes digifiloszok megkezdik a Vörös-korpusz digitális filológiai feldolgozását, melynek alapja a műveinek utóéletéről gondoskodni kívánó szerző által még halála előtt a Petőfi Irodalmi Múzeumnak ajándékozott merevlemezek lesznek, rajtuk a lementett életmű megannyi elektronikus szövegvariánsával. Akkor már egy különleges eljárásnak köszönhetően az egymásra mentett szövegváltozatok rétegeit is el tudják majd különíteni, így a korábban elveszítettnek gondolt szerzői javítások követhetővé válnak, s a jöslatokkal ellentétben mégsem tűnik el a szerzői kézirat, mivel megszületik a digitális autográfia. A korszak technikai színvonalának megfelelő és magas informatikai szaktudással dolgozzák majd fel ezt az elektronikus kéziratállományt, melyet hagyományosan meg Vörös-életműnek neveznek. Miként elődeik, a digifiloszok is megállapítják a variánsok egymáshoz való viszonyát, keletkezésük kronológiai rendjét, valamint a művek folyóiratokban és kötetekben való megjelenésének jellemzőit, más szóval a szerzői publikálási szokásait.

Nos, technikai fejlettség ide, informatikai kompetencia oda, nem lesz könnyű dolga Vörös István-életművet feldolgozó digifilológusoknak. A feladat bonyolultságát csak kisebb részben okozza a késő posztmodern költő roppant termékenységé, mely legalább részben – ahogy erről egy Új Forrásban közölt 2012-es interjújában beszélt – a „bármikor írásra való készenlét technikájából” fakad. Izgalmasabb kihívást jelent majd ennél a művek kronológiai rendjének rekonstrukciója. Egyrészt ugyanis szerencsés esetben adva van a szövegek keletkezési ideje az első billentyű leütésétől az elkészült vers végleges változatának mentéséig, másrészt a késznek tekintett műveket a szerző folyóiratban publikálja, végül (időnként jelentősen átdolgozva) kötetbe rendezi. Ebből a szempontból azonban a Vörös-életmű genezise – mint a költői életművek általában – sajátos dinamikát mutat. Ha ugyanis az utóbbi nagyjából húsz évet tekintjük – s most már térjünk vissza saját jelenünkbe –, azt látjuk: Vörös István előszeretettel alkot nagyobb költői kompozíciókat, mint amilyen a 2003-ban kiadott *Heidegger, a postahivatalnok*

című verses regény, a 2009-es *A Vörös István gép vándorévei* vagy a 2015-ben publikált *Százötven zsoldár*, közben viszont jelennek meg hagyományos verseskötetei, melyeknél a ciklusba sorolás rendje nem jelent szükségszerűen nagyobb szövegegyeségeket átható kohéziót: a *Gregorin az erdőn* (2005), *A Kant utca végén* (2011), illetve a jelen kritika tárgyát képező, 2018-ban kiadott *Elégia lakói* tartoznak elsősorban ebbe a csoportba, de nem szabad megfeledkezni például a Lackfi Jánossal közösen alkotott, rendkívül népszerű *Apám kakasáról* sem. Szintén a fentebb hivatkozott interjúból tudható, hogy *A Kant utca végén* versei nagyjából egy időben keletkeztek *A Vörös István gép vándoréveinek* bizonyos darabjaival, mégsem kerültek be vagy illettek abba a nagykompozícióba. A nemrég publikált *Elégia lakóinak* kötetbe rendezési és keletkezési ideje hasonló aszinkronitást mutat: a kötet versei 2000 és 2011 között keletkeztek, tehát hozzávetőlegesen a *Heidegger*-könyv és *A Vörös István gép vándorévei* idején.

Mindez azt jelenti, hogy pusztán a kötetpublikációkat vizsgálva nehéz feladat lenne felvázolni a Vörös-életmű alakulástörténetét, regisztrálni azokat a nyelvi, formai vagy tematikus váltásokat, melyek az egymás után születő versek sorából egyébként feltárhatók lennének. Ebből a perspektívából tekintve a 2000-es évek Vörös-lírájára meghatározóbb költői törekvésnek tűnik az olyan nagykompozícióknak és a kialakítása, mint a német filozófus élettörténetét feldolgozó verses regény vagy azok a nagy szakrális parafrázisok, mint a 2009-es kötetben olvasható *Saját tao*, illetve az ószövetségi zsolnárok átíró *Százötven zsoldár*. A köztes kötetek és a bennük foglalt versek viszonyát ezekhez a nagyobb költői egységekhez leginkább úgy lehetne szemléltetni, mint a Naprendszer bolygói körül keringő, ugyanabból az anyagból gyúrt szatellit égitestekét, az eltérő méretek, tömegek, a változó sűrűségek ellenére a galaxis egyensúlyát a benne szabályos pályán mozgó különféle testek gravitációja alakítja ki.

De mi a helyzet, ha alaposabban megvizsgáljuk a Vörös-galaxisban keringő bolygók, holdak és kisbolygók materiáját? Akkor a rendelkezésünkre álló minták alapján azt tapasztaljuk, hogy nagyon is homogén az égitesteket alkotó anyag szerkezete, elemi és ásványi összetétele. Megfelelő távolságból – mondjuk a 22. századból – mindez talán vörös óriásnak tűnik majd, a mi nézőpontunk azonban ennek megállapításához még túl közeli. Annnyit azonban elég nagy bizonyossággal megállapíthatunk, hogy létezik egy sajátos, Vörös István költészetére jellemző beszéd- és látásmód, mely összetéveszthetetlené teszi a Vörös-verset a kortárs magyar költészetben belül. Milyen poétikai jellegzetességek adják ennek a költészetnek az egyéni karakterét? Formai jellemzője a félhosszú vers, melyben végigjátszhatók az egyes versek nyelvi és gondolati minőségét meghatározó nyelvjáratok, úgy, hogy közben nem terhelik túl sem a művek nyelvi-képi-gondolati világát, sem az olvasó elvárható befogadói kompetenciáit (más szóval türelmét). Másrészt Vörös István költészetében nincsenek kitörő érzelmek, vagy ha vannak, azok érezhetően mímeltek, azaz mindig ironikusak, és ebből az iróniából építkeznek a groteszk, mely jellegadó eleme Vörös István költészetének, nyilvánvaló összefüggésben a szerző cseh vagy általában közép-európai irodalmi orientációjával.

A versekben megalkotódó visszafajtott és éppen ezáltal a befogadói figyelmet fokozottan a versekben megképződő lírai énré irányító érzelmvilágnak van egy másik lényeges aspektusa is, melyet a 2018-as kötet és több vers már címadásával is hangsúlyoz, ez pedig az elégikus. Az elégia műfajának kiemelése viszont éppen egy olyan jellemzőre világít rá, mely a kortárs magyar költészet egyik meghatározó poétikai tendenciájához köti Vörös líráját. Szávai Dorotytya egy 2017-ben közölt tanulmányában meggyőzően érvel az elégia hangsúlyos megjelenése és az irónia összekapcsolása mellett a kortárs magyar költészetben: „Amennyiben a posztmodern az én modernségbeli integritása is végképp megtört, az elégia műfaji hagyományára épülő kortárs magyar lírában az elégikus beszédpozíció ab ovo hasadt: a beszélő szubjektum olyannyira reflexív válik, hogy egyfajta hasadás következik be a lírai én és az általa – épp a hagyoy-

mányon át – megszólaltatott, illetve megszólított lírai műfaj, az elégia között, aminek következtében az elégikus hagyomány integrálása elsődlegesen az ironikus beszédpozíción keresztül válik hozzáférhetővé, egyfajta belső szólalmként.” A mai magyar költészetben a Szávai által említett hasadás és reflexivitás, valamint a hagyomány integrálása eltérő módokon valósul meg, Vörös István esetében alighanem mindez szorosan összefügg a nyelv elemeinek kombinatorikus potenciálját és ezáltal a nyelv kifejezőképességét újra és újra próbára tevő költői beszédmóddal.

Igazat adhatunk a kötet utószavát író Szabó T. Annának, aki szerint az *Elégia lakói* az időről szóló fontos könyv. Az idő mellett azonban legalább ennyire központi problematikája a kötet verseinek a lét és a nemlét, élet és halál, ami viszont a kötet és általában Vörös István költészetének kifejezetten metafizikai irányultságát mutatja. Ez a metafizikai irányultság azonban többféleképpen is megragadható. Egyrészt a vallási-mítoszi tradíciók sokféleségének megjelenítésében, mely egyszerre jelenti pontosan meghatározható szöveghagyományok újraírását és a történelmi időben való visszanyúlást, egészen az őskorig („Idővel szemben öregszem / és idő iránt fiatalodom. / Egy neandervölgyi gyerek / tigriskoponyával játszik, amíg / a felnőttek vadászni mennek, / öt látom [...]” *Májusi elégia*) vagy az ember előtti földtörténeti korszakokig („Múlhatatlanul szükséges lenne / felidézni azt, hogy mit / csináltam a dinoszauruszok világában” *Mit csináltam 100 millió éve*).

A Vörös-vers elégikus világának lakói között az egyszerű földi halandók mellett ott találjuk Istent, az ördögöt és az angyalokat, alkotóelemei pedig gyakran a mítoszok és mesék képzet- és formakincséből állnak össze. Példaként idézhetjük erre a kötet első ciklusának *Mumifikálás*, *Szerelem* és *Szarkofág* című, egymást követő verseit, melyek az egyiptomi mumifikálás szakrális cselekményét jelenítik meg. A hagyomány szakrális vonatkozásai azonban – s erre jó néhány példával szolgál a *Százötven zsoldár* is – nem jelentik azt, hogy Vörös versvilágteremtő fantáziájának bármiféle dogmatikus kötöttség gátat szabna. Sajátos krisztocentrikus történelemszemlélet nyilatkozik meg például az *Angyali üdvözlés* és *A 13. hónap elégija* című versekben. Előbbi azonban erősen blaszfémiába hajlóan azzal a gondolattal játszik el, hogy mi lett volna, ha másként alakul Mária és az angyal találkozás, míg az utóbbi a megváltás elmaradásának következményeit mutatja. A válaszaik is hasonlóak, az *Angyali üdvözlés* zárata még a történelem elkezdődését is kétségessé teszi, míg *A 13. hónap elégija* egy alternatív egyetemes és magyar történelem vázlatát adja. Végső soron tehát a maga játékos módján Vörös így indirekte bizonyítja az evangélium üdvtörténeti üzenetének történelemalkotó erejét.

A vallás mítikus gyökerű nyelve más esetekben a metafizika filozófiai frazeológiájával íródik egybe, mint például az első ciklusnak címet adó *Rilke-fraktál* című, Vörös egyik mesterének címzett versben:

Igazad is volt, de nem tudtad kivárni,
nem is kellett, mert Isten járt teelőtted és dinamittal
megspékelt a legnagyobb kőhúsokat, belerobbantott a létbe
egy alagútnyi nemlétet, te nem akartad kitölteni képpel,
neked ez túl sok volt, túl vad, túl nyers, túl direkt.

Hasonló módon kombinálódik a filozófiai szókészlet egyéb nyelvi regiszterekkel más versekben is, s ezek a kombinációk egyes esetekben (mint például a fentebb idézetben) meghökkenítően, de rendkívül plasztikus módon járulnak hozzá a Vörös-versek groteszk világának felépüléséhez, és ezáltal készítetik gondolkodásra az olvasót: „Mi issza az időt? Nem az alvás, / mint gyerekkorban hisszük, / alvás közben erősebb a lét.” (*Bevezetés a metafizikába*) Vörös István metafizikai képzetek sokféleségéből szőtt költészete – szemléletes képzavarral élve – olyan, mintha versbeszélője az idő göcsörtös fáján ülne, és a semmi ágát vágná éppen maga alatt, miközben lírájának tétje, hogy tud-e kellően erős védőhálót szőni maga alá a nyelvből, mely majd felfogja a végül mindig szükségszerű zuhanást.

Egy alapos értelmezés pontosabban le tudná írni Vörös István versvilág-teremtő fantáziájának működés módját. Annyit a gyakorlott olvasó elsőre is könnyen megért, hogy a Vörös-vers sajátos karakterének formálódásában fontos szerepe van a gondolatok szabad asszociációs játékának, mely gyakran egy kötött nyelvi helyzetből vagy egy intertextuálisan megidézett költőelőd szövegrészletéből, például a vers kezdetén mottóként kiemelt idézetből (lásd példaként *Az értelem szelídsége* című verset) indul, s a gondolat szöveg szabadságfokának maximuma mellett az olvasóra tett megrázkéztető hatásmechanizmusára is építve bontakozik ki. Mindez azonban nemcsak sajátos költői megszólalásmódot eredményez, de időnként a lóugrásokban megtett gondolatmenet olyan messzire kerül a kiinduló versszituációtól, hogy annak a szöveg képi-gondolati egysége látja a kárát. A *Májusi elégia* első két szakasza például a nagyvárosi autóforgalom kissé bizarr antropomorfizáló leírása, a második versszak végén a versbeszélő feje mint üres barlang jelenítődik meg, melybe ősemberek húzódnak be. Ebből a hasonlatból bontakozik ki a vers második felének fentebb már idézett, a személyes létezés időkereteit évezredekkel kitágító neandervölgyi történet, majd innen tér vissza a vers zárlatában a létezés ürességének tapasztalatához. És éppen ez a kiszámíthatatlanság, a versvilág nyelvi formálódásának váratlanságai, amik nagyon is kiszámíthatóvá teszik Vörös István költészetét, a gyakorlott Vörös-olvasó ugyanis már sejti, hogy ha egy vers (történetesen az *Aprilisi elégia*) „Le a nőuralommal!” sorral indul, akkor a mimelt gesztusra válaszként hamarosan következik a „Le a férfiuralommal!” felkiáltása (*Júniusi elégia*).

Külön kell azonban szólnunk a *Bakonymérői elégiák* című ciklusról, melynek néhány számozott darabjával már Vörös korábbi köteteiben is találkozhatott az olvasó. Anél-

kül, hogy lényegesen más lenne ezeknek a verseknek a nyelvi karaktere, mégis, poétikai működés módjuk és bizonyos fokig a költészetén túlmutató céljuk is más, mint a többi Vörös-versé. A *Bakonymérői elégiák* életrajzi referencián alapszanak – Bakonymérő ugyan fiktív név, de tudhatóan Mór települést rejti, melyhez a költő a nagyszülők révén erős családi szál köti. Ezek a versek annyiban mindenképpen eltérnek a kötet többi darabjától, hogy ezekben általában visszafogottabb a nyelvjáratos hajlam, és a személyes-referenciális vonatkozások miatt sokkal realiztikusabb világ épül fel bennük. A költészetén túli (ha van egyáltalán túl a költészetén) személyes tétjük pedig az emlékezés, az egykori helyszínek és tárgyak megidézése révén egy elmúlt kor és elmúlt személyek visszaidézése. A régi ház lebontásának emléke azonban paradox módon éppen a versbeszélő integritását megbontó felejtés szimbólumává válik: „Nagymama! Azt álmodtam, hogy / bontják a házat, azt álmodtam, hogy minket / bontanak.” (*Tizenegyedik bakonymérői elégia*).

Hogy van-e a kötet versei között igazán nagy vers, olyan, amit majd, mondjuk, száz év múlva egy online folyóirat (ha még lesz ilyen) felkérésére irodalomtörténészek a 21. század harminc legjelentősebb műve közé sorolnak, nem tudom. A Vörös-életmű utóbbi két évtizedének alakulástörténete inkább azt sejteti: nem az egyes darabok, hanem a kisebb szövegegységekből építkező nagykompozíciók, mint a Heidegger-könyv, a *Saját tao* vagy a *Százötven zsoltár*, lesznek igazán maradandó alkotásai Vörös Istvánnak.

Hogy igazam van-e? Nem tudom, de a jövő század filológusai ebből a szempontból már biztosan többet fognak tudni nálam.

(Tippkult Kft., 2018)
Szénási Zoltán

Számunk szerzői

Bárdos László (Budapest, 1955 – Budapest, 2016) költő, író, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbb megjelent kötete: A zárójel bezárul (versek, 2018).

Bodrogi Sára 1995-ben született Miskolcon. Költő. A Károli Gáspár Református Egyetem kommunikáció- és médiatudomány szakos hallgatója. Győrben él és dolgozik online szerkesztőként.

Czilzer Olga 1940-ben született Szegváron. Költő. Szegeden él. Legutóbb megjelent kötete: Próbavonulás (versek, 2018).

Czini Zoltán 1985-ben született Zentán. Újvidéken, a BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken szerzett magyartanári oklevelet. 2010 óta középiskolai tanár Nagybecskerekén.

Dalmai Rozi 1998-ban született Győrött. Költő. Óvodától érettségig a Péterfy Sándor Evangélikus iskola tanulója volt. A Pécsi Tudományegyetem harmadéves hallgatója esztétika szakon.

Dobai Lili író, költő. Legutóbb megjelent kötete: Képeskönyv (elbeszélések, 2014).

Gergely Ágnes 1933-ban született Endrődön. Kossuth-díjas költő, prózaíró, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent kötetei: Viharkabát (válogatott és új versek, 2016); A szomjúság ára (regény, 2018).

Grass, Günter (Danzig, 1927 – Lübeck, 2015) német író, költő, szobrász, festő és grafikus. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: Hagymahántás közben (memoár, 2007); A doboz. Történetek a sötétkamrából (2009); A végességről (2016).

Harmati Minka 1987-ben született Nyíregyházán. Író. Győrben nőtt fel, a Péterfy Sándor Evangélikus Gimnáziumban érettségizett. Jelenleg Münchenben él ösztöndíjasként.

Jankovics József 1949-ben született Seregélyesen. Irodalomtörténész. Legutóbb megjelent kötete: Gyöngyösi István levelei és iratai (társszerkesztő, 2017).

Kast, Verena 1943-ban született Wolfhaldenben. Svájci pszichoterapeuta. Számos könyve jelent meg magyarul, többek között: A jó barátnő; A személyiség születése; A gyász; Krízis és remény; Almok; Búcsú az áldozatszeréptől.

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Mint eleven igézet (versek, 2017).

Kirilla Teréz 1972-ben született Szatmárnémetiben. Költő. Az ELTE informatikus szakos hallgatója. Jelenleg Budapesten él. Választott művészneve: Leikó.

Kovács Katalin 1972-ben született Győrben. Író. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszékének oktatója. Kutatási területei: a klasszikus kor francia festészetelmélete; motívumkutatás (a csend fogalma; szenvedélyelméletek; állatábrázolások: a majom). Legutóbb megjelent kötete: A csend alakzatai a festészetben (2010).

Kovács Krisztina 1976-ban született Békéscsabán. Kritikus, irodalomtörténész. A Szegedi Tudományegyetem magyar-történelem-régészet szakán végzett. Jelenleg Szegeden él, a Magyar Irodalmi Tanszék munkatársa. Kutatási területe: térelméleti szempontok a 30-as évek prózájában.

Kulcsár Kata 1973-ban született Győrött. Író. Általános iskolai tanár.

Márjánovics Diána 1988-ban született Győrött. Kritikus. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Doktorandusz a Pécsi Tudományegyetemen. Egyik fő kutatási területe a vajdasági irodalom.

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő. A győri Jedlik Ányos Gépipari Technikumban érettségizett. Pécssett él. Legutóbb megjelent könyve: Föld és föld között (versek, 2006).

Meyer Krisztina 1981-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Szülővárosában él.

Nagy M. Hedvig 1983-ban született Budapesten. Fotográfus. Szülővárosában él, szabadfoglalkozású. A Halszajoptika-fanzine tervezője, a MINEK Kollektíva alapítója. Ferdinánd Zoltánnal közös kötete, a Feles, 2018 őszén jelent meg a MERSZ-könyvek gondozásában.

Pintér Viktória 1988-ban született Szombathelyen. Kritikus. A Pannon Egyetem, MFTK, Magyar nyelv és irodalom mester szakának Modern magyar szakirányán szerzett diplomát.

Poole, Sophia Lane (1804–1891) angol keletkutató.

Szénási Zoltán 1975-ben született. Irodalomtörténész, az MTA ITI Modern Magyar Irodalmi Osztályának munkatársa. Az Új Forrás és az Irodalomismeret c. folyóirat szerkesztője. Tatabányán él. Legutóbb megjelent kötete: Néma városstrom. Népnemzeti tradicionalizmus és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt (2018).

Szentirmai Mária 1953-ban született Komáromban. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Folyóba hajló fa (versek, 2018).

Szlukovényi Katalin 1977-ben született Győrött. Költő, műfordító, kritikus, egyetemi oktató. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Önálló kötetei: Kísérleti nyúlórr (versek, 2005); Hamis nosztalgia (versek, 2013).

Ujlaki Csilla 1965-ben született Tapolcán. Kritikus, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium tanára.

Várady Szabolcs 1943-ban született Budapesten. Kossuth-díjas költő, műfordító, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötetei: A rejtett kijárat. Versek, fordítások, próza, egyebek (2003); Magyar badar. 246 régi + 154 új limerik (szerk., bev., 2011).

Vermes Nikolett 1994-ben született Pécssett. Szülővárosában él. Költő, újságíró.

Voloncs Attila 1999-ben született Kézdivásárhelyen, jelenleg az ELTE magyar-filozófia szakos hallgatója. Legutóbb megjelent kötete: Virágok esztendeje (regény, 2018).

Wolf, Christa (szül. Ihlenfeld, 1929, Landsberg an der Warthei, ma Gorzów Wielkopolski, Lengyelország – 2011, Berlin) német író, szerkesztő, az egykori Német Demokratikus Köztársaság egyik legismertebb szerzője. Itt közzölt, erősen önéletrajzi prózaművének 1990-es megjelenése váltotta ki az ún. „irodalomvita”-t (Literaturstreit), melynek során a sajtóban élesen támadták személy szerint Christa Wolfot és más, úgymond, kollaboráns kelet-német írókat. A vita lezárulásának Christa Wolf szállította Stasi-jelentések saját maga általi nyilvánosságra hozatala tekinthető 1993-ban. Legutóbb magyar nyelven megjelent kötete: Angyalok városa avagy Dr. Freud köpenye (2013).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Líra Koncert- és Zeneműbolt (Arany J. u. 3.)
Lokálpatrióta Könyvesbolt (Baross G. út 4.)

Budapest:

Írók Boltja (Andrássy út 45.)

Pécs:

Fókusz Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Könyvkereskedés (Bünker J. R. köz 2.)

Szeged:

Fókusz Könyváruház (Tisza L. krt. 34.)

A RELAY ÚJSÁGÁRUSOKNÁL BUDAPESTEN:

Bajcsy-Zsilinszky út
Blaha Lujza tér
Déli pályaudvar
Ferenc körút
Kálvin tér
Őrs vezér tér
Váci utca

Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:
9002 Győr, Pf. 45.
Honlap:
www.gyorimuhely.hu
E-mail:
szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2019. XLII. évfolyam, 1. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Főszerkesztő-helyettes:
HORVÁTH NÓRA

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF
MÁRTONFFY MARCELL

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pannon-Víz Zrt. Győr

Széchenyi István Egyetem, Győr

Uniklub Kft.

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknél kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2019. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alap

500,- Ft

9 770138 922000

1 9 0 0 1